

Ósnyelv-NyelvŐS? KISS DÉNES

[Szójátszó](#)

[Ha valaki beszél](#)

[Nem babra megy a játék](#)

[Nem érdektelen e szavak "keresztvezése" sem!](#)

[A KÉZ KEZDETTŐL KÉZKÖZELI ESZKÖZ](#)

[Számatlan egység kétsége számos](#)

[Pilla pillant pillanatot](#)

[Piros-peres, vörös-veres, parázs-varázs](#)

[Szék, szeg, csík, szegély](#)

[KELET - DÉL - NYUGAT - ÉSZAK](#)

[E KÉK EKEKÉKEK ÉKE KÉK EKÉK EKEKÉKE](#)

[Körben girbe-gurba görbe](#)

Szójátszó

Szószó - szó-ját-szó - szöveget szövögetünk arról, miként tanulhatott meg az ember (s gyereke) beszélni. Talán úgy, ahogy - hangutánzással - minden csecsemő ma is megtanul. Játék is lesz ez, kérdezősködés is, de közben talán jobban megismerjük anyanyelvünk rejtett titkait. (Vannak ilyenek bőven!) Ezek sok lényeges vonatkozásban hasonlítanak minden más nyelv titkaira, ám vannak észrevehető különbségek is. Olyan tulajdonságok, amelyeket nyelvünk ősrégi időkből őrzött meg, míg más nyelvek ezeket "elfeledték". Bizonyosak vagyunk abban, hogy e munka elolvasása után a továbbiakban más szemmel vizslatjuk majd anyanyelvünket, csodákkal telítődünk és gyönyörűséggel. Mert csodának mondható már az is, amit éppen a világhírű fizikus állapított meg a magyar nyelvről. Nem érdektelen idézni a szavait.

Staar Gyula Megszállottak című könyvében így beszél az Egyesült Államokban élő, munkálkodó professzor, Balázs Nándor: "Sokakat foglalkoztatott a kérdés, mi lehetett az oka, hogy annak idején oly sok kiváló magyar tudós dolgozott szinte egy időben külföldön, de idehaza is? Az Amerikai Nemzeti Tudományos Tanácsban, ahova tanácsadói minőségemben sokszor eljártam, arra kértek, készítsek számukra komolyabb tanulmányt erről a kérdéskörrel. Akkor ezt nem vállaltam, mert úgy éreztem, nincs rá egyszerű válasz, a magyar matematikusok és fizikusok nagy nemzedékének kirajzása bonyolult, összetett hatásrendszerek következménye...

Évek múltak el, újra és újra eszembe jutott a kérdés, nem hagyott nyugodni. S akkor rájöttem valamire. Nézzük csak, van-e valami közös ezekben a nagyságokban, Neumannban, Wignerben, Pólyában, Fejérben, Rieszben...? Akkor döböntem rá, igen van, de az annyira szem előtt álló, annyira triviális tény, hogy azért nem gondoltam, nem gondoltak rá mások sem. Igen, a nyelv,

az anyanyelv, mely mindannyiunk ifjúkorának éltető, tudatformáló rendszere volt, sajátosan magyar stílusúvá alakította gondolkodásunkat, talán ebben rejtőzik a probléma gyökere. Azt kezdtem vizsgálni, van-e a magyar nyelvnek a többitől eltérő, különös sajátossága, ami megjelenik az emberek, tudósaink gondolkodásmódjában? A magyar fizikusok a tudományos problémák megoldásakor rendszerint konkrét, egyedi esetekből indulnak ki, azokat igyekeznek minél jobban általánosítani. Az ügyesen megfogalmazott egyszerű alapkérdés gyakran magában rejt a lényegét, s utat nyit az absztrakció felé. A magyarok erős konkrétumérzésének a gyökereit én a nyelvben, annak szerkezetében kerestem. Úgy érzem, rájöttem a dolog nyitjára. A magyar nyelv sajátos vonása a tárgyyszerűség, a konkrét hasonlatokra, képekre építő kifejezésmód. A konkrétumot nem annyira a főneveink, hanem igéink adják meg, s a magyar nyelv hihetetlenül gazdag az igék módosulásában is, hogy egy példát említsek: csöppen, csöpög, csöpörög... S majdnem minden kifejezés egy konkrét kép alkalmazása..."

Folytassuk a kitűnő fizikus gondolatmenetét azzal, hogy a csöpp, csepp - esőcsepp - általában kicsiny. Tehát a csöppség, csöppet - csöppent -s tán még a csipet, a csipeget is - bár ez inkább a csípés kicsinységét idézi -, és még sok szavunk összefügg egy csöppnyit e jelentéskörrel. Hiszen a csöpögtet, csöppentget stb. szintén mind-mind képszerű megjelenítése a tevékenységnek. Igen nagy öröm, hogy egy világhírű fizikus állapítja meg mindezt anyanyelvünkről, amelynek tömörítő és képalkotó - képképző! - képessége rendkívüli. Aki nem hiszi, próbálja meg lefordítani néhány nyelvre a következő mondatot: A mieinkéi meghívattathatnák tieitekéivel az övéikéit. (Övéikéiéiéi..) A ragok, képzők és jelek használata roppant nagy lehetőséget és változatosságot kínál. Az előbbi mondatban négy alapszó található: mi, hív, ti, ő. A többi igekötő, rag, képző, jel. A képalkotó tulajdonságra csak egyetlen példát előlegezve hadd említsünk, noha később még szólnunk róla. Ha azt halljuk, hogy fennhéjázó, akkor nem jut eszünkbe, hogy arról a vad ragadozó madárról van szó, amely fönt kering és áldozatára les. A héja vadászik!... S egészítsük még ki Balázs Nándor professzor úr gondolatait azzal, hogy a magyar költészet is éppen ezért rendkívüli, noha erről a világ nem nagyon vesz tudomást. Ám mi tudjuk, hogy a nálunk "másod-" vagy "harmadrangú" Juhász Gyula, Tóth Árpád, Vajda János, Gulyás Pál, és még nagyon hosszan sorolhatnám, milyen nagy költők! Éppen e sorok írójának kedvencei. S ezért van, hogy a kisebb jelentőségű angol vagy francia költők is a legnagyobbak hangján szólnak magyarul! Most azonban kezdjük a lehető legelső hangtevékenység vizsgálatát.

Hogyan keletkezik a hang? Úgy, hogy a mozgó levegő nekiütközik valamilyen akadálnak és rezgés jön létre. Gyorsabb vagy lassúbb, ez határozza meg a hang magasságát és mélységét. Valamint az, ami ezzel összefügg, hogy mekkora a "síp" nyílása. (A síp szavunkban aligha véletlenül található az "í" magánhangzó, ahogy a "sikít", "sikoly" stb. szavainkban sem. De az íj, nyíl szóban sem, ahogy

a fájdalom belénk szúr: nyilall, máris képszerű a kifejezés!) Ez az a bizonyos hangképző síp, amely egyúttal hangszer is. Nem más, mint az emberi torok és szája. Az akadály pedig, aminek a kiáramló levegő nekiütközik: a nyelv és a fogak.

- Oááá!... Oááá... - Halljuk a csecsemő jeladását, "beszédét". Először "O"-ra kerekül a száj, majd kitárul és változik a hang magassága. Ha próbálgatjuk, kisebb szájkerekítéssel kezdve, majd egyre nagyobb folytatva, tÁÁÁtott szájjal az "á"-t, ahogy ÁÁÁsítunk, az eredmény azonos vagy nagyon hasonló lesz, akármilyen anyanyelvű ember hangolja is a torkát e hangzókra. Ezért nem tudhatjuk, hogy a síró csecsemő milyen származású! S ezért mondhatjuk, hogy a csecsemők az egész világon egy nyelven beszélnek egészen addig, amíg hatni nem kezd rájuk a saját anyanyelvük és tudatosan próbálkoznak a MÁSSALHANGZÓK kiejtésével. Erről később még szólnak.

Ám addig van még ámulni, álmélni valónk s áradozni valónk is erről az "á"-ról, de ezt ne ásitva vagy átabotában tegyük! Mert nagyon figyelemreméltó, mondhatni nemzetközi, tehát egyetemes emberi jelentéstartalmat hordozó hang ez az "á"! Íme: Ááá! - mondjuk, amikor valami meglepőt tapasztalunk, régi ismerőssel találkozunk, szomjazva itatra bukkanunk stb. Ide sorolható még az: "ahá", az "ohó", az "óóó", de talán a bizonytalanságot átívelő "háát" szócska is. A meglepetés és a bizonytalanság értelmi közvetítői e "szavak". De hát végül is valamilyen közlést tartalmaznak! Amiként az "oáá" is. Hiszen tulajdonképpen a csecsemő nem sír, nem könnyezik, nem könnyül nem könnyebbül meg az oáától, hanem jelez vele, tehát szól, beszél. Azt jelzi-mondja, hogy valami nincs rendben a pólyában, valami fáj, vagy esetleg éhes.

De van más egyetemes "beszédjel" is még, amit anyanyelvtől függetlenül hallatunk meglepetésünkben és zavarunkban. Ez az "Őőőő..." Ne tagadjuk és ne szégyelljük, hogy ez a hangzó szakad ki önkéntelenül belőlünk, ha nem találjuk a megfelelő kifejezést. Őőő, majd azután már tudatosra váltva lesz ez "hüm"-mé, "ühüm"-mé, "öhöm"-mé. Tehát hümmögünk - hímezünk-hámozunk - magyarázza meg a magyar nyelv ezt a jelenséget, mint ahogy megmagyarázza a nagyon zavart és nagyon bizonytalan - hazudozó!- ember beszédállapotát, amikor az illető ilyeneket mond: Oőőő, ha én...Őőő, ha nekem...Ő-zik, ha-zik, azaz mellébeszél, ötöl-hatol. Kertel, nem mond igazat, (ha-zudik?), hebeg-habog. Így nagy a valószínűsége annak, hogy aki ötöl-hatol, az nem az ötre és a hat-ra gondol, s maga a nyelv sem e két számból alakította ki e kifejezést, hanem a zavarból és a bizonytalanságból.

A magyar nyelvnek nagy erénye, hogy azokból a hangzókból alkot jellegzetes szavakat, amelyeket az ilyen és hasonló jelenségek megnevezésénél hallatunk, hallunk. Aki hirtelen föleszmél, mert fölismert valamit, az így "szól". Óóóó!... Talán ocsúdik? Ha szeretne elérni, birtokolni valamit, így beszél: Ó, ha nekem... Ó, ha én... Olvassuk össze a hangzókat és máris hallható az "óhaj" szavunk. Mivel ez az "s" hangzót megközelítő cuppantásfélével is jár, máris megvan a

"sóhaj" szó születésének titka is. Itt említjük meg, hogy a tétovázás is érdekes szó. A tett, tét szavainkban éppen úgy ott van a "té" szótó, mint a té-ved, té-tova. té-velyeg stb. szavakban. Mennénk a szavakkal, de nem tudjuk hova, ezért a beszédünk té-tova. S nem véletlen, hogy a té-boly szavunk a végső és teljes elbizonytalanodás kifejezése. Ha lezárjuk a "té" szótagot: tét, máris tettét hajtunk végre, mert lám tétje lesz szónak, tettnek! A tétlen tehát tettlent is jelent, a té-vedő téves úton jár - tét-lábol -, s nem csoda. ha té-kozol is... Ez tény-leg tény!

Említettük a bizony-talon-kodást, bizony-talan-ságot. Benne van a fosztóképző (-talan, -telen) egyik alakja. (Ámbár van -atlan, -etlen fosztóképzőnk is, mert a tudatlan nem azt jelenti, mint a tudattalan. Az utóbbi elveszítette az öntudatát, az előbbinek kevés az ismerete. Talányos dolog ez is, de megtalálható benne a logikai összefüggés.) Talán megint nem csupán vél-etlenről van szó. Lássuk hát e talányos játékot.

Ha bizony-talan-kodunk, azt mondjuk: talán. Vagyis az "a" hangzóra tett ékezettel használjuk önálló szóként a -talan fosztóképzőt. Tehát amikor talányosak vagyunk, gyakran használjuk a bizony-talan-kodás szavait: tán, talán. Így azt is mondhatjuk, aki bizonytalan, az nem talán-talan! Aki viszont talán-talan, az bizonyos a dolgában. Olyan ez. mint valami számtani játék, logikai mutatvány. (A fosztóképző egyik részének, a "lan" -"len" kialakulásának lehetőségét lásd a Játék és törvény című könyvem 127.. oldalán. - Szépirodalmi. 1984.) Itt most a nyelvi képlet végső alakját ismétlem:

LAN-kadat-LAN

Látjuk, miként vált ellenkezőjére a jelentéstartalom, ha az első szótagot a szó végén megismételjük. Vagy a másik példa:

LEN-dület-LEN

Amíg csak a szó elején találjuk a "lan" és a "len" szótagot, addig egyértelmű az állítás. Ám ha megismételjük a szó végén, a jelentéstartalom az ellenkezőjére változik. E szóban: el-LEN-kező, is benne van a LEN. Mindenesetre LANkad, lanyhul használatával a szó jelentése, amíg NÉL-küle, NÁLA NÉLKÜL egyértelműbb. De azt is láthatjuk, hogy valójában a "-lan", "-len" alak mennyire meghatározó! Előre szaladtunk, s minden bizonnyal hasonlót később is cselekszünk, ezért most forduljunk vissza az ó-k okához, ő-k köréhez, okkal okolva s ötölve ötleteket álmélkodjunk, ámuljunk még egy kicsit az,;oá" csodálatos együttesén.

- Oááá... Oááá!...

Le-het-et-len, hogy az újszülött csecsemők így jeleznének: Úüü... vagy: Ifii...

Az ösztönös szájtató mozgás határozza meg, hogy az "o" átvált "á"-ba. A mondat elején azonban nem vél-et-lenül írtuk szó-tag-ol-va a "lehetetlen" szót. Mégpedig nem az elválasztás szabályai, hanem a természetes szótörés határán elválasztva az egyes részeket. Ezt máskor is megtesszük, ha így hozzáadhatunk valamit ahhoz, ami a nyelvből végül is el nem mondható. Így is fogalmazhatjuk: az el nem mondható részből. Mert az említett szót így is leírhatjuk: le-he-tet-len. Csakhogy a lehe "t" nélkül csonka, nem jelent semmit. Ahogy ötöl-hatol, azaz: őőő-zik, ha-zik, ha-bog, he-beg; s ha "t", akkor hat! De gyaníthatóan azért, mert a "ha", "he" alak a feltételes mód meg-ha tározója? S akkor a ha-mar szavunkban a gyorsaság, sebesség - seb lesz a marás nyomán! - föltétele: hamar. Azaz: hogyha mar, azt gyorsan teszi, máris marjul a seb, és lázas seb-lobos lesz a martja. A "hamar lovak" gyorsasága is innét való! Ezúttal is ősi tapasztalat nyomán forrad eggyé a szó s alakít jelentéstartalmat. Nagyon sok ilyen és hasonló szavunk van, reméljük, a legtöbbjüket megtaláljuk és eltördelve, közelről megvizsgálhatjuk. (A vizs-ga és a vics-lat szavak is összefüggnek? Tehát ott kezdődött, hogy oááá!

Mondd utánam és máris olyan nyelven szólalsz meg, amelyen - mióta világ a világ -a legtöbben adnak hangot, jelet, de fogalmazhatunk így is: a legtöbben beszélnek.

Ha valaki beszél

- szájába jár ki s be szél! Ne feledjük: nekünk, akik a világra jöttünk s bárhol történt ez, bármely anyanyelvű szülők között, e kis szellőcske, levegőgyurma volt a beszédünk. A reflexek és életösztönök szívták be és préselték ki a tüdönkből. (Szív-attyú szív, légy szívós, ne csak szíves, szívélyes!... Íme: a szívben légüres tér - vákuum keletkezik, majd táguláskor ide szívódik a vér. A szív tehát a legtökéletesebb szivattyú!)

Beszédjelnek, legalábbis közlésnek nevezhetjük az állatok fütyjét, vinnyogását, nyüsztését. De nem érzelmi jelzés-e az ember dúdolása? Valamint jajgatása, sírása, nevetése?... Bajlódtunk, bajmolódtunk óbégatva, ám a továbbiakban is abajgatni szeretnénk mindezzel az olvasót, csak nehogy bajunk legyen belőle!

Mielőtt tovább haladunk e göröngyös, máskor csúszós úton-útfélen, kanyargós ösvényen, álljon elénk az a vers, amelyben játékosan megjelenítettük a beszéd alapjait.

Szélszelő

Szádból szél szól szél bizony.

Szótlanságod széliszony.

Szellemes szél szószelés,

széllébélelt szelelés.

Szólalás, szószegés, fele zár, fele rés.
Kiabál, bebeszél, szájábajár ki-be szél!

Mielőtt - kinyírral-kanyarral, kacskaringózva s kergebirkáson, kajlán és csavarogva újra és újra visszakanyarodva a kiinduláshoz - újult erővel vágnánk neki a további utaknak, írjuk le az ismert magyar ábécét. Íme tehát: a, á, b, c, cs, d, dz, dzs, e, é, f, g, gy, h, i, í, j, k, l, ly, m, n, ny, o, ó, ö, ő, p, q, r, s, sz, t, ty, u, ú, ü, ű, v, w, x, y, z, zs.

Megjegyzem, magam nem tartom igazi mássalhangzónak - inkább átmenetnek a magánhangzók és a mássalhangzók között -a "h" és a "j" hangzóinkat. Ezt azért bocsátom előre, mert ennek jelentősége van a szavak alkotásánál, lágyulásánál, stb.

Még valamit rögtön az elején kérdezzünk meg. Ugyanis a pontos kérdés a válasz lényege, az alkotás kezdete. Talán ebben az esetben is így lesz. Azt kérdezzük tehát: vajon véletlen-e, hogy az ábécé - nemcsak a magyar, ha egyáltalán van ilyen?! - az "a" hanggal kezdődik? Azaz, pontosítsunk jobban, véletlen-e, hogy nem az "r" hangzóval vagy mondjuk a "zs"-vel kezdődik? Egyáltalán, hogy magánhangzóval kezdődik? A választ maga a kérdés sugallja. Aligha véletlen, hogy a legkönnyebben ejthető hangzók egyikével vagy ahhoz közel állóval kezdődik az ábécé - az emberi ábécé! Mintha ez is azt mutatná, hogy jó felé törekszünk, ha kissé olykor cifrázzuk is, és nemcsak a játék kedvéért tesszük ezt, hanem a többféle megközelítés miatt is. Ebből is látható, bárhonnét is indulunk a nyelvi titkok megfejtéséhez, ugyanoda jutunk. Tehát a gyakori ismétlések nem azonosak, csak részben, a kiindulások se - legalábbis ezt hisszük -; mert mindegyik más és más tanulsággal szolgál még az azonos gondolattal és föltételezéssel kapcsolatban is. Mondhatjuk, hogy az ismétlés nemcsak a tudás, de anyanyelvünk anyja is - azaz: szülője.

Nem babra megy a játék

Noha, mint látták, sajátos babramunka az, amivel foglalkozunk, ám nem vagyunk babonások (mi köze a babnak a babonához?), elbabrálgatunk a nyelv játékos kínálatával, ami igencsak beláthatatlanul nagy. Csaknem azt mondhatjuk: végtelen. Elhatároztuk, hogy itt most a magyar ábécé hangzóinak sorrendjében világítjuk át a nyelv szerkezetét, élő-változó "hús-vér" részét éppen úgy mint kristályokhoz hasonló rendszerét, ha úgy tetszik, természeti logikáját. Sorra vesszük a mássalhangzókat, szavakat alkotunk, s ahol csak lehet, legalább példaként felhívjuk a figyelmet olyan egyetemes törvények jelenlétére - sejtésére - amelyek más nyelvekre is valószínűleg érvényesek. Azonban néhány jelenség - alighanem több okból is - jóval inkább a magyar nyelv jellegzetessége, mint más nyelveké. Ezek lehető magyarázataira visszatérünk, ahol csak alkalom adódik. Nem tudományoskodni, hanem játszani akarunk, babusgatjuk a nyelvet, ha kell bajmóldunk vele és elabajgatjuk

mondanivalónkat, még óbégatunk is, de mindenek előtt oázunk, pontosan úgy, ahogy az ember - még az eszméleten túlról - kapcsolatba lép a világgal. Ez még az öntudatlanság jelzése, de már jelzés; azaz: közlés. Miféle? Élek, vagyok, éhezem, fázom, fáj valamim. Valamiképpen innét kiindulva kell kezdeni mindenféle nyelvtani tanulmányt, mert a nyelv-tan nem más, mint amit a NYELV TANÍT, közöl velünk önmagáról. Személyes meggyőződésem, hogy a magyar nyelvet nem a saját természetéből adódó szabályok szerint tanítják az iskolában, nem úgy, ahogy az ember megtanul beszélni, ahogyan birtokba veszi anyanyelvét. (A legtöbbször felületesen, gépiesen.) Pedig ami a természetes, az a leginkább igaz!

Nem is kívánok hosszadalmas bevezetést írni, remélem, írás közben majd az eligazító "előszót" is elmondhatom. Az is lehet, hogy az egész könyv csak sajátos előszó lesz az anyanyelvünkhöz vezető sajátos ösvényen, mely girbe-göribén kanyarog, ám eszmei vezérlésünk nyilvánvalóan egyenes - igenes, ígésző - és erre nem is ccc... cáfolunk rá. Ha valaki olyasmit erősítget, ami nem valószínű, ezt a hangzót kezdjük cuppogni, inkább cöcögni: ccc... azaz cöcö!... Talán aki ellenkezik a másikkal, s ezzel az ősi hangadással jelzi ellenkezését, arra kezdték mondani valamikor, hogy cá-fol. S tán ezekből a cöcökből lett a cukkol, ahogy a cupp-cupp-ból a cuppog, de a hangutánzás ösztönös szavasítása is - ilyen és hasonló példákat később is emlegetek -, ide tartozik a cumi, sőt a csók szavunk is. (Cumi: cuppogás: + gumi)

De ne térjünk el a magyar ábécétől, amely persze hasonlít az egyetemes, tehát a világ legtöbb nyelvének ábécéjéhez, hangzó-felsorolásához. Ahogy már említettem, ritkán gondolunk arra, vajon véletlen-e, hogy az ábécé általában az "a" magánhangzóval kezdődik és a "b" mássalhangzóval folytatódik? Aligha. Most szóljunk erről részletesebben. Az "a" az a magánhangzó, ami a természetes hangadáskor "kijön" az emberből. Illetve az "a"-hoz közel álló hang. Mert például az "e" vagy az "é" jobban jelez valamit! A hangmagasság, mintha értelmi szélsőséget, indulati - fájdalmi! - magasságot is jelentene. Persze örömet és elragadtatást is. A "b" (bé, bö) pedig szintén a legkönnyebben kiejthető mássalhangzók közé tartozik, hiszen bö-fögni a csecsemő is tud. Lám, a "bö" sokszori ismételtetéséből keletkezett valaha - hány évszázados vagy évezredes nyelvi tapasztalat után! - a "böfög" szavunk. S tán a baba is?... Vannak szavaink - hiszen a legtöbb így, hangutánzás nyomán keletkezett amelyeknél már eszünkbe se ötlük, hogy tán akkor jött létre, amikor a tűnődő-gondolkodó ember akaratlanul is az óóó hangot elnyújtva töprengett s így ötlötte ki ötletét, előbb tán ötolva-hatolva, majd világosan... Mert ügyünk a nyelv folyamata; nos, maga az "ügy" szó is folyamatot jelent, a dolgok folyását. Ezért van Erdélyben Feketeügy nevű folyó, s ezért hívják egyik ősunket ÜGYEK-nek, hiszen az Álmos- és Turul mondához hozzátartozik az a jóslat, hogy Emese méhéből folyó fakad, azaz királyok nemzetsége származik. A származás is folyamat, az ügy is folytonosság, s bizony ily módon függnek össze nyelvünk és őstörténetünk ügyei. Ha ügyesek vagyunk és nem együgyűek, tatán nem

egészen hiábavalóan lett a könyv címe: Ösnyelv? Nyelvős?

De bajmólódjunk e babramunkával ígéretünk szerint előről. Magánhangzókkal általában elvont - sőt, fogalomtalan! - fogalmakat tudunk kifejezni, azaz: érzelmi, indulati állapotot. Említettük már, hogy a világ összes csecsemője így kezdi szózatát: oooááá!...Ha hosszadalmasan tartja ki, akkor folyamatos "á"-t hallunk, ha fogy a levegő, a kezdetben kerekre formált, nagyobb erejű "o" "a"-vá mélyül, majd "á"-vá gyöngül s végül elhal. De ez nem sírós! Már csak azért sem, mert könnytelen. És nem könnyül-könnyebbül meg utána a pólyás, mint a felnőtt a sírás, a könnyezés után. (Síráskor mérgező anyagok távoznak a könnyel a szervezetből, s ténylegesen meg is könnyebbül az ember. Aligha véletlen tehát a könny és a könnyű szavunk egybeesése. Szokták is mondani: "Sírj csak, attól megkönnyebbülsz!" Ez a megkönnyebbülés természetesen elsősorban lelki és nem testi. Hiszen az oka is érzelmi.)

Előviláglanak majd olyan mondatok, melyek után fölszisszen az olvasó, mert képességünket képtelennek ítéli. Pedig nem annyira a képzeletünk képessége képzett s képzelt képeket, mint inkább maga a nyelv képesített el bennünket is. De hát nem kell mindenben egyetértenünk ahhoz, hogy szeressük ezt a nyelvet. Viszont az bizonyos, aki e könyvet képes lesz elolvasni, az képtelen lesz megtartani magában a régi nyelvtani és egyéb nyelvi képleteket! S nem is képletesen szólva, valóságosan is másként képviseli nyelvünket a továbbiakban. Ezért bocsátjuk előre, hogy bizonyos szavakat más és más viszonylatokban megismétlünk, mert minden szóeltörés, képző- és ragátfordítás, kis csavarás-facsarás új és új érzelmi és jelentéstartalmi árnyalatot ad a szavaknak. Mert van a szavaknak is helyi-, valamint alaki-, de ezen kívül még sokféle, például zenei értéke is! Mindene a magyar nyelv a legváltozatosabb - és a leglogikusabb! - példák százait (ezreit) nyújtja. Tehát bármennyire is teljességre törekszünk, - harminchárom évi jegyzetelés után is - csak szemelgetünk nyelvünk csodáiból. Olyan ez, mintha úszva vágnánk neki az óceánnak. Reménytelen a túlsó part elérése, de csodálatos a vállalkozás!

Miután nem babra megy a játék, ideje elkezdni a játszódást, ami valóban szójátzó mutatóványok gyönyörű zűrzavara és rendje. Az első két hangzó az "a" és a "b". Már többször említettük, hogy a világ összes csecsemője egy bizonyos korig "egy nyelven" beszél. Ez az oázás és a gügyögés nyelve. Hadd mondjuk el azt a feltételezésünket, hogy miként egy-egy csecsemő megtanulja az anyanyelvét, valamikor, nagyon régen, az egész emberiség is hasonló módon tanulhatott meg beszélni. Ennek is megvan a maga törzsfejlődése. Kérdezhetnénk vagy akár állíthatnánk, hogy akkor egyetlen nyelven kellene beszélnie minden embernek! Valójában bizony egyetlen nyelven beszél az emberiség - noha az "Isten megzavarta az emberek nyelvét", erről is szólunk még, mert nagyon fontos az értelmezés! -, ha jól meggondoljuk, a végletes élet- és érzelmi helyzetekben tényleg azonos nagy hasonló hangokat hallat az eszkimó, a kínai, az angol, a tűzföldi és a magyar ember. Például a nagy kintől-

fájdalomtól jajgató emberről, a félelemtől fölsikoltóról, a nevetőről és a hörgőről nem tudjuk megállapítani, milyen anyanyelvű. Emberanyanyelvű! Vagy ha azt mondja elragadtatásában: Óóóó!... A találkozás öröme: Áááá!... És így tovább. (Aki viszont fáradtságában mondja sokszor és kitartva: ááá, az ásít. Ismételjük: noha minden ember az "á" hangzót hallatja ásításkor, magát a cselekvést nem olyan szóval fejezi ki, amelyben benne van az "á"!

A magyar nyelv arra is kitűnő példákat őriz a messzi időkből, hogy miként alakultak hangzókából szavak. Aki ámul-bámul, száját tát, az előbb utóbb elbambul, ásít...) Megmarad tehát ez az egyetemes "oázis nyelv", érzelmi nyelv és ugyanaz jellemzi, mint a csecsemőnyelvet: érzelem- és állapotközlő! A magyar nyelv tanúsága szerint megfogható, tárgyi fogalmakat megnevezni, tudatos szóformálást csakis mássalhangzó segítségével végezhetünk. Más szóval: a csecsemő is akkor kezd tudatosan beszélni, amikor mással hangzókat formál. Amikor már a gügyögésen túl hatni kezd rá a saját anyanyelve. Először szótagol: ma-ma ba-ba, ham-ham stb. Majd jönnek a nehezebb mássalhangzók, bonyolultabb szavak. Mindenesetre, a legelső szavak közé tartozik a ham-ham, mert etetéskor legtöbbször ezt hallja. Ez ugyan már nem kifejezetten a csecsemőkor, hiszen kinőtt a csecs-em (l) ő korszakból...

S most lássuk, hogy az első mássalhangzóval miféle szavakat, ragokat tudunk alkotni? Íme: aba, bab, baba, bába, báb, bábu, bibe, bibi, búb stb. Ide tartoznak az ebbe, abba, ebben, abban, azután az eb, bő, bú stb. szavak. Nem sorolom föl valamennyit. Így is látható, hogy mintha egyfajta alakzat mutatkozna a felsorolt szavak egy részénél, mégpedig éppen a bab alakja, csak kisebbben és nagyobbban. Lássuk: a baba, bába, bábu, de még a bibe is bábszerű s ahogy a lepke bebábozódik az olyan, mint a pólyás baba. A lepke egyfajta élő pólyába bújik.

Mielőtt kisebb logikai leágazásokat említenénk, jegyezzük meg, hogy a b" hangzó rokona a "p". (Néha el is cseréljük: labda-lapda, a libegő-lebegő pillangó is lebke volna, mert leb-ben, libben, de lepke lett, s nemcsak röppen, de rebben is) Vagyis a mássalhangzó-változások is törvényszerűek. Csak egy érdekes példa, az ugyancsak közeli rokonnak mondható török nyelvben a baba jelentése: apa. Tudjuk, hogy a magyar nyelvben az apa megnevezése ez is lehet: papa. S nem feltétlenül a nagyapáé. Az is érdekes, hogy a finn nyelvben a bab: papa a baba pedig vauua. Mert tegyük hozzá, hogy e mássalhangzók átalakulhatnak" egymássá, mégpedig így: p-b-v; illetve p-f. E három viszonylagosan rokon, közeli nyelv jól példázza ezt a jelenséget. Ám a hangzós, jelentéstartalmi és alaki következetesség egyikben sem olyan széles körű és meghatározó, mint a magyarban.

Mert íme: a bábu alakú s egyben bab alakú babát a bába bepólyálja, bebábozza, akár a bábbá váló pille. A bab sajátos búb, még a bibe is, de a baba bibis ujját is bepólyálja a bába, miközben babusgatja... Hát ilyen aprólékos babramunka a nyelvvel való közelebbi ismerkedés, mert azért közben, mint annyiszor

tapaszthatjuk, nem babra megy a játék!

Máris följazottuk talán az érdeklődést. Ez a szó is érdekes! A szótöve az ér-lehet, mert ebből lesz az értés, érték sőt az érdek is. Sok szó er-ed még ebből a többől.

Akit több is érdekel, az írja le azokat a szavainkat, amelyek az "ér" vagy az "er" szótaggal kezdődnek és vizsgálódjon! Nagyon érdekes összefüggésekre, eredeztetésekre jön rá magától is. Csak ne felejtsük el "külső körben melléjük írni a szinonimákat is, ha például az erdő szavunkhoz érkezünk, mert az erdő lehet: rengeteg, irdatlan, vadon stb. is. (S gondoljuk meg - erre is vissza kell térnünk később! - az "irdatlan" szó mit is jelent? Nagy? Hatalmas? Beláthatatlan az eleje és a vége is? Ráadásul csakis e fosztóképzős alakban használjuk. Irdas szóról nem tudunk. Persze ez nem zárja ki, hogy ne lett volna, csak kissé átalakult, és az "er", "ér", "ir" összefügghetett.

Van például: írmag. Ez is véglet: írmagja se maradjon!

Ám az irdatlannak nehéz kiirtani az írmagját!) De térjünk vissza az ajzásra.

Úgy tudjuk, hogy a magyarok ősi nyilát egy ember nem volt képes felhúrozni, megfeszíteni, azaz: följazani

Ez a többszörös rugózású, visszacsapó íj a maga korában valóságos csodafegyver volt, lényegesen távolabbra lehetett löni vele, mint az átlagos íjakkal.

Ajz... Benne van az "aj" szótag. Ajaj, mondjuk, ha valami bajos. S ha jajgatva mondjuk bajainkat, akkor abajgunk. S aki szintén ezt teszi: abajog. E szóban teljesen benne van a "baj", és kétharmad részt a jaj szavunk is. S amikor például jajjal és bajjal foglalkozunk, akkor bajmolódunk. De gyerünk vissza az ajzáshoz! Aki íjat ajz föl, az nyög. Ilyesfajta módon is: aj! De a továbbiakat már a nyelvi lehetőség kínálja, mert aj, ajz, ajzó s ajzott lesz valaki - no meg valami is lehet feszült. Feljzott állapotban van - mondjuk arra, aki feszült. S ha valami nem sikerült, így siránkozunk: ajka, ejha stb. Tehát ismét a természetes nyögés hangját "szavasította" meg a nyelvünk. S aki a másikat bajai miatt jajgatásra készíti, az abajgatja a másikat, ő pedig abajog, miközben bajait mondja s azokkal bajmolódik. Csupa logika! A természetes hangadásból ily módon is születhettek tehát a szavak.

Ez a példa arra jó, hogy az ajzottság miért jelent egyúttal feszültséget is! A följazott íj feszült állapotba került! Így a valós gyakorlás tárgyi ismeretéből lett elvont fogalom.

- Halló!...Halló!...Halló!

Mondja a távbeszélő készülék kagylóját a füléhez szorítva a magyar, a német, az angol. S mind a többi nép, akármilyen nyelven beszél is, ezt mondja ilyenkor: Haló, vagy elhagyva a "h"-t, aló-t mond. Igen ám csak hogy a távbeszélés (telefonálás) lényege a távhallás. Azaz, amikor Puskás Tivadar távbeszélő központját használni kezdték Magyarországon, magyarul szóltak bele a kagylóba és közben azt kérdezték a kisasszonyok: Hallani? Hallja? Halló!... Tehát a "hallózás" a hallással függött össze! Azonban németül hallani - hören, a hallás - das Hören stb. És mégis "halló"-t mond a német is, miként az angol, holott angolul hall - hear, a hallás - hearing stb. Tehát a távbeszélő kagylóját a hallószervéhez tartva s arra fülelve kíváncsian, hogy a "drót túloldalán" hallják-e, azt mondja mindenki, bármilyen nyelven is beszél: Hallo, hallo (a) ! Vagyis a magyar találmány -s erre ma már nem is gondolunk! - vitte magával a magyar szót is. A magyar "halló" szó afféle kulcsszó lett a nemzetközi távbeszélésnek. Ráadásul nem logikus, hogy ki-ki nem a saját nyelvén kérdezi meg, hogy hallani-e? Hallod-e? Ez az alárendelt logika. A fölrendelt pedig nem más, mint az, hogy a készülékkel együtt él a kulcsszó! Tehát mégiscsak logikus a távbeszélés világában a magyaros "hallózás".

E kis ízelítő-bevezető szószóló tanúsítója a sajátos nyelvi állapotoknak, viselkedésnek, az élő rendszer logikájának. Miközben anyanyelvünket (Miért anyanyelv? Talán az anyajogú társadalomig vezethető vissza e kifejezés? Ám mindenképpen az anya elsőbbségére utal. A természet szerint is, az anya mindig biztos) vizsgáljuk, elemezzük, szószóló és szójátszó szöveget szövögetünk arról, miként tanulhatott meg az EMBER - az emberiség - beszélni. Minden bizonnyal úgy, ahogy hangutánzással minden csecsemő ma is megtanul (csecs+Emő). Újra mondjuk: játék ez, kérdezősködés inkább, mint válaszadás, már csak azért is, mert a jó kérdés a fontos igazán. A válasz amúgy is megszüli a maga kérdéseit.

Ooo - kerekül a csecsemő, de a felnőtt ember szája is, amikor ezt a hangot formálja, hallatja. Ha kitárul a száj, máris változik a hang, valahogy így: oaá. A kitáátott szájból az "á" hallik a legjobban. Próbáljuk meg, előbb lyukon-likon-lukon keresztül fújjuk, leheljük a hangzót, o-féle, nagyobb nyitással a-féle lesz, de a legkönnyebben á-t hallatunk. Igen, az eredmény azonos vagy nagyon hasonló lesz, bármely anyanyelvű ember próbálja is, mert ez egyetemes hangzótörvény. Ám az nem egyetemes - miként már említettük -, hogy ásításkor, bár mindenki tááátott szájjal "á" hangot hallat, magának a tevékenységnek a megnevezésekor a legtöbb nyelvben az "á" hangzó elő sem fordul. Ez több dologra is figyelmeztet: 1. A magyar nyelv megőrizte ősi, természeti mivoltát (sok benne a réges-régi, emberi emlékezeten túli szógyök), s hűen adja vissza a szavak fogantatását, születését. 2. A legrégebbi nyelvek közé sorolható, s mint majd bizonyítjuk, nemcsak hangutánzó, de látványutánzó is és a hangzóképzést is utánozza, sőt, fölmutatja ezt a jelentéstartalom alakításában. Jó példa erre az "r" hangzó. De erről majd később részletesebben szólnunk.

Meg is állhatunk ámulva, álmélkodva - de ne ásítva! - ennél az "á"-nál és áradozzunk róla, azonban ne átabotában! Mert nagyon érdekes ez az "á"! Tán ha fölfogjuk, azonnal föl is kiáltunk: Áááá! Igaz! Nanáá! Ahá!... S ne feledjük, nemcsak magyarul beszélünk ilyenkor, mert e sajátos "szavak" nemzetköziek. A dallamuk, zenéjük, hangsúlyuk adja az igazi értelmüket. A meglepetését, az örömét, a fölismerését. S milyen érdekes, ahol ez a hang képződik, ott az a száj, amit tÁt az ember. Tehát amikor á-zik, oá-zik, tátva marad a száj, leesik az állkapocs...Áááá! Hááát persze! Ahá! Nahá!...Oöö... Folytassák!

Előreszaladtunk megint. Nézze el ezt az olvasó, valamint azt is, hogy a könyv elején kissé részletesebben, aprólékosan, faragás közben a forgácsra is ügyelve furmányoskodunk, furfangosan. (Fúrt s faragott agyafúrtan, lékelt fejüen... - László Gyula professzor is irt a koponyalékelésről, az agy ősi gyógyításáról, s olyan leletekről, amelyek egyértelműen azt bizonyítják, hogy a lékelt koponyájú emberek túléltek a műtétet. Utána tán tisztelték is őket, az agyafúrtakat. De hát a kerget is meg tudták műteni a pásztorok, késük és eszük jól működött. Öööö...) Hol is hagytuk abba? A furfangosnál, agyafúrtnál.

Viszont az is tény, hogy nem vagyunk mindig furfangosak, még okosak se. Sőt, okunk van arra, hogy okoskodni se tudjunk, hát oktalanok vagyunk, mi oktandiak. Ilyenkor mellébeszélünk, s bizony ha-zudunk! Az ötölő-hatoló ember kertel, mellébeszél, habog-hebeg, dadog s végül ahogy már említettük, bizony hazudik vagy legalábbis füllent. Azaz: zavarban van. (Lám csak: zavar szavunk bizonyos mértékig, jelentéstartalmi párja a kerget, üz szavainknak. Mondjuk: zavard el, elzavarták stb.) Mert zavarja a helyzet, bántja az állapot. S íme, a "helyzet" is jól mutatja, hogy azon a helyen, ahol a dolog történik, kialakul valamilyen áll-apot (hiszen az állhat is!) vagy helyzet. S ilyenkor próbálnak többen helyezkedni, netán helyzetbe jutni, ezt is megállapíthatjuk, ha megállapodunk.

Azonban, mielőtt tovább haladnánk kacsos kacskaringóinkon, noha elszántan s igenesen - igenlőn! - törve előre, idézzük ide az "idé"-ből, az "ott"-ból és "odá"-ból -, hogy ne odázódjon el a dolog -a tudományos megállapítást, ami - bevallható - nem lepett meg. Hiszen, amikor a tudomásomra jutott, akkor már negyedszázada foglalkoztam a magyar nyelv titkaival, illetve a magyar nyelv is foglalkozott velem. Az idézet Kollányi Károly: A Kárpát-medence Európában című könyvéből való, noha az az igazság, hogy erről a megállapításról már korábban is gyorsaság, sebesség, seb, sebes-lobos, lázas gyorsaságú, sebbel-lobbal - fogalma s maga a "lóhalál", mint a sebesség: gyorsaság és marjultság, vagyis halálos seb következménye:

HAMAR mar ha SEBESEN
 ha HAMAR SEBESEN
 mar ha SEBESEN
 HAMAR mar SEBESEN

ha mar HAMAR

Nem érdektelen e szavak "keresztése" sem!

Ha mindezeket a logikai -s nyelvi! - összefüggéseket végiggondoljuk, fölismerjük, hogy ősi tapasztalat rejlik annak a sajátos sebesség megjelölésnek a múltjában, amely így hangzik: lóhalálában Ugyanis végső soron arról van szó: olyan gyorsan futott a ló, hogy belepusztult! Azaz olyan gyors volt a vágta, hogy a marja fölmarjult, sebes lett -a sebességtől, gyorsaságtól, megerőltetéstől-, és ettől a sebességtől, vérző sebekből beteg, lázas lett, seb-lobos, s mert sebbel-lobbal nem lehetett gyógyítani, futnia kellett tovább, így aztán a gyorsaságból, hamarosságból, sebességből halálos sebzettség lett! S ráadásul ezt a fogalmat csakis a nomád népek értik, csakis természeti, pusztai nyelv fejezhette ki ilyen módon. Hiszen az ember a szárazföldön csak LOVON lehetett a sebesség -a legnagyobb gyorsaság! - RÉSZESE! Amikor nemcsak látta a vadak futását, madarak röptét, de maga is vágthatott! Láthatjuk tehát, hogy a lóhalálában kifejezés mennyire logikus a sebesség meghatározására. E kifejezés értelmezésekor az is kiderül, hogy más nyelvekben a legtöbbször nem is szerepel a ló a szótári alakokban, pedig ló nélkül az ember nem érzékelhette résztvevőként a sebességet. Szerepel: fejvesztő, nyaktörő, legláb stb. gyorsaság, de ez nem ugyanaz! Valójában hamis fordítása - ferdítése - az eredeti fogalomnak. Így a főntebbi mondóka nem más, mint anyanyelvünk egyik csodáját bemutató nyelvi lelemény.

Az áá-nál, ahá-nál tátott szóval hagytuk abba a fejtegetést. Zárjuk le ezt a részt azzal, hogyha orvoshoz megy a japán, a német vagy a kecsua indián, mert fáj a torka, és az orvos kitátatja vele a száját, bármilyen anyanyelvű a beteg, ilyesfajta hangot hallat: áááá... (Lásd: szájtátás!)

Kanyarodjunk egyet újra és találomra - ahogy megtaláljuk hirtelen -, soroljunk föl néhány olyan szót, amely ezzel az egyetemes hangadási jelenséggel van kapcsolatban. Említsük meg újra, hogy a "h" és a "j" nem igazi mássalhangzó, inkább átmenet a magánhangzók és a mássalhangzók között. Így aligha véletlen, hogy ösztönös érzelmi megnyilvánulásainkat főként ezekkel a hangzókkal fejezzük ki. Lássunk néhány példát: aha, ahá, ajka, aj, jaj, ej, ejh, hej, híj, ohó, óh, hahó, hú, húha, hajaj, ejha stb. Kétségtelen, hogy az "ejnye" már pontosabban kifejezi rosszallásunkat, bár még ez a szócska is eléggé lágy hangzású az igazi rosszallás, a netán (a ne és a tán kettőse: tagadás és bizonytalanság) kifejezéshez képest. S ha már erre vetődünk - mi vetődik? a mag; s mitől vetemedik föl a főid? a csírázó magtól a veteményes kertben! -, említsünk meg egy érdekességet. Mit mondunk, ha valamit ellenzünk? Nana! Nono!... Az az érdekes, hogy ez a könnyen formálható mássalhangzó - mármint az "n" és rokonsága - milyen gyakorisággal szerepel a tagadásban: ne, nem -, német: nein,- orosz: nyet -, finn: ei, illetve en, a "no" meglehetősen nemzetközi tagadószó és a "negatív" kifejezés is a nemre, tagadásra utal. Az "n" és az "m",

ez a két dűnnyögő, könnyen képezhető orrhang az első hangok egyike, melyet a csecsemők könnyedén megformálnak: mama, ham-ham, hóm, mömő stb. (Talán a NÉMA szavunkban sem véletlenül vannak benne a NEM, a tagadás hangzói. Már csak azért is felvetődik ez a kérdés, mert ez a fajta szóteremtés a magyar nyelv lényegéhez tartozik!)

Időzve még e nyelvi tájon, azt is tudjuk, hogy néha az igenlést is ilyen kifejezésekkel jelezzük: aha, ühüm, öhöm stb. S ha már itt vagyunk, jelezzük, hogy az igen-es és az egyenes szavunk között is szoros összefüggés van. Ez a tény is igazán, igazul, egyenesen bizonyítja nyelvünk belső logikáját Mint ahogy a következő jelenség is. Figyeljük meg: a lehel, lehelet, lágy, pihe, puha, puhely, pille, stb. szavunk nemcsak jelentésében, de szó alakjában is csupa lágy hangzót hordoz. Aligha lehet véletlen, hogy a lágyat, puhát jelentő szavainkban csupa lágy és puha hangzót találunk. (Az "l" és a "gy" mássalhangzók is inkább puhák, mint kemények!) A pille, még inkább a pilla szavunknál hamarosan elidőzünk. De nemcsak ötolva-hatolva, szembeötlő ötletekkel játszva, hanem lehetőleg a legeslegmesszebbi időig visszapillantva, és máris befejezzük abajgásainkat, bajlódó bajmolódásainkat. Az abajgó ember saját búját-baját jajongja, s ha veszélyben van, akkor jajveszékel... Mert valamije vagy valakije elvész, veszendőbe megy, elveszejtődik, veszedelem fenyegeti, s a vészben, veszélyben, ha nem marad veszteg, nem vesztegel vesztegzárban, veszendőbe mehetnek életek. S nincs mód megvesztegetni a sorsot, esendők-veszendők vagyunk valamennyien. Noha ez csak játék, ám aki nem fogja föl, nem érti, azé ajándékként a veszett fejsze nyele!

Őőő... mit is akartunk mondani? Talán azt, hogy ötolési szándékunk mélyebbre hatol a nyelvbe, s ez visszahat ránk is. Hatását érezzük, mert a nyelv hatalma határtalan. S ki tudja, ki tudjuk-e fejezni ezt megfelelően? Hathatósan? Igen, két "hat" szavunk van, azaz: kettős a jelentése. Most már csak az a kérdés, hogy a hat mint számjegy, összefügg-e s ha igen, miért és hogyan a hat, igével, amelyből a ha-tol, hat-ás, hat-ár, hat-alom stb. szavakat is képezzük. S ha összefügg, miféle hatványával a jelentéstartalomnak? Addig is játszunk el versben e szóval is ! Hiszen a költészet, a nyelvi muzsika ereje olykor nagyobb az értelem erejénél. Már maga a versdallam is olyan többlet, amit értelmi úton el nem érhetünk. Ezért bizonyos verseket vétek a muzsikájuk nélkül, "értelmezve" szavalni, előadni. Hagyni kell, hogy a szavak lüktetése; a nyelvi szívverés vigyen, sodorjon bennünket és emeljen az értelmi jelentés fölé...

Az itt közölt vers elsősorban játék, de talán nem hiábavaló. (Nincs híján a tanulságnak. Nem rossz, nem hitvány, nem. Bevallom így zárójelben - ennyi személyeskedés tán megengedhető -, hogy nagy örömmel írtam, még igencsak akkor, valamikor a hetvenes évek elején, amikor idegen csapatok, idegen hadak voltak hazánkban, s idegen hatalom parancsolt. A vers gyerekversként jelent meg lapban, kötetben. S jó érzés volt, hogy akadt tanár, tanító több is, aki ráérezett a játékon túli mondanivalóra, a vers erejére is.)

Hadd-el-had
Had hatalma hadd-el-had
Ha behódol
Lelohad

Ötölhet és hatolhat mélyére nem hatolhat
Had hatalma riaszthat
Határtalan nem hathat!
Így gondoltam, így éreztük - így is lett!

Azonmód! - Mondhatnám, ám nem tudom, csak gondolom, kérdezem, mint annyiszor e könyvben: honnét ered ez a szó? Nyilván ide tartozik még (az "ide" szavunkra visszatérek rögvest, rögtön, azonnal...) az azonos, azonban, azonnal, azonképp-en és az ugyanaz. De miért nincs ezenes? Mert hogy az "az"-ról, arról van szó. Az azonos és az ugyanaz egyazon jelentésűnek vehető. Tehát megint "bejött" az egy, mert az azonos, ugyanaz, egyazon, egyöntetű és az egyívású szavak bizony igen közeli jelentéstartalommal bírnak! Így hat -s hathat! kimondatlanul is az "egy" jelentése, hiszen azt is mondhatom: egyazon dologról beszélünk, vagyis ugyanarról, azonosról, egyezőről.

S még valamit: ismert a Doppler féle fizikai törvény, melynek lényege, hogy a közeledő - futó, suhanó, száguldó - valami magas hangot hallat, míg a távolodó mélyet, s mintha csak ezt az elvet játszaná meg a nyelvünk, ősi tapasztalat nyomán és olyan következetesen, ahogy más nyelv egy sem. Nézzünk közeledést jelentő szavakat: itt, ide, ez, emez, erre, emerre, emitt, emide, ezen, ennek, ebben stb. Valamennyiben magas magánhangzó szerepel. Távolodást jelentő szavak: ott, oda, (aki odébb tolja: el-odázza!), az, amaz, amoda, arra, azon, abban, amott, annak, amannak stb. Ezekben mély magánhangzókat találunk. (Az "idéz" szó is összefügghet az ide-vel, hiszen máshonnet, mástól ide "hoz" szót, gondolatot, azaz: idez, így, ékezet nélkül!) Mindezt újra a hathatós hatás kedvéért idéztem ide, mint nem idegen dolgot. (Idegen, ide-gen: azaz más-hon-nét jött ide? Érdekes szóalakzat: i-gen, -i-de-gen?) Egyúttal azt is valljuk, hogy a még megfejtésben - fejbén, főben el nem gondolt dolgoktól sem szabad idegenkedni!

A magyar ábécében az e, é, f, g, gy, h, i, í, és j hangzók következnek. Az előttük lévőket már vizsgáltuk, noha természetesen a teljesség igénye nélkül, inkább érdekesebb példák közül emlegetve néhányat. Foglalkozzunk most az f, g, gy, h és a j, valamint -s ezt nem véletlenül említtem -ak hangzó jelenlétével szavainkban. A magyar szavakban ugyanis -a szótárok bizonyossága szerint -ak és a t, ez a két kemény hangzó fordul elő leggyakrabban a szavak elején, s ezek meg is határozzák keménységükkel a szavak jelentéstartalmát: kő, kemény, kalapács, kattan, üt, bot, csattan, koppan, stb. Jelenlétük már a tárgyak megnevezésében is valamilyen keménységre utal. Történést, tettét jelentő-idéző szavakban pedig zakatolva, katalolva, csetepatétól a csatáig, csattanósan s

tettlegesen vannak jelen (Csett-csatt, csatakos, csete-paté, csata után.)

Mielőtt tovább elemeznénk az említett hangzók jelenlétével együttjáró jelentéstartalmi jegyeket, jeleket a szavakban, említsük meg, hogy érdekes módon bizonyos mássalhangzókkal nem kezdődnek magyar szavak, ha bizonyos mássalhangzó zárná a szótagot. Lássunk példákat! Tehát a magyarban, ha így kezdünk szót: zso, zsi, zse, stb., akkor nem folytatódik ekként zso-sza, zsisze, zse-szi stb. Sok szókezdést vizsgáltam meg, összegyűjtöttem sok tucat olyan szókezdési lehetőséget, amelyet nem használt ki a nyelvünk. S azt kérdeztem: miért nem? Mert az előbbieket fordítottja is igaz. Ilyen szavaink sincsenek: sza-zso, szi-zse, sze-zsi, stb. Amíg sziszeg, zizeg, zszisik stb. szavunk van, addig nincs so-zso, su-zso, so-szo, sa-sza, de za-sa, si-zse, sa-sza kezdetű szavunk sem. (A "zsiba" Zalában libát jelent!)

Ennek az a nyelvi törvény az oka, hogy bizonyos hangzók után nehezebb a másik hangzó képzése. Nem is képez ezekkel ilyen módon szavakat a nyelvünk. S ha már itt tartunk, azt is jegyezzük meg, hogy milyen nagy dolog az ún. mássalhangzó-hasonulás. Ha azt mondjuk: kezünkkel, szívünkkel stb., voltaképpen mit is ejtünk? Ejtünk könnyen, éppen csak hallhatóan "fél n" hangzót és melléje "másfél k" hangzót. Mondjuk ki hangosan: szemünkkel. Az "n" alig hallatszik, de a "kettős k" sem olyan hangzású, mint akkor, amikor az "akkor", még inkább a "csökken", "zökken" stb. szavakat ejtjük ki! Ez nyelvünk érdekes, és az egyetemes hangzótörvényből eredeztethető tulajdonsága. Nem túri a mássalhangzótorlódást, illetve, ha van mássalhangzó, három csak ritkán, mert a nyelv egyszerűen kilöki, megsemmisíti a harmadikat: kezünkkel volna ugyanis a helyes ejtés és írás, helyette -e három mássalhangzó helyett - ejtünk kettőt, közülük is az egyiket igen lágyan, alig észrevehetően. Csaknem azt mondhatjuk, hogy ilyen esetben -a hangzási gyakorlatban - szinte csak egy hangzót ejtünk nyomatékosan, ebben az esetben a "k"-t. A "miNTHa" szavunk kimondásakor is a három mássalhangzó közül csak a "t" ejtődik ki igazán, az "n" csak igen rövid ideig hallatszik és fölnyomul az orrba, a "h" pedig nem viselkedik igazi mássalhangzóként. (Nem véletlen, hogy már csaknem három évtizeddel ezelőtt, a hatvanas évek elején beszéltem a szóTeKékről, a nyelv e sajátos elemeiről. Nem teketóriázom, e könyvemben is visszatérek a magyar nyelv e különös jelenségére.)

Újra kacskaringózott az ösvény, ám azért haladtunk előre. Már csak mellékesen említem, hogy amíg így kezdődik szavunk, van szavunk: fagy, figy-, fegy- stb., addig így nem kezdődik: gyaf, gyíf, - gyufa már van, ám ez a gyulladó fa nyelvújításkori rövidítése - és így se kezdődik: gyih- gyuh, stb. De fordítva: hagy, húgy, hegy igen. E példákat azért említem, hogy az olvasó ha van kedve, játsszon el néhány szótaggal és próbálja ki, mennyi lehetőség áll még a rendelkezésünkre új szavak alkotására! E jelenség esetében nyilván valamilyen hangképző törvény a meghatározó. Mert az se mindegy, milyen sorrendben követik egymást a mássalhangzók. Például az "n" után könnyebben

képezhetünk "k"-t és "t"-t, mint fordítva.

Láthattuk eddig, hogy a jelentéstartalmi összefüggések, logikai kapcsolatok át-meg átszövik nyelvünket. Néha valóságos kristályrendszert, máskor biológiai sejtekhez hasonló képződményt alkotnak. Nyelvünk egyrészt számtani és mértani, máskor élő, lüktető szervezet, vagyis biológia. E kettősség általában átfedi egymást, de olykor el is különíthető. (Erről is több tanulmányban szoltam már korábban, 1974-ben a Kortársban, majd az 1984-ben megjelent Játék és törvény című könyvemben.)

Lássuk tovább, milyen szavakat alkothatunk a fejezet elején említett hangzókkal: egy, ejh, haj, háj, héj, híj, hé, hiú, azaz padlás, a tető és a mennyezet padozata közti hiányos hely, hí, hiú, íj, így, jég, fej, fagy, agy, ágy, gyagya, faj, fáj, heg, hegy stb. (Talán megfejthető ezen a nyomon haladva a hiúság szavunk. A hiú emberből semmi se hiányozhat: okos, szép, ügyes stb. Vagy tán semmi sincs benne, üres?!)

De mielőtt folytatnánk agyafúrt agyalásunk, játsszunk megint! Mégpedig éppen az "agy" szavunk sajátos adagolása adja e játék savát-borsát.

A nagy agya gyagya, a kis agya gügye, gyógyós agyabugya, agyalás az ügye!

Ugye; ígyen is alakulhat nyelvelésünk? Nagyon érdekes az "ügy" szavunk. Újra előhozzuk: egyik - legendabeli valós? - Előd-ünket, fejedelmünket hívták ÜGYEK-nek. Tudvalevő, hogy a magyar teremtés-legendában (a nemzés, nemzetté, néppé levés legendájában- ősanánk Emese - Arany Jánosnál Eneh - méhéből folyam ered, azaz királyok nemzedékei követik egymást folyamatosan. (Említettük: Feketeügy - folyó Erdélyben!) Dümmerth Dezső is utalt rá, az álom megfejtése - innen kapta nevét Álmos vezér - nem más, mint a magyarok további származtatása. A pusztaszeri szerződésben is szerét ejtették, szertartásosan, az ősi törvény szerint szerkesztve az Árpádok szerepét!

Az "ügy" szavunk tehát folyamatban lévő dolgot jelent. Ha tehát ügyelünk valamire, igencsak alaposnak kell lennünk, hogy a folyamatra vigyázzunk, hogy az összefüggések össze ne kuszálódjanak! Ha nem vagyunk erre képesek, akkor nem vagyunk ügyesek, hanem ügyetlenek, vagy éppen együgyűek vagyunk... Ilyen és hasonló visszacsatolásokkal lehet egy-egy szavunk jelentéstartalmát körbejárni, ellenőrizni a kapcsolatokat és fölismerni azok okait, összefüggéseit.

Milyen pontos lehet a nyelvvel való nyelvelés? Az is meglehetősen magyar nyelvi sajátosság, hogy két jelentése van a nyelv szónak. Jelenti a testrészt, amellyel formáljuk a hangzókat, és jelenti a beszédet, mely összeköt bennünket. (Nem véletlenül vágták ki annak idején a pogány igricek - igemondók, igézők - nyelvét s telepítették őket azokba a falvakba az ország különböző részeire, amelyek ma is viselik nevükben - Igrici, Zalaigrice - az igrice szót.) Tehát a hús-vér, szánkban lévő nyelv a beszéd egyik legfontosabb eszköze. Azzal tereljük a

levegőt s így formáljuk a hangzókat. Aki sokat beszél, arra azt mondják: "Fölvágták a nyelvét." Van ilyen kifejezés is: "A rossz nyelvek szerint..." Vagy: "Úgy szajkózik, mintha két nyelve volna..." A mi nyelvünket is fölvágták, ráadásul élesebb is lett. Legyen hát a magyar nyelvtan is a kettős nyelv tana! Csakis így taníthat - együtt. A jelkép, jelzés és amivel e jeleket képezzük, adjuk (Lehet, hogy az ige, igéz és az igric összefügg? Akkor pedig mindez az egy szavunkra, mint igazságra is visszavezethető. Az egy, az igenlés a kettő - két! - a kételkedés!) Itt jegyzem meg, hogy külön tanulmányt írtam időközben az EGY képzetéről, az Ősegy fogalmáról és annak megjelenéséről nyelvünkben!

A mi nyelvi kalandozásunk is követi egyrészt a logika ösvényeit, másrészt az indaként kinövő s tekergő jelentéstartalmi hajtásokat. Ám mindig visszamegyünk a gyökerekig, a szógyökökig, s azoknál legtöbbször ráakadunk azokra az ősi okokra -s oktondi módon nem megyünk el mellettük, ha csak lehet - amelyek akár a hangutánzás, akár más egyetemes törvény megtestesítői. Az ilyesfajta elemzés elemi kötelességünk.

Külön kell említenünk, amiről már szót ejtettünk ugyan, de nyomatékosan újra szólnunk kell róla - mert ugyancsak erősen magyar nyelvi sajátosság -, arról a képalkotó tömörségről, amely egyszerre jelenít meg, őriz ősi és mai jelentéstartalmat, valamint tárgyi-történelmi és eszmei tapasztalatok együttesére is utal. Korábban vizsgáltuk már az "egyívású" és az "egyöntetű" szavainkat, most melléjük tesszük a KEZEL szót is, és próbáljuk megvilágítani eredetét és kapcsolatait.

Maga a "kéz", "kezd" igen kézközeliék... Talán azt is elhiszi az olvasó - még ha tudós nyelvész is -, hogy a köz, közösség, közel... - mi van közel? amit kézzel elérhetünk! - nemcsak köztünk szólva rokon, hanem eredetében is az lehet. De ezzel is játszhatunk: minél inkább elmegy közülünk a köz, annál köz-elebb leszünk egymáshoz... Valóban játék ez, ám figyelemre méltóan érdekes!

Visszatérve arra, ami mindig kéznél van, a kézre, aligha titok, hogy a "kezel" szavunk azt az ősi, kézrátételes-gyógyítási módot őrzi, amit manapság újra kezdenek divatba hozni. Azaz, akit az orvos gyógyít, aki orvosi kezelésre jár, azt az orvos "kezelem". Ha rosszul gyógyítják: azt is mondják: "elkezelték". Kezelve e szavunkat, mi se kezeljük le az ilyesfajta nyelvi jelenségeket, inkább kezeljük le egymással Kedves Olvasó, és -a nyelvnek! Mert aligha léteznek kezelhetetlen dolgok csak tudatlanság létezik: azaz nem létezővel kívánjuk megismerni a létezőt. Így azután hajlamosak vagyunk lekezelni a nyelvet. Legyünk hát kézségesek és foglaljuk össze:

A KÉZ KEZDETTŐL KÉZKÖZELI ESZKÖZ

Hiszen az emberiség a kezének eszközként való alkalmazásával jutott el oda, ahol ma tart. A munka azután visszahatott a gondolkodásra, a tevékenység okát

és következményét összevetette az értelem. A magyar nyelv ősi voltát az is bizonyítja, hogy ezek a legősibb fejlődési jelenségek megőrződtek a szavak alaki és jelentéstartalmi, sőt zenei tulajdonságaiban is, mintha csak a kezdettől követné nyelvünk az emberi fejlődést. Gondoljuk végig a következőket: a kézmű-ből (később lett a mű-kéz), kézművességből a köz-mű.

Alighanem összefüggés lehet a kéz, a kézség - mint szerszám! -, valamint a készült, kész stb. szavaink között is. A két-ségtelen logikai kapcsolatot nem lehet tagadni! (Zárójelben jegyzem meg, nem ritkán s szándékosan teszem, hogy egy-egy szót eltörök, csak kötőjellel kapcsolom össze a szótagokat. Egyrészt azt jelzem, hogy érdekes jelenségről van szó, másrészt, hogy arra még visszatérek. A jelentést ezzel a szóeltöréssel nem változtatom meg a mondatban.) S hátha a "t" zöngülése is hozzájárított a "kéz" szavunk kialakulásához? Ezt a kérdést ugyan nem teszem zárójelbe, de gondolatban többszörös zárójelben kérdezem! Hiszen a két kéz mennyire közeli hangás! - feltűnő! Azt elég gyorsan észrevette" az ember, hogy két keze van! Olyannyira, hogy a magyar nyelvben, amiből kettő van, azt általában egyes számban emlegetjük: szeme, füle, keze. "Biztos kézzel kormányozza...", "Szemmel tartja..." - így mondjuk; nem pedig "kezekkel", "szemekkel". Figyeljük meg, ha az "egy" számnévből sorszámnevet képezünk, nem egyediket mondunk, hanem elsőt, a kettőnél nem kettediket, hanem másodikat, vagyis szinte rá sem ismerünk az eredeti szóra. Ez talán arra utal, hogy vala a régen az egyes-szám mellett lehetett kettes szám és többes szám. Hiszen a három már harmadik... A második jelentése: más, hason-más is lehet. De még így sem vagyunk készen, csak készek arra, nehogy kézen-közön elveszen a lényeg.

Hirdetjük, valljuk: nyelvünk élő rendszer, de nem szakadt el gyökereitől, mert noha szüntelen fejlődik, gazdagodik, ezt saját törvényei szerint teszi. Lehet tehát egy-egy szavunk nyelvújítási szó, mesterségesen létrehozott szó, ha nem veti ki idegen testként a nyelvünk, akkor megfelel elemi és eredeti törvényeinek. Ha nem felel meg, előbb-utóbb úgyis eltűnik a nyelvből. Ezért bizonyos mértékig, az elfogadott, "mesterségesen alkotott" szó is olyan, mint legősibb szavaink. Lássuk például a "zengő tambura" nyomán alakult "zongora" szavunkat!

A HANG szavunk az "ng" következtében zeng-bong. Maga is sajátosan "hangutánzó"! A hang nyomán a hangszer is zeng-bong, cseng, peng zsong, zöng, kong stb. Érdekes, hogy ezekben a szavakban is a mássalhangzók jelenléte s jelentése jelentős jelzés! Meghatározó. Az "ng" mellett ott találjuk az "mp" és az "mb" hangzókapcsolatokat is: a kolomp és a doromb is hangutánzó szó. Bár aligha véletlen, hogy a kolompol szavunkban kevesebb a zengés, mint a harang, harangoz szavainkban. A zengés alapvető két hangzójából, az "ng" együttesből az egyik, az "n" ott található a hang ellenkezőjét jelentő csend szavunkban is. Sőt, meglehetősen kevés a hangzásbeli eltérés a két szó között: "cseng" és "csend". Magam, ha csak lehetséges, nem ezt a szóformát használom, hanem a "csönd" alakot. Nem mintha mind a kettő nem lenne

egyformán használható, hanem a beszéd színezése miatt. Ugyanígy, ha lehet, a „felett” helyett inkább a „fölött” szóformát használom. Már csak azért is, mert a magyar nyelvet mekegő nyelvnek nevezik azok, akik csúfolódni akarnak vagy lekezelik nyelvünket.

Nagyon is hamis út ez a megközelítés! Mert éppen fordítva van a dolog. Nagyjából ugyanannyi mássalhangzót használunk, mint ahány magánhangzót - jobb arány csak a finn és az olasz nyelvben található -, s így harmadik nyelvnek számítunk a kétfajta hangzó arányát tekintve. A magánhangzó-illeszkedés szintén jellegzetes magyar nyelvi törvény, s ne feledjük, éppen azt segíti elő, hogy a szótőben mélyen zendülő magánhangzóra mély válaszoljon, a magasra magas a ragban, képzőben, vagyis a szó végén. Ezáltal bizonyos lüktetés jelenik meg a nyelvben. Hiszen a három szótagú szavakban általában változás történik, a mély vagy magas hangzók mögé a ragok és a képzők új magánhangzót "visznek". Például: harang, harangoz, harangozás, de a szóösszetétel is segíti a változatosságot, dallamosságot: harangszó. Vagy: kolomp, kolompolás, kolompoló, de így is meghatározható: dorombol valami, de amit hallunk, az a dorombolás. Valaki dünnyög, és ami hallatszik, az a dünnyögés. Ilyenkor a szó eleji hangsúlyt a harmadik szótag egy kissé "kiegyensúlyozza". Ezek és a hozzájuk hasonló nyelvi KÉZSÉG-ek teszik dallamossá a beszédünket. (A japán ongaku szó jelentése: zene.)

A föntebbi vádtól legföljebb annyi az igaz, hogy magyar nyelven - ha akarjuk - mindent el tudunk mondani csupa "e", de akár csupa "ö" magánhangzóval is. Ha akarjuk! Ugye, micsoda különbség? Próbálja meg ezt az angol!

De vissza kell még térnünk a kezünkhöz -hoz, -hez, -höz, hozzá, ehhez, ahhoz, hazához, házhoz...-, mert ha a kéz esz-köz-ként működik, az emberi test műhelyének eszközeként, szer-számaként (Vajon miért van benne a szer-szám szavunkban a "szer" és a "szám"? Erre is megpróbálunk választ adni!), - akkor KÉZÜL, azaz: készül valami! S kézenfekvő, ha elkészült, akkor készen van, kész a kézműves kézsége, szerszáma, tárgya, eszköze... Lehet, körmönfontan szóltunk a dolgról. (Körmön-fon-tol-gat... Az ember a körmén aprólékosan, figyelmesen, babrálgatva fonja a szálakat. Ám külön figyelmet érdemel a -gat, -get gyakorító képző. Mert lát, lát-o-gat, a látás gát-lással történik, ahogy a folyó is "gátolva lesz", ha csak folyo-gat.) Tehát miért foglalkoztunk - kézzel foghatóan! -a kéz, kész, kezd stb. szavainkkal? Mert újra azt kívántuk érzékeltetni, hogy nyelvünk előbb valós dolgokat nevezett meg, tárgyakat és történéseket, majd ezekből alakultak ki az elvont fogalmak. Fog-almak...Hogy valaha kézzel fogtuk ezeket, erre utal tán a fog szavunk? Hiszen ez nem a németes, jönni fog" jövő idejű igealak - segédige -, hanem a kézzel való fogás, ami pedig talán a legősibben fogó a "fog" szavunkból ered? De hát ez megfoghatatlan, noha nyelvünk "körmönfontan", éppen FOG-gal KÖR-ömmel erre törekszik! Ugye, érdekes? Ebben a szólásban benne van a szájunkban lévő mészköves, zománcos csont, valamint a kezünk ujjain lévő erős szaru! S ha

keressük, a nyelv kézségesen meg is mutatja efféle kézségeit.

Több lapban, folyóiratban, elég sokszor - tán százszor is - foglalkoztam már a nyelvünkkel. Bizonyára vannak eltérések, többletek vagy hiányok e könyvben azokhoz a cikkekhez, közleményekhez képest, de hát minden alkalommal többet és többet tudunk, s bár az ismétlés a tudás anyja, bizonyos határokon túl felesleges. Ezért említem, hogy főként az a sorozat érdekes, a Kortárs, a Tiszatáj és a Forrás által közzétett írások után - talán még a Népszavát is ide sorolhatjuk, az abban megjelent Játék és törvény című sorozatot -, ami a MAGYAROK című folyóiratban látott napvilágot.

Nincs rá szabály, hogy milyen irányban haladjunk tovább, ahogy a fa törzsén fölfelé haladva több irányban is eljuthatunk az elágazó, ágaskodó, olykor ágálló ágakon csüngő, hasonló gyümölcsökhöz.

Kezünk kézségének fürkészése után lábajunk tovább! Noha hely hiányában helyzetünk nem könnyű, mert nem tudjuk a főbb dolgokat sem fejben tartani, most aztán főhet a fejünk, mit írjunk meg és mit ne! Talán az lenne a legjobb, ha főként olyan kifejezéseket fejtegetnénk, amelyek bizonyos fejtődés fejleményei, s ha ezt képesek vagyunk minden fejezetben kifejezni, akkor fejtegetésünk nem hiábavaló. A fejlődés fő fejleménye a főben járó gondolat fejtegetése.

A magyar nyelvben az első azt is jelenti: fő, fontos, lényeges A legfőbb fő (nök) a fejedelem, a fővezér. A legfontosabb kérdés a legfőbb. Így aztán az előbb említett szólás: "Most aztán fő a feje...!", valójában nem azt jelenti, hogy "fő" a feje, hanem azt, hogy bizonyos helyzetben igazán fejnek kell lennie a fejének, tehát első a feje, fő a feje. Az pedig csak természetes, hogy a fej, a fő fönt, fölül helyezkedik el. Ahogy a hét-fő a hét eleje, a híd-fő a híd első része, a fő-nök az első a gyárban stb. De még a felség, fölség, fonség szavunkban is ezt a nyelvi alakot találjuk s nem véletlenül! Ami fönt van, az a fő, fölül van a fej is, tehát fonséges, fenséges... De mit jelent - hogy érdekességet csempésszünk ide is - a hajadonfőtt kifejezés? Tördeljük el a szót, ahol csak lehetséges: haj-a-don-főtt. A "haj" fönt van a fejünkön. A hajadon olyan leányt jelent, akinek még nem kötötték be a fejét, tehát még nem asszony. De miért? A finn nyelvben a -ton, -tön fosztóképző. Például a híres finn regény címe: Az ismeretlen katona, finnül: Tunteaton sotilas. (Szerzője Väinö Linna.) Tuntea - tudni, ismerni, tunteaton - ismeretlen. Nos, ha szabad játszani a gondolattal, akkor itt együtt találjuk a magyar haj szót a finn ton (don) fosztóképzővel. S ha a haj egyúttal fejfedő, akkor a haj-a-don fejfedő nélkül, fedőtlen, bekötetlen hajút jelent. A "hajadonfővel" kifejezés tehát azt jelenti, hogy nincs semmi a haján. (Egyébként finnül a fő, fej - pää, fölé - päälle, fölül - päältä stb. A päällys vagy päällysta burkolatot, fedőlapot, fedést, fődőt jelent, a päällystamatön - burkolatlan, fődetlen.) Nos, van még több példa is. A magyar okos szó ellenkezője nemcsak az oktalan, hanem az oktondi is, noha ez utóbbi mintha enyhébb volna. Ebben a szóban is ott találjuk a "ton" fosztóképzőt! Eltűnődhetünk azon, hogy nyelvünk

titkait a magyar nyelvészek milyen mélységig fürkészték? Valamint azon is, hogy fürkészték-e egyáltalán?

E sorok írója nem kevesebbet állít - újrázzuk! -, mint azt, hogy nyelvünk tanát, a magyar nyelvtant nem a magyar nyelv ősi törvényei szerint rendszerezték és tanítják, hanem főként a latin és a német nyelv rendszere nyomán. Ezért lehetséges az az egyébként igencsak különös ellentmondás, hogy a magyar anyanyelvű gyerekek számára olykor valóságos kínszenvedés a magyar nyelvtan elsajátítása. Jobban félnek a nyelvtanórától, mint a matematikától vagy a fizikától. Azt sem tudják, mit tudnak, s amit tudnak, az micsoda! Hiszen a gyerek is használja beszéd közben a legbonyolultabb nyelvi szabályokat, ösztönösen vezeti a hangzótörvényt, amikor hangokat és szavakat képez. De a lehető összefüggéseket még a tanárok sem ismerik. Idegen nyelvként tanítják a magyart.

Visszatérve még a föntebbi témára, másfajta példát is találunk arra nézve, hogy a szó első és második része más-más nyelvből származik, például az első fele finnugor, a másik fele pedig ótörök származék. Hiszen, mint már említettük, nincs szabály arra nézve, hol és hogyan hatolunk e nyelvi dzsungel roppant rendszerébe, az a fontos, hogy minél több lehetőségre, rejtve maradt nyelvi sajátosságra hívjuk föl a figyelmet, hogy azután jobban áttekinthessük az egész rendszert.

Először Vámbéri Ármin szógyűjteményében akadtam rá az ótörök „chül” kifejezésre. Vámbéry szerint a jelentése: el a jurtától. Nos, csakis akkor juthatunk tovább, ha ezt a fogalmat és jelentését együttesen járjuk körül. Mi is az a jurta? Sátor, amelyben élnek; közösségek, családok lakóhelye. Kör alakú "ház" nemezből - jelmez, mez-telen -, melyet rudak, póznák tartanak. Meghatározott helye van benne - életrendje, szokásrendje mindenkinek, férfiaknak, nőknek, gyermekeknek. (Lásd László Gyula fölfedezéseit, amikor is a földi rend fordítottját találta meg a "másvilágon", azaz a temetőben, beleértve az egy nyilas és több nyilas, rangosabb helyeket is.) Tehát Vámbéry szerint az ótörök "chül" - ejtsd: kül - szó jelentése: el a jurtától, a háztól, a családtól, a közösségtől. Akinek ezt mondták, azt küldték! Lássuk tovább, a juuri jelentése finnül: gyökér. Juurtaa - meggyökerezni" gyökeret verni... És nézzük csak, mit mond a magyar, ha valaki valahol megmarad, letelepszik, házat épít? "Na, ezek is gyökeret vertek..." Akik pedig elmennek, mit csinálnak? "Szedik a sátorfájukat..." Így aztán joggal kérdezhajjuk, hogy a nem összetett szónak számító magyar "menekül" szavunk vajon nem két szóból forrott-e össze? Hiszen valamennyi finnugor nyelven a menni mene vagy ennek közeli alakja. Akit pedig elküldenek külfelé, el a családtól, a családi fészektől, annak igenis mennie, menekülnie kell! Talán rosszat tett, vétkezett, azért. Ebben az összefüggésben az ótörök, a finn és a magyar szavak együttes jelentése ad sajátos magyarázatot a menekül szó lehetséges kialakulására. S ha már itt tartunk, magyarázzuk meg a "magyaráz" tán magyaroz? - kifejezés

értelmezhetőségét is.

Mindenre nincs magyarázat - se németeztet, se angoloztat -, a szónak nem is erre a jelentésére gondolunk. Némely szavunknak azonban bizonyos helyzetekben más értelme támad! Nevezetesen: támadó értelme. Amikor a nagyanyám haragudott rám, ezt mondta: "Majd megismered te még a magyarok Istenét!" De hallottam másoktól is, nagyon is fenyegető hangszólyal: "Ha nem érted, majd megmondom neked magyarul!" "Majd magyarul mondom, hogy értsd!" Mintha a beszélők közül csak az egyik tudott volna igazán magyarul, s magyarul szólni. Vagy mintha más magyarok nem egészen magyarul beszéltek volna.? Illetve, ahogy beszéltek, az nem egészen magyar, az valami köznapibb, közönségesebb, komolytalanabb, hatástalanabb beszéd volt? S aki azt kívánta, hogy komolyan vegyék a szavait, annak valóban magyarul, magyarul kellett szólnia?! Ebből akár, ha nem is többnyelvűségre, de nyelvi eltérésekre tán következtethetünk. Ráadásul, mintha az egyik nyelv alárendelt lett volna? A másik pedig uralkodó? Azaz, akik e nyelveket beszéltek, lettek volna alá- s fölrendelt viszonyban? Kérdés, kérdés...

Ám érdemes sokszor a hihetetlennek tűnő dolgokat is összevetni, hátha éppen abban rejlik a megoldás. Mert első látásra nem tetszik rokon szónak a finn *syli* ejtsd: szüli - szó sem. A jelentése: öl (anyaöl, ölelés), *sylikkain* - összeölelkezve, ölelkezve, egymás ölében... Hát nem a születés, illetve a fogadás kezdődik így? S nem anyaölből születtünk? Szülénk, szülőanyánk öleből?... A finn *syli*lapsi jelentése: csecsemő, ölbe való kisgyermek. (Finnül gyerek: *lapsi* - *klapec*?)

Hála a nagyszerű Papp Istvánnak, aki igencsak alaposan, éppen e gondolat jegyében készítette el a finn-magyar szótárt. Mert amikor a szavakat összehasonlítjuk - akárhány nyelvét - egymással, mindig fontos, hogy mindegyik oldalon több szó álljon, rokonértelmű szavak egész serege. Például: *megy*, *jár*, *halad*, *fut*, *siet*, *talpal*, *gyalogol* stb., hiszen sok nyelv esetében éppen a mássalhangzók segítenek eligazodni és mutatják ki a rokonságot, különösen, ha a hasonulásokat is figyelembe vesszük. (Például a magyar és a finn nyelv viszonylatában az "f"-ből "p" lesz: *fej* - *pää*, *fészek* - *pesä*; *noha* a magyarban pl. az *ireg* *forog*, *ireg-pörög* kifejezés egyaránt használatos.) Ám ez a törvény sokrétű, bizonyos mértékig minden nyelvre érvényes. Figyeljük meg például, hogy azoknak a szavaknak a jelentése - nemcsak a magyarban, de a legtöbb nyelvben -, amelyben "r" hangzó fordul elő, valamilyen módon körre, kerekre, kerékre, kanyarra, csavarra, fordulatra, stb. utal. Még úgy is, mint a "Garten" - kert, azaz bekerített hely. Nemcsak az eredet szavunk - kanyargó ér, gyök-ér -, hanem a nemzetközi "CAR" szó is, amely összefügg a gépkocsival. De a Caroling szó is ide tartozik, a (Károly), Carul azaz: karvaly, karmos karma, horgas csőre nyomán. Jó lenne már kart karba öltve, karolva menni tovább... De előbb még említsük meg, hogy az "r" néha "l"-é lágyl, ám a jelentését többnyire megőrzi, hiszen nemcsak a guriga kerek és görgetni lehet, de a goló,

golyó is gurul, mert minden irányban kerek kerék! Azaz: kerekded. (A kóló körtánc!)

S ha már eddig eljutottunk, ötölve-hatolva, néha meghökkentve, hőkölésre készítetve az olvasót, nézzük meg, hogyan is születhetett a "hőköl" szavunk! Talán úgy, hogy őseink ezzel a szóval fogták vissza a lovaikat: hööő! hóó... S azok hátrahőköltek, mert a gyepelőt is szorosra húzták. Talán innen eredhet a hőköl, hökken kifejezés? Remélem, nem mondunk meghökkentőt, sokkal inkább meggyőzöt. A fogatot - fogó - hajtó kocsis ma is ezt mondja.

Mostanra már látható, hogy noha mi is mondjuk néha: őőő, nemcsak ötölünk és hatolunk - ha-zudunk, ha-misakat mondunk -, de vannak öt-leteink is, melyek ösztökélnek, ösztönöznek bennünket, bár sokszor nem hirtelen- előre való bejelentés nélkül, mint Illyés Gyula is írja! - jövünk rá valamire, hanem okkal, tehát okosan. Aki tehát okoskodik, nem okvetlenül oktondi s nem oktanul okít, oktat... Igaz, elmondható, hogy eddig inkább csak portyáztunk a nyelvben, de ezt nem toportyánként tettük! Hisszük, nem hiába hordtunk össze hetet-havat (Ez a kifejezés vajon mit jelent?), azért tanított bennünket, ha játszva is, anyanyelvünk. S ha tanított, akkor ez a nyelv tana -a nyelvtan.

A továbbiakban ideje lesz beszámolni a számokról, amelyekről már szólogattunk itt-ott, azonban most jobban elmélyedünk bennük, mert érdemes. Gyönyörűséges és érdekesítő dolgok villantják föl jeleiket, tán meg is mutatják magukat, már-már végképp elrejtett titkaikat, a kiszámíthatatlan és számító szavak. Mert ne feledjük, az is érdekes, hogy "írástudókat" emlegetünk, olvasástudókat nem. S a magyar a pénzt "megolvassa", csak mostanában kezdi számolni! No, éppen ezzel számolunk mi is a továbbiakban.

***

Miközben már e kötet korrektúráját készítettem, meglátogattam László Gyula régészprofesszort, festőt, szobrászt, nyelvi munkálkodásom negyedszázados figyelőjét. Ő mondta tréfásan, hogy Illyés Gyulával beszélgetve jegyezte meg a magyar nyelvtannal kapcsolatban a költő, hogy ő bizony nem tudja mi az az állítmánykiegészítő!... Mindez csak azt bizonyítja: szükséges a magyar nyelvtan felülvizsgálata, illetve nyelvünk ősi törvényei szerint való megírása! A Gömbkényszer és az Ősegy vizsgálata már e munka kezdete!

(HITEL 1993 január)

Számtalan egység kétsége számos

1: egy, egyes, egyedül (egyes-egyedül - magányosan, egymaga; az egy és a mag szavunk kerül egymás mellé. Tán a maga is a magból van? Hiszen a "magtalanok" szó nemcsak azt jelenti, hogy gyermektelenek, hanem azt is, hogy

egyedül vannak, ketten, magukban, egymagukban.), egyforma - iker, ikra? - egyke, egyező, egyenlő, egy-szerű, egyed, egyetemes - itt már az egy és a minden együtt van! -, egyveleg, együttes stb. Az "egy" szavunkból tehát nagyon sok további szó képezhető, alakítható. Nem számoltuk meg mennyi, de arra úgysem lenne mód, hogy valamennyi leágazást bemutassuk, inkább csak jelezzük a lehetőséget. (Legalább háromszáz!)

Íme: az egyedi egyet jelent, az egyveleg többnek a keverékét, együttesét, az egyenlő azonosságot. Egyetértést az egy-ség szavunk, amit ha "lefordítunk" magyarra, azt jelenti: EGY+SOK. Gyanítható ugyanis, hogy a -ság, -ség képzőnk a "sok" szavunkból alakult ki. Íme, a példák: hegy-sok - hegység, mező-sok - mezőség, siksok - síkság, katona-sok - katonaság és sok-a-sok - sokaság stb. Csakis így jelentheti az EGY-SÉG azt, hogy valami EGY-ből, azonos-ból SOK van. (Véleményből, szavazatból, stb.) Egyezünk meg tehát, vagy rögtön fejtsük ki KÉT-SÉG-ünket!

2: kettő, - de ahogy az "egy"-nél a sorszám "első" és nem egyedik, itt sem kettedik, hanem "második". Így is használhatjuk: kettő, ám így is "két". Két ember. Hány katona? Kettő... A kétség szavunk ezzel a logikával így írható le: KETTŐ+SOK - kétség. Ha kicsit eltűnődünk, láthatjuk, hogy a szón belül ellentmondás keletkezett, mégpedig mennyiségi - ha úgy tetszik számtani (matematikai), tehát logikai - ugyanis a kettő nem sok! Magyarán, a kétség szavunk éppen ezt a jelentéstartalmat, a KÉT-elkedést fejezi ki. Ez a szó kettőssége is egyúttal, egységet alkot, összeforrott a szóban és így jelenti azt, amit jelent. S mindez egyáltalán nem kétségbeejtő! Sőt, gyönyörű logika, mennyiségi logika mutatkozik meg nyelvünkben, vagyis újra számunkra a legvalóságosabb valóság! (Noha az egy se sok, az sajátos eset! Lásd: Ösegy!)

De nem üzünk kettős játékot, és be is kell fejeznünk, noha már a kételkedésnél tartunk, az EGY származékainak, ivadékaiknak felsorolását. Mert akkor leszünk egyenesek, egyértelműek, egyöntetűek, egyívásúak... Egyének - egy+én -s egyéniségek. Ez különösen érdekes szó, mert mi található benne? EGY+ÉN+ (i) +SÉG. Azaz, megint az "egy" és a "sok" van együtt. Az az igazi egyéniség, akiben az egyből - sajátosságából, magánvéleményből! - sok van. Tehát határozott egyed! Így egyenességével, igenességével, egészségével igéz, igéivel igaz, igazával egy-szer és mindenkorra meggyőz! S említsük meg újra, az EGY szavunk jelentése EGÉSZ is, ahogy például: EGY AZ ISTEN! S azt is jelenti: aki egész, az egészséges, aki pedig fél, az félnótás, nem egészséges, az együgyű vagy oktondi. (S összefügg jelentésben: egy, nagy, öreg - Isten!)

Visszatérve még egy pillanatra a kettőre: ha két katona megy az utcán, akkor nem mondjuk, hogy "katonaság vonul az utcán". Két katona nem sok, ez kétségtelen. Van tehát egység, kétség és háromság szavunk, ez utóbbi igaz, csak az isteni háromságra vonatkozik, a Szentháromságra. De négység szavunk már nincs, ahogy ötség és hatság sincs...

3: három, háromság, harmadjára - de nem kettedjére, hanem másodjára! -, harmadik, harmincad, harmadol. Három a magyar igazság!" (Talán ezért három?)

4: négy negyed, négyel, negyven, négyzet stb.

5: öt, ötöd..., de láttuk, hogy az ötöl-hatol nem ide tartozik! Viszont: nem jut ötről a hatra!

6: hat, hat ökör... Miért éppen hat? Két jelentése van a szónak, egyrészt szám, másrészt erő: hatás, határ, hathatós, hatol, hatalom stb.

7: hét, hetvenkedik, hétszentség, hetedhét. Bűvös, mesebeli szám! (A hetedhét valójában egy!)

8: nyolc, "nekem nyolc" ... De miért éppen nyolc?

9: kilenc, kilenced stb.

10: tíz, tized, tizedel. 0: nulla, zéró, semmi...

Egyes szám, többes szám, sok, minden, végtelen, mindenség, mennyiség, mennyi, hány hányados, tört, fél, másfél, felemás, tömeg, sokaság tömkeleg, töméntelen, rengeteg, irdatlan (irdas nincs!), sereg, seregély, ikrék, ikrák, sokszor, ezer-szer, szer-telen csapat (megy a csapáson és csapa marad utána, másként nyom, amit maga nyomott oda, mert nyomós oka volt arra caplatni), csoport, szakasz, banda. Aki benne van, az a BAN-on, BEN-en belül van. Vagyis: ban-dá-ban, ben-dő-ben.

Tehát mintha lenne nyelvünkben: egyes szám, kettes szám. Innét kezdve pedig többes szám. Jele: k, a sok szavunkból származtatható.

A nagyságot, erőt, növelést, sokszorosságot, hatalmat is mennyiségi szavakkal fejezi ki a nyelvünk. Lássunk példákat arra, hányféleképpen fejezhetjük ki a nagyságot, erőt, sokaságot, hatalmat? A szokványos kifejezéseken túl (sok, nagy, hány, mennyi, mekkora, milyen sok, hányféle stb) itt van a ször-nyű szó (szor-, szer-, ször!). A szörny erős, nagy, hatalmas: Rettenetes, iszonyú! (Finnül iso - iszo, valamint a suuri - szúri nagyot jelent!) Az erdő rengeteg ahol rengeteg fa található irdatlan mennyiségben - irdásban egy se! -s talán az irt vagy ír-mag függhet össze az irdatlannal? Vagy az irtózatos; mint nagyság? A tömkeleg, a tömeg és a töméntelen egyaránt sokaságot jelent. A "keleg"-re nincs még magyarázatunk, de a tőm a mongol "tumen", tízezer haderőt jelentő - szóból alakulhatott. (Mongol nyelven a "tömör" jelentése: vas. Nálunk a vaskos, vastag erőset jelent) Mondható, hogy a magyar nyelvben a t+m, tehát a tám-, tem-, tőm- kezdetű szavak őse minden bizonnyal a mongol tumen, tümen. (Talán Tam-er-lan. Timur-lenk neve is összefügg ezzel a jelentéssel? Az erővel, nagysággal?) Mindenesetre idetartozik a támfal, támaszt, tömésfal, tömeg, tömény szó, sőt tán innét ered a "tetemes" szavunknak az a jelentése, ami nagy mennyiségre utal. Íme: te-tem-es. S innét van Temesvár - tömésvár, földvár - neve is.

A számos és a számtalan, ugyanígy a tömeg és a töméntelen szavunk nagy mennyiséget jelent, azaz valami olyan sok, hogy nem is számolható, oly

számos, hogy számolhatatlan! Így is kifejezhető: se szeri, se száma. Vagyis olyan sok, hogy nem lehet szor-ozni, egy-szemen megállapítani, hogy mennyi. Nem tudjuk, hogy hányszor hányról van szó. Mert a számosnál és a számtalannál is erre vonatkozik a logika, nem pedig a nyelvtani szer-kezetre. Mert a szer-kezet is több-ször-özése, ismét-lése (is, is, is) a nyelvi rendnek. Ahogy a szer-vez-et is rend-szer. (Szer-vez - szer-szor-ször + vezér, vezet...)

Az ember először alighanem az ok-okozat összefüggéseit vette észre a világban, magán, magában és maga körül. Azt bizonyára a legelső között ismerte föl ahogy a csecsemő is -, hogy két keze van, meg két lába. Tehát a számolás volt a tudás kezdete, a mennyiség volt az első ismeret, és csak ezt követte a minőség. Az a kérdőszavunk, hogy "hányadán", azaz, valamilyen dologgal, üggyel hányadán is állunk, mintha egyszerre mennyiségi és minőségi érdeklődés is lenne. A "mennyi" egyértelműen mennyiségi kérdés. A "hány" és változatai, a "hányadik", "hányadán" stb. már helyzetet, rangot, egyebet is értékelni kíván. Az akárhány, valahány, elhány, széthány (a hány - okádik már a hánykolódással, hányattatással is összefügg), majd a hányó, például tűzhányó, elhányja magát stb. olyan sajátos jelenség, amikor valami ömlik, árad, mennyiség jön, mutatkozik, de nem számolható, mert milyensége, jellegzetes mi-nő-sége is meg-HAT-áruződik már. Hányféleképpen? Ahány, annyiféleképpen. A valahány se pontos meghatározás és a semmit is kifejezhetjük így: sehány, semennyi! Azaz megint csak "fordítsuk magyarra" nem a nyelvi, hanem a szám-tani logikát: hogyha se a hány-ra, se a mennyire nem tudunk válaszolni, akkor ott nincsen számolható mennyiség. Azonban minden számolás alapja az Egy fölismerése!

Ezzel a számtani közelítéssel a nyelvészek mindaddig nem számoltak...

A "nincs-telen" szavunkban a -telen fosztóképző a számra vonatkozik. Mivel a semmi és a nincs azonosat jelent, vagyis azt: semmi sincs, megint csak nem nyelvtani megközelítéssel kell e két szó jelentését elemezni, hanem számtanival. A nincstelen szó így valóban a legszegényebbet jelenti, azt, akinek semmije sincs!

Ha még emlékszünk rá, a szám-talan ugyanazt jelenti, mint a számos, azaz olyan sok, olyan nagy számú, hogy már nem is számolható. A mennyiség számszerűen nem közölhető. Persze, finom, minőségi különbség van a kettő között. A "számos" szavunk elé számtalan szót írhatunk, de a "sok" szót nem, illetőleg szükségtelen. A "számtalan" elé vagy után se illik a "sok, noha sokszor így együtt is használjuk. Különösen akkor, ha szándékosan túlzóan kívánunk fogalmazni. Mégis, mintha a számos jobban behatárolná a mennyiséget, mint a számtalan? Ilyenkor látszik, hogy számunkra másféle logika működik, és másféle a nyelv "számára"! Néha nem ragozhatók bizonyos szavak, például nem mondhatom, hogy számosszor láttam, de azt igen: számtalanszor láttam. Azután azt se tűri a nyelv, hogy soktalant mondjunk, vagy akár sok-atlant - ez

elég szokatlan volna! -, ugyanis megint csak

A SZÁMTANI LOGIKA KÖNYÖRTELENSÉGE lesz a legvalóságosabb valóság! Ez "tiltja" az ilyesfajta ragozásokat. Hiszen a ragozások, képzések a legtöbbször többszörözések, fosztások, nagyság- és mennyiség-növelők. A való szavunk is a "-ság" képzővel növekszik naggyá, hitelessé. Ez a képző mintegy lezárja a szót azzal, hogy "ságosítja", azaz - mint például a minden-ség esetében - új fogalmat hoz létre: sokasítja!

Mit is jelent a szám szavunk? Miféle jelentéstartalmat képvisel? A szám azt jelenti alapvetően, hogy valaminek a mennyiségét -a sokaság darabjait megjelöljük, pontosítjuk. Ha valamit megszámloltunk, annak tudjuk a számát, "hivatalosan" (benne a.. hív szó!) számszerűsítettük. Leírható a szám-sor, így alakul ki a sor-szám is. A számtalanszor esetében a számolatlanosság többszörözéséről van szó, ugyanígy a SOKSZOR szavunk esetében is. S ne feledjük a személyes névmásokat! Lássuk csak, hogyan alakul ez a "szám" szavunk esetében?

Szám-u-nk-ra, szám-o-tok-ra, szám-uk-ra, vagyis a mink, tik, ők ragjai hogyan alakítják a SZÁM-ot! Kissé hasonlít ehhez a rész-ü-nk-re, rész-e-tek-re, részük-re ragozása is. S ne feledjük, a rész is számtani fogalom, még így is: részére, részél (azaz az övé lesz valamiből valamennyi hányad), a rész-let megint valami egész darabját jelenti; része, s rész-ben vagyis nem egészen, rész-leg-esen fele-rész-ben rész-esülünk valamiben stb. Mindezek újra csak azt bizonyítják, hogy nyelvünk lényegi része ma is a számtani alaprend! (Számunkra ez aligha mindegy!)

Térjünk vissza még egy kicsit arra a feltételezésünkre, hogy a "k" hangzó jelenléte a "kettő" szavunkban talán nem véletlen. Ahogy az "iker" és az "ikra" szavakban sem, ahol is beüt rögzíti a kettősséget, többességet és nem szóvégi jelként.

Nem győzzük hangsúlyozni, hogy sok esetben az újrázás, ismétlés azért szükséges és szándékos, mert bizonyos tények tárgyalása után újra idézve valamit és beleillesztve a nyelvi rendszerbe új meg új szempontok szerint, jobban érthető lesz a mondanivaló. Az újabb kapcsolatok, összefüggések erősítik a mondanivalót.

Összehordunk hetet-havat? Említettük már ezt a szólást, de tulajdonképpen mit is jelent? Megpróbálunk rá választ adni. Aligha a "hét"-rőt van itt szó, inkább a "het"-ről, ami a le-het, le-het-séges szavainkban tán mint a feltételes mód bizonytalansága van jelen, ugyanígy a ha-vat se más, mint a "ha" jelenléte? Talán a hamis, ha-zug, ha-daró stb. szavak jelentéstartalma adja a HETet-HAVat összehord mondanivalóját? Ezekből adódik össze? (Lám már megint számtani kifejezés !)

Bár nincs mód kitérni minden nyelvi érdekességre amely létezik, említsünk meg néhányat! A már emlegetett SOKASÁG szón kívül képezhető még más, tömeg, sokaság jelentésű szó is a SOK-ból, íme: sokadalom. Érdekes még a "sor" szó jelentése. (Szám-sor, sor-szám...) Az EZER a SZER-re hasonlít. a SOR a SZOR-ra. a SZŐR pedig a SZŐR-NYŰ szónak egyik része, valamennyien a naggyá több-ször-özés nyelvi elemei. A "szer" megtalálható még a: szerzés, szer-elem, szer-int, szer-te (mint szana-szét), szer-telen, azaz. nem szerv-ezett stb. szavainkban. Gondolható, hogy több dolog is fölborzolja a megkövült elméletek birtokosait, ezért oldásul játszunk egy kicsit a szerelem szavunkkal.

A szerelem ezer szer!
Ezerszer sem elég szer!
Egyszer kétszer ezerszer
Ezerszer sem elégszer!

Mielőtt még tovább szer-veznénk a behatolást a nyelv irdatlan rengetegébe s egyszersmint kristálytisza rendszerébe, említeni kell még néhány dolgot, ámbár így is kimarad okfejtésünkből több fontos tényező. Ezzel számoltam, amennyire ez lehetséges, de abban hiszek, hogy az eddig munkálkodás, kutakodás nem volt hiábavaló, mások is próbálkoznak, és további titkokat tárnak elénk.

A ragok, képzők, jelek valamikor önálló szavak voltak. Némelyik változott ugyan, de többnyire fölismerhetők a szavakban az eredeti formák, szóalakok. Már említettük a -ban, -ben helyhatározói ragokat. Ezekhez hasonlóan a -tól, -től ragok is felismerhetők ma önálló szavakban. Íme: tolja, tőle, de talán a tolvaj szavunkban sem véletlenül van benne a -tol alak! A -ból, -bőt megtalálható a bel-őle, abból, ebből stb. szavakban, az -on, en, -ön az: azon, ezen, önnön stb. szavakban. Folytathatnánk a sort hosszan, mondhatnám: sor-ol-gat-tathat-ná-nk ser-ény-ked-ve ser-eg-nyit a mi-e-i-nk-é-inek, hogy így eltördelve lássák, miféle rend-szer szervez-het-i azt a csodát, amit magyar nyelvnek nevezünk. Érthető, hogy a sereg szóban is a "szer" többszöröző alakja van jelen; ahogy a ser-ény szóban szintén. Mert hiszen a ser-ény ember lehet szer-ény-telen de azért szorgal-mas. És ez a szor-ga-lom tán összefügghet a "szolga" szóval, amit ugyan szláv eredetűnek vélnek. Mi azonban jegyezzük meg, hogy ezt a szót nem a szolgáltató, rabszolga stb. viszonylatban használták és használják némely vidékeken még ma is. A kedves, szorgalmas gyerekeknek mondják például: "Édes kis szógám." Gyerekkoromban, Zalában is hallottam ezt a kifejezést, édesanya mondta a gyermekének.

Nézzük ez a szót: SZAL-ma-SZÁL. Ha csak egyről beszélünk, "egy szalmáról", ilyenkor mintha megismételnénk a szó végén az első szótagot, kis változtatással: SZAL-ma-SZÁL. A szó végén megismételt szótag nemcsak elkülöníti a jelentést, hanem egyenesen az ellenkezőjére változtatja a jelentéstartalmat, vagyis a gyűjtőfogalomból - szalma - egy szál lesz: szalmaszál.

A Játék és törvény című könyvemben (128. old.) részletesen írtam a "lun"-manysi - vogul - eredetű szóról. A szótárban Kálmán Béla így értelmezi: a folyó alsó folyása...

Mielőtt részletesen kitérnénk erre a kifejezésre, hadd jegyezzem meg: az a véleményem, hogy kezdetben volt az ősi, nagysodrású magyar - ős - nyelvfolyam, amelyből - miközben ide-oda "folyt" Európától a kínai nagy falig vagy még tovább -, részek váltak le s azok megtalálhatók mai kis népek rokonnyelvében. (Már régebben feltűnt, hogy a manysi "tolmas" szó jelentése: tolmács.) Tehát, ez a régen kialakult nyelv nagy területlen élt, sokan beszélték, s miközben a népvándorlás mindkét irányban! - vitte-hozta, alakult, változott, részek váltak le belőle, gyökerek ágaztak szét, s ezek ma is megvannak, megtalálhatók és a régi időkre utalnak. Vagyis rész-eltek belőle a kis népek, a fő sodráson kívül is. De térjünk vissza a "LUN"-manysi kifejezésre! (Említsük meg azt a lehetőséget: nem zárható ki, hogy a hunok, majd az avarok hasonló nyelven beszéltek. Szavaik megmaradtak mostanáig a magyar nyelvben.)

Mi az, hogy a folyó alsó folyása? Mi történik ott? Elég sokáig tartott, amíg fölillant az ötlet... ööö, azaz az ötölésből hatolás lett! Ugyanis, a folyó alsó folyása a LAN-ka, ott lankad, lanyhul a sodrás, veszít a hegyek közti LEN-dületből! Ez a két szavunk is érdekes, mert íme, az ellenkezőjét jelenti, ahogy már korábban is emlegettük:

LAN-KA-DAT - LEN-DÜ-LET

De játsszunk csak el újra a két szóval! Mi történik, ha a L+N alakokat megismételjük a szavak végén?

LAN-kadat-LAN

Lám, a lankadatból lankadatlanúság lett, azaz. a korábbi erővel és lendülettel folytatódik a már lanyhuló tevékenység. Lássuk a másik szót:

LEN-dület-LEN

Ezúttal a lendület fosztódik meg "önmagától" s a cselekedet lendületlenné válik. Érdekes az is, hogy az -atlan, -etlen fosztóképzőről leválik az -at, -et rész, és külön a szóhoz csatlakozik.

Figyelemre méltó az a jelenség is, hogy e két mássalhangzó (l+n) vesz részt, ha fordított sorrendben is, egy másféle fosztásban. Íme: NÁLA NÉLKÜL, NÉLKÜLE. Anélkül, enélkül nem is tudnánk azt a feltételes módi módú - szóalakot, illetve jelentéstartalmat "előállítani", amit

LEN-NÉL - LE-HET-NÉL szavaink kifejeznek. De a vol-NÁL is feltételes helyzetet mutat. Eléje kívánczik a "ha" szócska, amely itt az illeszkedési

törvények következtében "he"-re változik. Íme: tud-HAT-nád, te-HET-néd. (Ahogy már említettük, aligha véletlenül található a HAZug, HAMis szavaink elején ez a "HA" szócska, mert aki sokat "ha"-zik, összehord HETet-HAVat, sokat mis-másol, az mézes-mázas beszédű, az fül-lentget.)

Általában a szavak eltörésekor, ahol gyöngébb a tartás, ott érdemes próbálkozni, ide-oda rakosgatni a szórészeket, gyököket, ragokat, képzőket, szótagokat... Már csak azért is, mert a TAGbaszakadt ember egy TAGban áll, akár a jól, tömötten megrakott asz'TAG vagy a tömör s nehéz TAGló. Ám egybetartozó fogalmat takar az oszTAG is, s nem véletlen, hogy az osz-tás éppen a lehető ÖSSZEST tagolja egyedekre! Ami együtt van, az elkülönül. Zalában így is mondják az EGYÚTT szót: ÖSSZÜT. Érthető, hiszen az összes valamennyi - no, mennyi vala? - jelentést hordozza.

Említsük meg újra a szeri szerződést,, amelynek Pusztaszeren ejtették szerét, sajátos szertartást szervezve... Nyilván azért, mert szükség-szerű volt, kény-szerű szor-í-tás rész-e! S rész-t-vevői nagy-szer-ű-en szűr-ték ki a ve-zér-nek valókat, akik be is váltak. Így nem szorultunk ki Európából később sem. Mert magam is László Gyulának hiszek és mindazoknak, akik állandó, ide-oda való mozgást - néphullámzást! - feltételeznek, mondjuk a jégkorszak le- és fölhúzódása miatt. Tehát az Árpád-vezette hon-szer-zés, majd szer-vez-és csupán egymással rokonságban álló katonai népcsoportokat hozott ide. A nyelv már korábban is jelen volt a Kárpát-medencében! Kik beszéltek?

Magyarul van értelme az avar szónak. A lehullott falevél, ahogy avul, avar lesz belőle. (Lásd még: évül!) Ami régi avétt, avít, avítt, avult vagy a szalonna avas... Tehát ezt az elméletet is legalább annyi "lelet" támasztja alá vagy talán még több is, sőt egyre több, ahogy időben távolodunk és rálátunk a történésekre, mint bármi mást. Amikor e dolgot írom, mai nyelvünk őst is keresem és meg is találok, nagyon is élőn mostani nyelvünkben, s ez az ősz egyúttal tán bizonyos magyarázatot is ad a lehetséges ÖS NYELV-re! Az egykontinensű - földrészi világon végül is létezhetett akár csak egyetlen ösnyelv. De nem is a leszármazás a fontos, hanem az, hogy a hangadás azonos törvények szerint történik mindenütt a földkerekségen. (A b-v hasonulás lehetősége az aba, abált, tartósított, régi szalonna!)

Folytassuk tovább az ábécé hangzóinak vizsgálatát! K: kacs, kacsa, kacsó, kecs, kecske, kicsi, kan, kap, kas, kása, kés -s vele a K+S és a K+SZ igen gazdag szóképzete: kasza, keskeny, keszeg, kis, küszöb, s azután a másik irányban: S+K, sekély síkos, sí, sík stb. (A síkos síkság sima, azon simán siklik, siet a sí!)

K+B: kába, bak, béka, bika, bök, kobak, stb.

SZ+K: szük, szükség, szék, szeg, szegély, szög, szik, szikár stb. Ez a két, illetve három hangzó (sz, k, g) a szótóban közeli vagy hasonló jelentéstartalmú szavak csoportját alkotja. Valamennyi szó a kés keskenységére, a szegélyre, csira

(mácsik?), szegletre, szikárságra, sőt tán a szegénységre (?), alszegre, felszegre, szegről-végről való összetartozásra utal. Mivel helységneveink közül nagyon sok kezdődik így: SZEKszárd, SZEGed, vagy végződik így: ZalaegerSZEG, MilejSZEG, KustánSZEG, ESZEK, s ezek a nevek az ország szegélyén vagy éppen CSÍK-ban, azután az Őrségben (őr-SZEG?) található helységek nevei, talán tán a székhez, ahol székel a király - Székesfehérvár - van közülük. S akkor megint csak nem véletlen, hogy a "szeg" szavunknak két jelentése is van! Még így is: szög. Az egyik a tárgy, amivel odaerősítenek valamihez valamit, jelképesen: valakit, hogy rögzüljön, ott maradjon, helyben maradjon. A másik "szeg" a falu széle, azaz szegélye. Az Őrség az őrszegben székel, az volt a székhelye, onnét nem mozdulhatott, mintha odaszögelték volna!

Nagyon fontos, hogy külön foglalkozzunk a K+R, illetve az R+K mássalhangzós szógyökű szavainkkal: kör, karika, kerék, rokka, rokolya stb. S nem lesz hiábavaló újra földidézni ezek mellett a P+R, B+R és a V+R mássalhangzók alkotta szótövé szavainkat: pír, parázs, piros, bordó, veres, vörös stb. Ezekre később még visszatérünk.

Pilla pillant pillanatot

A "mennyi az idő?" és a "hány óra van?" között az a különbség, hogy a mennyi a mennyiségre is utal, arra a mennyiségre, amire nemcsak kérdezzük, hanem ami jelen van". Azaz, így is mondjuk ha sok embert látunk: mennyi ember! Igaz, azt is mondhatjuk: hány ember!, de a "hány" mégis inkább kérdőszó. Nem képezi tovább a nyelvünk, nincs "hányság", de "mennyiség" van. Sorszámra így kérdezzük: hányadik?, a "mennyiedik" kifejezés nem használatos. E rövid elmélkedés csupán bevezető és kitérő, valamint kissé eligazító szerepet tölt be, ám az időről valóban szó lesz a következőkben.

Az az időegység, amit minden ember érzékel és lát (aki lát), az a PILLANAT!

Anyanyelvtől függetlenül, az ember azt látja, hogy a szempilla pillant, és ez a rövid időegység, a pillanat egyetemes. Ám ennyire logikusan és következetesen csak a magyar nyelv nevezi meg. Ami cselekszi, láttatja a pillanatot, az a szempilla, a PILLA!

A pilla tehát, akár a pille, rebben egyet, s ez a mozdulat, a pilla moccanása, amikor

PILLANT: a pillantás, s ami időegység ezalatt eltelik, az PILLANAT. "Egy pillanatot" - mondjuk, s ezt a szót használjuk a másodperc (secundum) megnevezésére. Mégpedig a LEGTERMÉSZETESEBB MÓDON, a LEGŐSIBB CSELEKEDET folytán. Ez is mutatja nyelvünk ősi voltát.

Érdeemes ezt a szót és hangzóinak környezetét, jelentéstartalmi összefüggéseit körbecserkészni. Igencsak izgalmas felfedezésekre számíthatunk! Kérem,

fürkésszük együtt, hiszen néhány pillanat az egész...

Alighanem a pilla rebbenése olyasmi, mint a gépkocsi szélvédőjén a gumitörlő szerepe eső alkalmával: törli a nedvességet. Tudjuk, ha sokáig meredten - farkasszemet! - nézünk, könnyezni kezdünk. Tehát a rebbenés, ez az önkéntelen mozdulat bizonyos időközönként, a szempilla munkavégzése. Ha erőltetjük a szemünket, gyakoribb időközökben szükséges a "törlés", azaz a pilla gyors moccanása, a pillantás. Az álmos ember pillája le akar csukódni, azaz: elpilled a fáradt ember s a pillája lecsukódik. A pilla moccanása lehet: pillantás, rebbenés, rezdülés, de lehet pilledés, elpilledés is, amikor a pillekönnyűség éppen, "elnehezül". Nézzük meg, a P+L, illetve az L+P irányban kezdődő szótagok (gyökök, szótövek) azonos, közeli vagy rokon jelentéstartalmat hordoznak. A pille más néven lepke. A lepke röppen, lebben, rebben. Mindkét szóban megtalálható -Lepke, PiLLe, sőt PiLLangó - az említett; két PEHELly- könnyű mássalhangzó! A puha "P" és a lágy "L"! Nem szólva arról, hogy a rebbenés mozdulatai, mint látvány, mennyire egyeznek a szempilla rebbenéseivel.

Hány év telt el, mennyi rakódott egymásra az emberiség életében, amíg ezt a megfigyelést tudatossá, a nyelvben is megjeleníthetővé tette az ember? Nem tudjuk.

A következő kifejezések igen rövid időegységet jelentenek: "szempillantás alatt", "szemvillanásnyi idő", "pillanat és jövök, ... stb. (A "szemernyi" másfajta alakulat.) Itt is bekövetkezik a p-b-v hasonulat, mert aligha kétséges, hogy ugyanazt jelenti a "szempillantásnyi" és a "szemvillanásnyi" idő! Azaz a pillant és a villan - az előbbi az utóbbi okozata is lehet! - természetesen hordoz ősi összefüggéseket, többek között logikait is. Még érdekesebb, ha a VILágosság, VILág, sőt a VILLám - mint egyszerre fény és gyorsaság -, szintén mint látható időegység, logikusan idesorolódik. Azt mondhatjuk tehát, hogy a magyar nyelvben a LOGIKÁNAK ÉS A SZÁMOK ÁLTAL HITELESÍTETT JELENTÉSEKNEK igen nagy szerepe van. Talán akkora, hogy alapjaiban meghatározza a nyelv rendszerét. Szinte nincs is olyan mondat, amelyben valamilyen formában nem lenne utalás számra, mennyiségre, ezek kérdésére, cáfolatára, többszörözésére. Nyugodtan állíthatjuk, hogy

MAGYAR NYELV ŐSI RENDSZERÉT ALAPVETŐEN A SZÁMOK LOGIKÁJA alkotja, illetve abból indult ki. Mára ez belesimult, belemosódott az élő nyelv igencsak rugalmasan működő rendszerébe. A másik lényeges feltételezés, amiről Balázs Nándor fizikus professzor úr is szólt, a valóságból kiinduló tömör képszerűség. (Lám, e rövid mondatban is több dolog utal a számszerű nagyságra: a "tömör", a "-szer" és a "-ség". Hiszen a "-ság", "-ség" képnövelő képző. Nemcsak a nagy-ság kap másfajta alátámasztást (tám, töm..., hanem a hegyből terjedelmesebb hegység lesz.)

Észleltük már a p-b-v- hasonulás és az l-r- változás gyakorlatát és az ezzel járó hangulati-árnyalati jelentésváltozást. Íme, a RÖP-KÖD szavunk, elvlasztva.

Miért érezzük a többes számot, a folyamatosságot? Vizsgáljuk meg a szó egyik részét, a "köd" szótagot. A dolog ködös, de annyit megállapíthatunk, hogy a "k" jelen van. Tehát a többes szám jele ilyen esetekben is éreztetné hatását? Van erre más példa? Úgy látszik, akad, például a kap- kod. A "kap" egyszerűen jelöl, akár kap valaki valamit, akár valami után kap valaki... De ha kap- kod, akkor többször teszi, ismételteti a cselekvést. Akárcsak az, aki csap- kod, köp- köd, röp- köd, lop- kod... S az is érdekes, hogy ilyenkor mindig a "p" a második mással hangzó a szótőben! Máskor a folyamatosságot - végül is az is többes szám! - a szóvégeken a "k" jelzi: folyik, iszik, úszik, eszik. Az úgynevezett "ikes igék" "k" hangzója hasonló tartalmat visz a szó végére, mint a főnevek többes számát jelző "k". Csakhogy a cselekedetből folyamatosság lesz - íme: folyamatos- ság! S valóban, a SOK szavunk végéről leváló "k", valamint a - SÁG, -SÉG nagyság és folyamatosságképző van itt is jelen. De hát ez már nem újdonság! Mindabból a logikából következik, amit eddig bemutattunk. (Persze, mindez csöpp a nagy egészből, csak szem- elvény, szinte szem- ernyi, de azért szemrevaló szem- pontokkal s ez nem fennhéjázás! Noha a fent keringő héja szem- pontja is lent van, hiszen oda csap le!) Avagy nem is a héja fogalma, hanem a hiúság hiány - hiú, üresség van itt jelen?

Tehát, amíg más nyelvek a secundum, minutum kifejezéseket használják a pillanatnyi időegység megjelölésére, melyek nem függenek össze az ősi idő- rebbenés észlelésével, nálunk maradt a perc - ez a szó önmagában is részt jelent! - és a másodperc. Itt ismét a számtani hatás érvényesül: perc - újperc, íz- ület (IZland, a sziget?!), ízeltlábúak, stb. Ugye, iz- galmas? (És a szeg- let?)

Most, hogy pillantást vetettünk (vet, vetemedik, vetődik, ezekre a szavakra is visszatérünk még) a pillanatra, lássuk a mögöttest, a SZEM szavunkat. (Az sem utolsó észrevétel, hogy a nyelvújítás - nemcsak a tudatos, az ösztönös is! - villamos áramról, villamosról, villamosságról beszél. Pedig amikor a villámot megnevezte nyelvünk, a vakító, nagy fényt, ami világosságot hoz létre a villamosság által, aligha tudta, hogy mindezt valóban a villamosság idézi elő. Az már nyelvünk sajátosságából és erejéből következett, hogy nem is lehetett volna tán másként megnevezni a villamos áramot, a villamosságot, mint a villamossággal!!! Mindez nagyon is elgondolkodtató, s legalábbis arra készítet bennünket, hogy ezzel a ránk hagyott nyelvvvel ne oktondi módon bánjunk, hanem tárjuk föl, fedezzük föl, amit megőrzött. Fennhéjázásunknak - nem a fenn- hiú! - csakis ez lehet a szempont] a!)

A SZEM tehát az a szer- vünk, amire nincs szükségünk fény, VILágosság nélkül. Nézzük akkor a szót és környékét!

SZEMPONT: Az a pont, ahova néznünk kell, amit látnunk kell valami miatt, mert fontos, lényeges az adott helyzetben. Nézőpontnak is nevezhetjük. Akként világosodik meg a szempont, hogy milyen szemszögből, nézőpontból vizsgáljuk meg a szóban forgó dolgot, fogalmat, eseményt.

SZEMERKÉL: Látomásosan szép kifejezése a "szem", például búzaszem nagyságú és formájú - kicsinységű - esőcseppek hullásának, a csöpörgésnek, csepergésnek, csöpögésnek. (Más, de mégis idetartozó fogalom, amikor a csöppnyi gyermek cseperedik, azaz nő, ahogyan a csendes eső csöpögéséből esőcsepp lesz a faág végén, mígnem a saját súlyától lecsöppen. A hajnali harmat oly kis csöppekben gyűlik, hogy nem lesz belőle csöppenő csöpp...)

SZEMEZ: Többféle jelentése lehet. Két ember nézi egymást, azaz farkasszemet néznek. Kutyaszakértő-szerető Ancsa-Panca lányom mondja, hogyha a kutyának s nyilván a farkasnak is, erősen a szemébe néznek, az dühöt vált ki az állatból és támadásra ingerli. Minden bizonnyal ezzel a megfigyeléssel függ össze a "farkasszemet néz" kifejezés. S ha már lányomnak köszönhetek valamit, hadd említsem meg Dani fiamat is, aki koraszülött volt és születésétől nagyothalló. Amikor beszélni kezdett, arra jöttem rá, hogy tévesztései - az "sz" hangzót nem tudta sokáig kimondani, és azt kérdezte: „teretsz”, a szeretsz helyett - olyanok, mint a finn nyelv pöszének tűnő hangzói. Így aztán úgy vélem, a PÖSZE szavunk, akárcsak a SELYPÍT, éppen azt a módot nevezi meg, ahogy a hangot pontosan megformálni nem tudó gyerek szól, aki a "szép" helyett "sép"-et mond, tehát selypít, vagy aki az "s" hangzó helyett "sz"-et ejt, vagyis pöszén beszél: szárga szelyem szuhog...

A "szemez" kifejezést használják még a rózsaszemzés műveletére is.

SZEMLÉLGET: mi is szemelgetünk e szemelvényekhez, melyek részei egy nagyobb munkának. De szemelgetünk szívesen szőlőt, babot, cseresznyét is.

SZEMTELEN: Nem nézi, mit tesz, azaz nem törődik az illemmel, ám mindez nem azt jelenti, hogy nincs szeme. Inkább, mint a "számtalan" esetében is, nem arra használja, amire való. Tehát nem nézi, nem számolja. Aki vak és nincs szemgolyója, az szemetlen lenne... Bár nem használják ezt a szót. Szemből kettő van, de nem igényli a nyelv a többes számot. Akkor se, amikor azt vallja: "Szemesnek áll a világ." Akinek egy szeme van, az félszemű, ugyanígy van: félkarú, féllábú, félkezű, s aki félkegyelmű, az agyilag nem egész - együgyű! Lám, a mennyiség, a matematika ereje! Van félnótás is, félhet is szegény, hogy ezért kinevetik vagy kirekesztik az emberi közösségből. Legalábbis sajnáljuk s lesz belőle szegélyen élő én, azaz: szeg-én. Aki a társadalom peremén, szegélyén, alszegén él. De azt mondja az IRÁS: "Boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyek országa." Tehát nézőpont kérdése a szempont! S ennek következménye a szemlélet, amely lehet szemtelen is!

SZEMFORGATÓ: Nem valóságosan kancsal - de valójában csal! -, hanem jellemtelen, hazug, hamis, csalárd!

SZEMBESÍT: SZEMBESŰL: Szemtől-szemben áll valakivel vagy valamivel az ember, találkozik valami fontos ténnyel, dologgal, vagy szembesítik, mint **SZEMTANÚT. SZEMET HUNY:** Arra mondják, aki tud ugyan valami

szabálytalanságról, de nem néz oda, nem figyel oda, amikor a törvényt megszegik. (Ahogy a csík, szegély, szalag kettévág" valamit.) Aki szemet huny, az "elnézi" a szabály megszegését vagy megbocsát miatta, esetleg lesüti a szemét, mint aki észre se vette... S jó, ha el is pírul.

SZEMÉLYES: Nem személyeskedés, de személyes jelenlét, akiről szó van, az jelen van, ha úgy tetszik, látja a dolgokat, innét a személyesség, De amint két szemünkkel látjuk: szemünk, a szem szavunk ezekben az esetekben is mindig egyes számban fordul elő.

Bár a szemernyinél több erőnk lenne, mégse sorolhatjuk föl (a -szor, -szer, -szór egyik származéka a szóban!) nyelvünk valamennyi hasonló és nagyon találó kifejezését. Így is lesznek, akik azt mondják ránk: "Még a szeme sem áll jól!" S szemmel tartva a szempontot, a kan-csal, a kacs-int szavak olyasmit jelentenek, mint amit a "görbén néz", "ferdén néz" kifejezések. Vagyis furcsán kandikál, kancsalítgat. Tekintve, hogy a kan (y) ar szavunk görbületet jelent, máris nyilvánvaló a kapcsolat. A kunkori és a kacs-kar-ingó is görbületre utal, bár ez utóbbi esetében a "kar" szótag is a körív-séget jelenti ugyanúgy, ahogy a szőlőkacs is rákacskaringózik a karóra és átkarolja.

Szemlénket, szemlélődésünket azzal a sajátos kifejezéssel fejezzük be, amelyről - mint annyi másról! - hivatásos nyelvészeknek nincs fogalmuk a történeti-etimológiai szótár szerint. S egyúttal hadd jegyezzük meg, nem is lehet! Ugyanis egy, fajta módszerrel csak egyfajta eredményt lehet elérni, s mivel ők réges-rég elértek a módszer által meghúzott határig, nincs tovább! Minden bizonnyal a további eredményekhez másfajta módszerek kellene. Aki jól kérdez, részben már a választ fogalmazza. Mi azt hisszük, ez a módszer a nyelv természetéből fakad, s a nyelv a természete szerint is válaszol. Lássuk tehát az említett kifejezését!

SZEMÉREM, SZEMÉRMES: „Szemérmes koldusnak üres a tarisznyája” - idézzük ide e nem idegen közmondást. (S közben játsszunk: KOL-DŰS, majd cseréljük föl a szótagokat: DŰS-KÁL..) Amikor a szemérmes szavunkra kerestük a MAGYAR-ázatot, azt találtuk a szófejtő szótárban: lásd szemérem, női szemérem stb. Nos, a dolog lényege az, hogy a szemérmes leányzó lesüti a szemét, legalábbis amikor ezt a szót a nyelv alkalmazni kezdte, még lesütötte, amikor, mondjuk, kilátszott a "szemérme" a szemérmetlennek. De hát valójában, ahogy sok más esetben is, szét kell törni a szót, és akkor találunk benne két külön szót: szem+érem. Hogyan függött össze e két szó? Saját módszerük (mód+szer) szerint aligha jöttek volna rá nyelvészeink! Őseink a halott szemére érmét tettek, Hogy az lecsukódva, lesütve maradjon. (Tettek még hozzá aranyat az egyikre, hogy a másvilágon is lássa a napfényt, a másik szemére meg ezüstöt, hogy a holdfényt is lássa. Mára kiderült, hogy ez a temetkezési szokás messzi keletre mutat, oda, ahova Kőrösi Csoma Sándor is készült, Jugriába.) Így hát a rejtély megoldása nagyon egyszerű, akárcsak a legtöbb esetben. S éppen e tény gátolja a megoldást! Ez akkor is igaz, ha ma

nem irulnak- pirulnak szemérmesen, azaz szemlesütve a leányzók, ha netán kilátszik a "szemérmük", mert ők maguk mutogatják szemérmetlenül!... Az idő múltával sajátos történeti és gyakorlati "csavarodás" megy végbe egyes kifejezések jelentéstartalmában, de azért többnyire kimutatható az eredeti és logikus összefüggés.

Láthattuk, hogy a P+L hangzók miféle lebegő, könnyed jelentéstartalmat hoznak létre "együttállásukkor". Ide sorolható még az el-bó-bis-kol, el-bó-lint, el-PiLLed kifejezés is. A továbbiakban nagyon jól érzékelhetjük, észlelhetjük, hogy amit az ész lel, azt okkal teszi, s így korántsem véletlen, hogy a p-b-v mássalhangzókhoz csatlakozó r-l mássalhangzók érdekes jelentéstartalmat "örökítenek át". Nézzük például a VÉR szót, amely PIRos, VÖRös, VERes, alvadva már BORDó. (Ide kívánczik az a megjegyzés, hogy nem vesszük figyelembe azt a tényt, mely szerint bizonyos szavak idegen eredetűek, noha erre nincs bizonyíték. Mi, ha e szavak természetesen beleillenek abba a nyelvi rendszerbe és törvénybe, amit a magyar nyelv képvisel, hajlamosak leszünk a korábbi tudományos megállapításokat is kétségbe vonni. Egyébként is, elsősorban kérdezősködünk, illetőleg bemutatjuk, mi található a nyelvünkben. Minden más anyanyelvű mutassa be, ő mit talált: a rendszert a saját nyelvében, s majd ezeket hasonlítsuk össze!) A nyelvek rendszere, szavai mind jobban közelednek egymáshoz, ahogy visszafelé megyünk az időben. Feltételezhetően több ezer szó -a már régen meglévő nyelvekben - jobban hasonlít egymásra alakban és jelentésben, amennyiben egységesen írjuk át őket, mint a mai nyelvekben. Ilyenek: bordó, barna, piros, rubin, börsöny, bor (bordói), bőr - pöre, mint meztelen, csak a bőre a ruházata! (A vogul-manyisi "masi" szó jelentése "mez", sátorlap, szövet, ez található meg a jel-mez, mez -telep stb. szavainkban.) Ahogy összefügg a szem-pilla, a pillantás és a pillanat, úgy nem kétséges a kapcsolat a villanás, a világosság -a székelők a hajnalodást, azaz a VIRRadatot így mondják: villámodik, vagyis világosodik, jön az íves hajlékony fényű haj-nal -, a villamosság és a villamosáram között. S tán így megVILÁgosodva VÁLtozik a VILág, s mi a VALóságot VALLhatjuk a magunkénak. Így alakul ki a VÉLeményünk! Tehát köröttünk semmi se VÉLetlen a világban, így nem lehet véletlen a nyelv világában sem. A nézéshez ugyan elég a szem-lélő-dés, ami lehet szemfényvesztés is, ám a látáshoz az értelem közreműködése is szükséges!

Piros-peres, vörös-veres, parázs-varázs

Az emberiség kezdetben alighanem csak a legfontosabb színeket különböztette meg. Ezek között lehetett a kék, a zöld és a piros. Kékből látták a legnagyobbat és a legtöbbet. Nemcsak az ég kék, de a távolság is kékít. Kékek a tavak, folyók, tengerek, a messzi hegyek, távoli tájak, a ködös hajnalok és az alkonyatok. Nyelvünk ezzel a mindkét irányban olvasható és ugyanazt jelentő szóval fejezi ki ezt a színt: KÉK. (S hadd évődjünk kicsit. mintha kétszer is

benne lenne a szóban a többes szám jele?! Olyan sok a kékség...) Az sem lehet csupán véletlen, hogy ezúttal a magánhangzó is magas és éppen az, ami az ég égbolt szavunkban is szerepel. Mert valójában mi az ég? Az ősi égés boltja, boltozata. Ott ékeskedik rajta a Napisten, a nap, mely ősi tapasztalat szerint is az élet melegítője, a csíra növelője, a gyümölcs érlelője. Korántsem véletlen, hogy imádták.

Gyerekkori emlékem: négy-ötéves lehettem és egyszer kifakadtam a nyári nap ellen. Valahogy így: "A fene egye meg ezt a napot, mindig ilyen melegen süt!" Abban a pillanatban jókora pofont kaptam a nagyanyámtól. Ne merjem szidni az Isten napját! Nagyanyám vallásos volt, s ha nem is tartotta istennek a napot, hozzá közelállónak tekintette. S mert egyébként nagyon szeretett és nem sokszor pofozkodott, máig sem felejtettem el ezt az esetet.

Említettem a "tegnap" szavunkkal kapcsolatban a Játék és törvény című könyvemben, hogy ez a szó valójában a "teke" alakot őrzi. A mögöttünk lévő napról van szó, az elfordult napról, a teke-napról -s ez a fogalom leginkább gömbölyűnek gondolható -, finnül a "tatra" jelentése: mögött, mögül, hátul, vissza és még több tucat szóban megtalálható. Magyarban a TEK alak érdekes, hiszen a veri-ték, halán-ték stb. szavakban ott van a TEKE formája vagy annak része. Íme: tek-nő, tekenő; a gömbre való utalás még a toka, teketóriáz szavakban is megtalálható, a tökéletes ugyanúgy a gömbölyűsége utal, mint a veri-ték vagy verej-ték, ami "veri" az embert. Érdekes, hogy a veríték csöppjei, bár folynak le az arcunkról, nem használjuk a verítékek kifejezést. Jelenléte ott van az ér-ték, mér-ték, aján-dék, szán-dék, azután a szó elején a: ték-ozol szavunkban. Aki ték-ozol, az az ér-ték-et mér-ték-telenül szórja szét.

A "nap" szóval kapcsolatban még mondjuk el, teljesen logikus, hogy a "nappal" szavunkban benne van a nap. Meddig tart a nappal? Amíg együtt vagyunk a NAPval! Látjuk, hasonulás történik itt is, és megint a szoros összefüggés miatt van két jelentése a "nappal" szavunknak. Ahogy a holdnap - ősi megfigyelés ez is! - nyilván kihatott a "hónap" szavunk alakulására.

Őseink a kék színen kívül sok zöldet is láthattak maguk körül. Utánuk minden bizonnyal a legfontosabb szín a PIROS, VÖRÖS, VERES volt az ember számára. Nem csoda, hiszen ez a VÉR színe, a tűzé és a PARÁZSÉ. Nos, megint játszanunk kell: aki pöröl-perel, az irul-pirul. Aki egészségesen irul-pirul az virul, annak szép a BŐRE, hal-vány (no nem haló-halovány!), és pőrén is rózsaszín, noha kissé barnásan rózsaszín is. Olyan a bőre színe, mint a bürzsönyforgács, amit hajdan vízben kifőztek és ezzel festették a húsvéti piros tojást. A PARÁZS is piros, a tűz pedig kapcsolatban van az ősi VARÁZSlattal... (Minek volt parazsa? A fának! Pa-rázs - fa-rózsa?)

Tehát a V+R. a P+R, sőt még a B+R mássalhangzók is a szótőben a piros, veres, bordó árnyalatait adják. Mert nyilvánvaló, hogy a pörösködést jelentő "per" szavunkat is a pörben pörölk - kiabálók, átkozódók - indulata pirosítja. A

mérgeesen pörlekedő ember maga is kipirul. S hogy véletlen-e a PARadicsom, PARádé, PIRkadat - hajnal! - VIRradat, VILágosodik, VILág, sőt a VIRág szavainkban e hangzók jelenléte? Aligha. Az ember a maga számára legfontosabb színeket megismerte, meghatározta, majd azok kisebb-nagyobb változtatással átvitték a jelentéstartalmat ma már nem is érzékelhető összefüggések nyomán más kifejezésekbe is. Hiszen aligha véletlen, hogy a ragadozó vér-cse nevében benne van a "vér" szavunk. Ahogy a vörhenyben is a vörös szavunk egy része. De ott van a PÖRkölt szóban is, melynek jelentése máris átvezet bennünket a tűzhöz, a főzéshez, a sütéshez, azaz a PARázshoz. S miért található e mássalhangzók a pörög, perdül, pördül, ireg-forog, fordul - itt már a p-f hasonulattal! - szavainkban is? Gondoljuk csak meg, aki sokat ireg-forog, perdül, az megint csak kipirul. De itt az "r" hangzó már a forgásra, pörgésre utal! Ha nagyon kíváncsiak vagyunk, elemezhetjük például a VER igét. Megtalálható ugyan benne az általunk emlegetett két mássalhangzó, de mégsem látszik per-döntőnek a jelentéstartalom kialakításában. Igaz lenne ez? Lássuk: a "ver" szó nemcsak azt jelenti, hogy valaki ver - üt! - valakit. Több jelentése van. Ver a szívünk, és mit ver? Hát vért ver, vért lüktet. De a beteg ember is vergődik, a beteg állat is, ahogy a sebzett madár verdes a szárnyaival... S ahogy már említettük a "veri a veríték", "kiveri az arcát" stb. kifejezéseket, megállapíthatjuk, hogy régebben inkább ezt a jelentést tartalmazta a VER szavunk. S gondoljuk meg, ha tovább képezzük: ver-gő-döm, ver-í-tékezem, ver-senyzek, versenyben megverem - legyőzőm -, akkor is verdes a szív, verődik a vér! (A hangzók, szótagok alakí értéke - jelentése - másutt helyi értéként jelenik meg.)

Persze nem virgonckodhatunk a végtelenségig, hiszen sok olyan szavunk is van, amely ugyan a V+R vagy P+R hangzó párossal kezdődik, ám nyoma sincs benne az emlegetett jelentéstartalomnak. Nos, ahogy már mondtuk, a nyelve élő rendszer, változó szervezet. Ez azt is jelenti, hogy régen más volt az egyes szavak értelme, másrészt helyi szokások, ejtések, dalba foglalások bizonyos szavak jelentését megtartották, másokét árnyalták vagy éppen megváltoztatták. A mi célunk mindezzel kapcsolatban csupán annyi, hogy felhívjuk a figyelmet az ilyesfajta összefüggésekre. Mert ha ilyen széles körű az oksági összefüggés, arra gyanakodhatunk, hogy nem csupán véletlenről lehet szó. Érdemes, sőt, kötelező tovább kutakodni, vizsgálódni. Az a célunk, hogy az olvasó legalább egy kicsit megperzselődjön e vérbő és csodálatos nyelv titkai láttán! Az ösokságot kell keresni!

Nézzük tovább a p-b v, illetve a p-f hasonulat érdekességeit! Már szóltunk arról, hogy aki fázik, fát keres". A fa-zék szavunkban sem véletlenül van benne a "fa". S játszhatunk is kicsit: a pa-rázs tűz-piros fa-rózsa. A "farag" szavunkban is megellelhető a "fa", a "for-gács" szóban pedig a kunkor, a fordulat, a göndörség is érzékelhető. A "fakó" szó jelentése: fakult, megsárgult, színét veszített. Mint a faragott bot. A faragott és festetlen szekér neve: fakó szekér. A nyers fa kiszárad és sárgásra fakul a napon. S ha ez így van, akkor az az országgyűlési

felkiáltás, amellyel a magyar nemesség Ónodon a trónfosztás mellett szavazott, miszerint: "Eb ura fakó!", azt jelentette, hogy a kutya ura a bot. Arra céloztak valójában, hogy nem tartják magukat az őket fenyegető Habsburg uralkodó alattvalóinak, mert bottal csakis kutyát lehet féken tartani. (Ez is sajátos szólás: féken, azaz szíjon, kötőféken tartani!)

A faragott bot napszíta színe van tehát a színen, a felszínen, s éppen a színtelensége, a fa-kó-sága a SZÍNE! Nézzük meg közelebbről, mit is jelent ez a szó? Először is azt, hogy valami milyen színű? Piros, zöld, kék... De sajátos értelmet kap a szó egyes szóösszetételekben, például: hely-szín, szín-hely szín-mű, szín-ház, szín-ész, kocsi-szín, tej-szín stb., de ott van a következőkben is: szín-te, szín-tén, szín-lel, fel-szín stb. Van szólásunk is, amelyben szerepel: "színét se lássam". Annyit mindjárt megállapíthatunk, hogy valamiféle "felület"-ről van szó, amit elsőnek látunk meg, veszünk észre. S talán azon szavainknak egyike, amelyben érzékelhetjük a t-sz hasonulást, mivel a szín, a szűn és a tűn (tűnik) is összefügghet. Lássuk!

Akinek a színét se látták, arról nem azt tudjuk meg hogy nem színes, nincs szene, hanem azt, hogy nem látták. Eltűnt, nem látható. (Noha nem tűn-dér, csupán tűn-ékeny tűn-emény) A "színét se lássam!" kifejezés sem azt jelenti, hogy "színesen" nem, de "színtelenül" látni kívánom. Magyarán, a "szín" itt elsősorban fel-szín, ahogy a szín-ész a szín-házban vagy más szín-helyen, hely-színen fel-szín-esen, szín-padiasan szín-re viszi a szín-művet -s színt vall! -, úgy tünteti föl, mintha igaz volna a dolog, de mi nézők tudjuk, hogy ő csak szín-leli a gyilkolást vagy a halált... Úgy tűn-teti föl, mintha nem szín-lelné! Vagyis, noha a "tűnik" inkább azt jelenti, hogy valaki vagy valami eltűnik, ebben az esetben a feltüntetés éppenhogy fel-tűnést, nagyon is láthatóságot jelent. Hiszen felhívja magára a figyelmet az, aki feltűnősködik - noha gondoljuk csak meg -, valójában ő is szín-lel! Hiszen színészkedik.

Lehet, hogy nem sikerült elég színesen bizonyítani, milyen szép jelentéstartalmi - és logikai! - kört hoz létre a szín, szűnik) és a tűnik) szavunk, ám azért annyi bizonyára érzékelhető, hogy miféle jelentéstartalmak függnek össze finoman, alig észrevehetően. Hiszen például a tej-szín nem más, mint a tej színe java, azaz nemcsak a fel-színe, de a legértékesebb része is. A tündér szavunk értelme is általában a jót hordozza. "Maga tündér!" mondjuk még a köznapokban is a kedves, szép hölgynek.

Ahogy már korábban említettem, nagyothalló kisfiam sokáig nem tudta kimondani a "sz" hangzót, mert halláskárosodása miatt ennek a hangzónak a finomságát nem érzékelte, nem hallotta, így ejteni sem tudta. A "szeretsz" szó helyett "teretsz"-et mondott. Érdekes lenne megvizsgálni, hogy egyes népeknél létezh-e "nyelvi nagyothallás"? Illetőleg, ahogy van biológiai törzsfajlódás, létezh-e nyelvi törzsfajlódás is, vagyis a különböző időben kialakult nyelvek különböző szín-tekre (ez a szó is ebbe a körbe tartozik, a víz színe - mondjuk; aki feljön a víz színére, az a felszínen van) jutottak el és e szintek sok

vonatkozásban eltérőek.

Érdekes az a kettős ellentét is, ami nemcsak színleg, de tény-leg-esen is az, hogy tudniillik a szín a jelenlétet mutatja, a szűn ellenben az eltűnést. A felszín nem a lényeg, nem az értéket jelenti, de ebben a párosításban: színe java, éppen hogy az értékre utal. A tűnődő ember maga nem tűnik el, csak éppen elmerül a külvilág fel-színe alá, nem vesz tudomást arról. (Java - jója! Javas, jós - jót jósol!)

Csupán érdekességként említjük, hogy finnül

TÜN-DÉR - HALTIJA-TAR az ILMA-TAR pedig női név.

De ez a "der", "ter" alak megtalálható a Toch-ter, Bru-der, Schwes-ter stb. idegen szavakban. Az "ilma" jelentése finnül levegő (ég) az ilmasota - légiháború; aki eltűnik, az olyan, mintha megszűnne, ahogy a tündérek teszik s helyükön csak a levegőt látjuk! Mondjuk is: "levegővé vált". Mint ahogy ami nem igaz, az "légből kapott".

Elénk került tehát Ilma-tár s láttuk, hogy sajátos TÁR-si kapcsolatot jelent, s aligha véletlen, hogy angolul a férfitestvér - bro-ther -a "h" nem hangzik -, a nőtestvér pedig - sis-ter. Most ne vonjunk le semmiféle következtetést, noha ezek a szavak, szóalakulatok bizonyosan nem véletlenül "találkoztak". Említsük meg viszont egy korábbi meglepődésünket: Ismert szavunk a BOJ-TÁR. Fiatal, állatokat hajtó, terelő fiút jelent. Juhokat és szarvasmarhákat őriz. Finnül a fiú - poika, poikanen - fiúcska, legényke. Az "i" hangzó ejtése "j". Bizonyos ragozáskor: fiaitok - teidán pojat. De ne csigázzuk tovább az érdeklődést, tény, hogy a finn fiút jelentő szóban ott van a "poi" szótő (p-f hasonulat), a magyarban találkozunk a paj-tás, pulya szavakkal, és gyereket jelent a pólyás szavunk is. Lássuk azonban az előbb említett megfigyelést:

COW-BOY
BOJI- TÁR

Lényegében mind a két szó ugyanazt jelenti. S ha még idevesszük a sokat emlegetett tün-DÉR szavunkat, s a tündér általában nőnemű, nem tudjuk, mire gondoljunk?! Mintha valaha régen egymásba csúsztak volna bizonyos nyelvek, és szórészek, szavak, szótöredékek maradtak volna itt is, ott is, majd alkottak új meg új szavakat. ám valamennyire áttűnik mindenütt az azonos vagy hasonló jelentéstartalom. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára szerint a bojtár szavunk a bujt (- felingerel) szóból alakult... S így került át más nyelvekbe. Érdekes, hogy a jelentéstartalmuk - noha idősebbekre is vonatkoztathatjuk őket -, mégis mintha a fiatalságra utalnának inkább. Mert így együtt: tün-dér, bojtár, Ilma-tár, Toch-ter, sis-ter stb. sajátos összetartozást jelentenek, s mintha a latinból ismert frater mater pater lett volna a német Vater, Mutter stb. elődje. Ez bizonyára így is van, ám itt TÚNDÉRKedik ez a szavunk, mely gyönyörű,

kedves tüneményre vonatkozik, TÁRsunk a gyermekkori mesék által TERjesztett, elénk TERelt jóságban. S ne feledjük, a cowboy és a bojtár is egyaránt terelő legényt jelent. (A kötőjelet csak én használom!)

Mint látható, nem vontunk le következtetést. Inkább kérdeztünk, hiszen a nyelvekben sok hasonló átagazás található. Ezek azonban nem a szokványos szóátvételek. Ezt érdemes megfontolni.

S ha már eljutottunk a TEST-VÉR szavunkhoz, fürkésszük ezt is körbe! A legjobb, leg-célszerűbb azonban, ha leg-én-kedésünk elején az

EM+BER szavunkkal kezdjük a vizsgálódást. Föltételezhető, hogy e szavunk is összetett szó - volt -, ha ma már nem is érzékeljük ezt. Általában elmondhatjuk, hogy ősi alapszavaink zöme egy szótagú volt. A két szótagúak között nagyon kevés az ősi, a három szótagúak között pedig egy sincs. S azt is említsük meg újra, hogy a ragozás azt jelenti: ragokat rakosgatunk, ragasztgatunk nemcsak a szavak végéhez, de az elejéhez is. Valamennyi rag és képző valaha önálló szó volt, legtöbbször ma is nemcsak ragként, de önálló szóként is szerepel. (Például a "-ra", "-re" - rag, de arra, erre alakban már önálló szó. Sőt a rá, rája, rám, rád stb. alakok azt mutatják, hogy a rag is tovább ragozható és a kép-ző is tovább képezhető. S rendszerint kép képződik!)

De visszatérve az ember szavunkhoz, megállapíthatjuk, hogy igen figyelemre méltó összetett szó. A test-vér szónál az összetettség nyilvánvaló, az ember szónál nem nagyon gondolunk rá. Induljunk ki abból, hogy a szóban szereplő két "e" nem azonos hangzású. Az első nyílt e, nagyobb szájnyílással ejtjük, a második már közelebb van az "é"-hez. (Egymástól függetlenül szólt e két hangzónk közötti ejtési különbözőségről Keresztury Dezső és Weöres Sándor, tudván, hogy a nyelvvel foglalkozom. Szerintük írásban is meg kellene különböztetni őket. Talán így: e és á. Bizony, meggondolandó! A finnek meg is különböztetik írásban őket)

Tudjuk azt is, hogy a magyar nyelvben nincsenek nemek, azaz nincsenek nőnemű és hímnemű szavak, s ezzel nem bonyolódik a nyelvtan, sem az élő beszéd. Azonban mégis, mintha két hangzó - az N+M - jelenléte a nőiséggel összefüggő jelentéstartalomra utalna. E két hangzó valamelyike, néha mindkettő, benne van a nemiségre vonatkozó nem, nemz, nemzet stb. szavainkban is. Nézzük tehát ezeket a szavakat, noha valamennyit úgysem sikerül felsorolni: nő, -né, neje, nőstény, néni, néne, nővér, anya, nyanya, banya, mama, meny, menyasszony, menyegző (nász?), azután: emse, emlő üdő, Eneh, Emőke, Emese, Enikő, Anna, Anikó stb. De ide sorolhatjuk a vemhes, lán, lányka, néember - nőember? -, anyaméh, vagy a női rokonságra utaló napa, ángyi, ángyom, nénje szavakat is. (Egyébként a napa szó jelentése finnül: köldök, aligha kell ehhez sokat hozzáfűzni, hiszen a köldök az anyával köti össze a magzatot.~) S most lássunk néhány szót azokból a nyelvekből, amelyeket a magyarral rokonként szoktak emlegetni finnül nainen - nő, naaras -

nöstény, naida - nösül, neiti - kisasszony, neito - lány, neitsyt lányka, szűz, hajadon, neitseellinen - szüziesség, s a Nüna női név. Érdekes módon, ha nő hajlik meg, bókol, az niista, a női pukedlizés niians. Ezen kívül még igen sok, már régebben leágazott jelentéstartalom található a finn nyelvben, olyan, mint az előbb említett napa. Például a finn syli - szüli - jelentése öl, egyaránt használják az ember ölének kifejezésére, ahol a születés történik, valamint arra, hogy ötre megy. De például a sylikkään - ölelkezve, egymás ölében, a sylilapsi csecsemő, azaz összetett szó: anyaöl+ gyermek. Vagy a syleillä ölel, megölel, átölel. Tulajdonképpen ez a finn szó a magyarban a szülő, szüle, születés stb. szavakban megvan. Azt hiszem, érdemes lenne ilyen vonatkozások felkutatásával megvizsgálni e két nyelv rokonságát. De általában elmondhatjuk: jelentéstartalmilag hasonló szavak csoportjait kellene egymással szembeállítani és megvizsgálni, ám ez csak akkor hoz eredményt, ha az alapvető módszer is új.

Tehát az EMBER szó egyik része, az EM a nőiességre, nőnemre utal. A másik rész a BER, szintén (szín+tény, vagyis színigaz és tény?!) érdekes; FER!

Először is említsük a p-b-v hasonulatot, íme a VERVÉR máris benne van a szóban és vele az élet lényege, de a p-f hasonulat is jelentkezik, a FÉR-fi-ú. Így hát együtt van a szóban a nő és a férfi, az EM és a FÉR vagy VER. Ez utóbbi jelen van még igen sok, fontos összetett szavunkban. Például: TEST+VER, jelentése egy testből, egy vérből való. S ezen belül is elkülönül érthetően, világosan és logikusan milyen nemű testvéréről van szó: nővér, fi-vér. Ezeket kívül ismerjük még a magyar nyelvben a "bátyám", "öcsém", "húgom" elnevezéseket is. (Feltétlenül szólni kell a nő, növény, nővel, nevel szavak összefüggéseiről, ezen belül a "nő" szavunk kettős jelentéséről. Azt is meg kellene vizsgálni, mely szavak és kifejezések utalnak az anyajogú társadalomra) Az "asszony szavunk másféle eredetű lehet, talán az akszin délibábosan agg+szín, azaz öregek színe?! - fehérszín szóval függhet össze. S tán ez a különös szó is az anyajogú társadalom meglétére utal: FEHÉR+NÉP. S vajon honnét származhat a "feleség" szavunk? Itt is nyomon követhetjük a matematikai logika jelenlétét, az ember ugyanis KETTŐ! Nő és férfi. Egyikük csak "fél". S hogy "feleség" szavunk valóban a számtani "fél" - az egész két része - fogalmából ered, azt jelzi, hogy így van ez a finnben is. Északi rokonaink nyelvében -a p-f hasonulatot figyelembe véve! - puoli-fél, puoliso-feleség. Azt pedig még az ősi állapotok jellemzésére tegyük hozzá, hogy aki bármilyen módon volt "fél", szeme, keze, lába, esze hiányos volt, az félhetett! Védtelen volt a félemler. ("Látjátok feleim...") Tán az özvegy szavunkban sem véletlen az "egy" jelenléte? Azt jelenti: az "összes"-ből már csak egy van; a fele, az özv-egy. A fele-ség így lett özv-egy!?

De a nyelvvel játszani kell, s ha közben egymásra utaló szavak bújnának elő, tán az sem árt. A férjezett nő lehet ugyanis "vérezett" nő. A már említett nő-ni, nevelni, növekedni kifejezések azt mutatják, hogy a nő, a nőiség közelebb van az emberteremtéshez, mint a férfi. Mi másért mondanánk csakis nőre: "Kedves

teremtés"?

Most írjuk egymás alá e szavakat:

EM+BER

TEST+VÉR

NŐ+VÉR

FI+VÉR

FÉR+FI

FI+Ú, fiú, ifjúság! IFI+Ú

Ugye milyen csodálatos és logikus rend áll össze? Majd szépen ide sorolódik a becéző, gyermeknyelvből kinőtt öcs, öcsi, öcskös szavunk is. A hugi, hugica szavunk már beleilleszkedik a becézés gondolatmenetébe. Noha erről a jelenségről hosszan írtam Játék és törvény című könyvemben, nem érdektelen, ha felidézem röviden ezt az érdekes nyelvi megfigyelést, amikor is megint csak a hangzást "magyarázza meg" szóalkotó a nyelvünk. Az ácsi-bácsi, csecse-becse, maci, csacsi, paci, böcce elnevezések nem azt jelentik, hogy kis állatok! A paci lehet nagy ló, ahogy a böcce nagy marha. Kis állat a boci és a csikó. (Kicsinyítő képző található a fió-ka, cin-ke, fecske, valamint a ke-cses, ke-ce, kee, ke-dves, ke-lme, őke-lme stb. szavainkban is.) A paci, a böcce, a maci tehát mind nagyok, CSAK A GYEREK szemszögéből KEDVESÜLNEK, be-CÉ-ződnek. A csecse-becse, bácsi, cipp,cupp, cuppogó nyelvezet becézi őket ily módon. Ez az a hangzó -a "cé" -, amellyel elismerően cuppant a felnőtt is, ha jót evett vagy ivott. Mert igaz, hogy a Pál-Pali, József-Józsi is a "becézett" nevek közé sorolódik, ám nem igazán azok, inkább "i"-sültek csupán. Noha az "i" hangzónak van szerepe a kicsinyítésben, s maga is éles síp -hang. Nem véletlenül van benne a kis, kicsi, picci, picurka stb. szavakban. (Finnül kicsi-pieni, törökül kücsük=kicsi, japánul chüσαι - ejtsd: csiszai - szintén kicsi!) Ez utóbbit azért említem, mert a mi kicsi szavunk aligha átvétel a törökből, hiszen látható, hogy nyelvünkben milyen nagy és törvényes rendje van a BECÉZÉS-nek, kicsinyítésnek, azaz annak, amikor a "c" - vagy az "i" hangzó bekerül a szóba!

E kis kanyar után menjünk vissza oda, ahonnét elindultunk. Törökül a nő - kordin, anya - ana, mama - anne, nővér - abla (de az ápolónőt hívják így, a nőtestvér - hemsire), anyós - kayana, néni - nine, s íme egy érdekesség, a szülők törökül: ana baba. Mintha a magyar anya+apa szavak lennének leírva. Ilyen és hasonló módon úsztak vagy szálltak át a szavak egyik nyelvből a másikba. A legalapvetőbbek megőrizték legalább a jelentéstartalom ősi jellegét, fölismerjük a hovatarozásukat, hiszen "génjeikben" ott van az eredeti jelentés. Különösen akkor tűnik ez föl - lesz igazán feltűnő -, amikor így egymás mellé kerülnek. Persze nem teljes a példatár, be kéne vonni a vizsgálódásba még néhány rokon nyelvet, akkor alakulna ki a valódi kép, ami bizonyára elképesztene bennünket!

Ám maradjunk még egy kicsit a kece-bece becézésnél, és említsük meg, hogy

azokat a szavakat nem lehet tovább kicsinyíteni vagy becézni, amelyeket eleve e törvény szerint alkotott a nyelv. Illetőleg lehet, de egy kissé csacska, azaz butuska, csacskácska dolog lenne. Lássuk, miért!

A fecske amúgyis kicsi, kecses, lehet mondani, hogy fecskécske, de nem szép nem jól hangzik. Az pedig egyáltalán nem, hogy fecskeke... Ahogy a cinege, cinke is picinke már a nyelvi törvény szerint is. Hiszen benne van a becéző "c", a kicsinyítő "í", a kedvesítő-kicsinyítő ka, -ke képző, amely aligha véletlenül van benne az előbb szándékosan és rosszul elválasztott - KEdves, KEnd, KEgyed stb. szavainkban is.

Írjuk ide azt a játékos, verses mondókát, amelyet a becézés követelt ki tőlünk!

Kece-Bece

Ha becézed a lovat paci lesz belőle
A szamárból csacsi lesz a tehénből böcce
Ödön válik Döncivé s Lacivá a László
Ha becézed szereted ácsi-bácsi bátyót!

Kece-bece gyerekek ez nem ákom-bókom
Cica-mica csupa cé cincog benne három

Bice-bóca maci bocs kecske-becske csacska
ici pici cimborám kófic fickó mondja:
Réce ruca recece kukorica böcce
Hány cé cirpel versemben uccu, számold össze!

S ha már itt tartunk, szólni kell nyelvünknek egy másik törvényéről, érdekes sajátosságáról. Sok van ilyen a magyar nyelvben, ám attól tartunk, hogy ezeket valójában nem ismerjük. Ha ismernénk, azt hihetnénk, hogy ilyen nyelv nincs is...

Mire gondolunk? Arra a hangzóra, amely a baba szavunkban szerepel - ez a törökben apa. -, és ejtése viszonylag könnyű. Így alighanem a m-a után ezt próbálgatják a legtöbbször a csecsemők, noha sokféleképpen buggyan, bugyborékol ki a szájukon. Igen, a "b" hangzóról van szó! Ám most más szempont szerint vizsgáljuk ezt a visszhangzó hangzót. Ugyanis a magyarban, ha azt mondjuk anya, a rá visszhangzó szópár a banya. Azt mondjuk: apa-bapa, alma-balma, kelme-belme, madár-badár, tehén-behén, kecske-becske, fecske-becske, cinke-binke, átok-bátok, egyedem-begyedem, kegyed-begyed, székem-békem, ágyam-bágyam, fejem-bejem... És így tovább. Tehát általában - az egyes szám első személy birtokos esete nagy erővel vonzza a "b"-t! Fülembülem, kezem-bezem, nyakam-bakam stb. De mi történik akkor, ha a szóban már eleve benne van a "b": lábam-bábam még elmegy, de a baba... babám... bibe... bibém... stb. esetében vajon milyen hangzó válaszol a hintázó szóban?

Míntha - birka-mirka, bárka-márka, barkamarka - az "m" hangzó lépne a "b" helyébe! De már annyira fáradt az agyam-bagyam, fejem-bejem, hogy abba-babba hagyom-bagyom...

De azért valljuk be, ez igencsak szokatlan gazdagságú nyelvi ingó-bingó játék, ide-oda hintázó-bintázó hangzás-bangzás! Ki tudja, hány ezer szó teng-leng, rendszerint önmagában értelmetlenül a nyelvünkben? Olyanok, amelyeket egy-egy mondatban, hangulatelemként fel tudunk használni. Az olvasó ezek után próbálgassa, melyik szavunkra milyen hangzású "válasz" kínálkozik? S ne feledjük, ez a hangzó az ábécé első mássalhangzója. Csak önmagának nem "felel-".

Tovább haladva, itt az ideje, hogy egy kicsit csippentsünk - csöppet, csöppnyit, csipetnyit -a japán nyelvből. Annál is inkább, mert külön okunk van rá, mégpedig Kazár Lajos nagyszabású munkája, a KO-DZSI-KI vagy ahogy mondani szokták, a japán Kalevala magyar fordítása. Micsoda szerencse és öröm, hogy akadt valaki a magyarok között a nagy szétszóratásban, Kőrösi Csoma Sándor lelki kisöccse, aki kínai, angol, német és olasz fordítás után magyarra is lefordította e különös művet. Kazár Lajos Vas megyéből származott. Először Hamburgban munkálkodott, régi japán történeteket fordított magyarra részben versben, részben prózában. Később a sors Sydneybe vetette. Milyen verseket is találunk e mintegy ezeröttszáz éve keletkezett történetek között? Íme, négysornyi ízelítő:

Sás-mezei szegény lakban,
Hűvös gyékény-derékaljon,
Amely terítne susogott,
Ott háltunk mi egykor ketten...

Énekelte ezt Isuka-Yori-Pime hercegnő a japán császárnak, valamikor másfél ezer éve. Már most jegyezzük meg - ezt Kazár Lajos is említi -, hogy a Pime szó egyik része, a "me" tudatja velünk, hogy nőről van szó. Mindjárt mondjunk egy másik példát is a Kodzsiki jegyzetei alapján. Az egyik történet címadója és hőse Okime-O-Mina. Az O-Mina egyik része, az "O" - idős, ódon jelentésű, a mina pedig nő, asszony. Kazár Lajos rögtön fölhívja a figyelmet a finn minia, minjá, a magyar meny és a vogul 'mint' szavakra. Valamennyi ugyanazt jelenti!

Mielőtt tovább mennénk, fussuk át röviden Kondo Ken Japán nyelv (NIHON - GO) című tankönyvét és érdekes dolgokra bukkanunk! Természetesen ezúttal is a teljesség igénye nélkül adjuk a példákat. E néhány példa igaz, nem sokat bizonyít, tán semmit, de arra igencsak elég, hogy eltűnjünk a jelenlétükön a japán nyelvben, illetve a hangzók jelenlétén a japán szavakban, mégpedig azonos vagy közeli jelentéstartalommal.

Tehát japánul a nő - onna, néne - ane, hűg - imoto, leány - musume, unokahűg - mei, menyasszony - nana-yome, meny, fiatalasszony - yome, feleség, nej -

tanina, s érdekes, hogy a tehén - me-ushi, a tyúk - mer-doni stb.

E szókat igen szűk szókészletű, kéziratos tankönyvekből vettük. Mindez, hangsúlyozzuk, még nem jelent bizonyítást, ám arra nézve elgondolkodtató, hogy ez az út, amelyen a mássalhangzók vezetnek, igencsak járható és logikus!

A magyarra fordított verset olvasva azonban egyebet is észrevettünk. Ha néhányszor, hangosan elmondjuk: "Sás-mezei szegény lakban, / Hűvös gyékény-derékaljon...", máris rá kell hogy érezzünk valamire! Ugye, ismerős ez a versdallam? Íme:

Vadat üzni feljövének
Hős fiai szép Enéhnek...

Ugye azt sem kell külön elmondani, hogy Enéh - másként Emese - őstörténetünkben Hunor és Magor anyja volt? De vegyünk egy kevésbé ismert szakaszt Arany János remekéből, éppen azt, ami az "ott hálás" következménye lett:

Büszke lányok ott idővel
Mebékéltek asszony fővel;
Haza többé nem készültek;
Engesztelni fiat szültek...

És most lássuk csak, miként született a híres Vejnemöjnen, a Kalevala csodás, nagy öregje? Ki volt az anyja?

Él egy szép szűz, ég leánya,
tündöklő teremtő-asszony.

Él örökös tisztességben,
tisztességben, szüzességben,
hosszú égi udvarokon,
a mennyei sík mezőkön.

Bárhol lapozunk bele, ez a dallam fogad. Ez hullámszik végig a roppant eposzon. Az, amit mi magyar ősi nyolcasnak nevezünk. (Az idézet Nagy Kálmán fordításából való.) Nyilvánvaló tehát, hogy a versek dallamában is az ősi rokonság található. De hiába időfaló a távolság, ha távolságemésztő az idő!

Természetesen, a japán vers eredeti muzsikája más volt, de Kazár Lajos magyar ősi nyolcast használt a bemutatásához. A magyar mutatvány-részek dallama tehát nem azonos a japán verses szöveg muzsikájával. A finnek Kalevalája azonban eredetileg is közeli dallamra íródott, azaz született, hiszen nincs szerzője. A költő maga volt a közösség, de minden bizonnyal akadtak névtelen költők is, akik formálták, meghatározták az eposz alakulását. Mert valójában a

kötött forma őrizte meg évszázadokon - évezredekken! - keresztül. Olyannyira így van ez, hogy hatással volt Arany Jánosra is.

Miközben e könyv íródott, levél érkezett Kazár Lajostól, aki nagyszabású életművében foglalkozott a japán és a magyar szavak összehasonlításával is. Miként írja, a Piliscsaba mellett létesítendő keresztény egyetemen japán tanszéket szeretne nyitni. Hazatelepül, és akár ingyen is vállal ott tanítást. Ez a vállalkozás szükséges lenne és nem hiábavaló! Nem véletlen, hogy egyik tanulmányának a címe: A magyar eredetkutatás a Bajkál felé fordul-e? Ámbár én hajlok arra, hogy nyelvünk bölcsője legalább annyira e táj volt s vele a déli folyópartok, mint a távoli Kelet, a japán kapcsolódások izgalmasak és jelentősen előre vihetik a kutatást. Kazár Lajos elől jár e munkában. 1992 tavaszán azt írta, hogy mintegy hatszáz szóösszehasonlítást végzett. Mivel nem volt módom Ausztráliából engedélyt kérni -e sorok írásakor csak röviden utalok a "habar", "kavar" (kever) stb. szavak összefüggéseire.

Másik elküldött tanulmányában az öt (5) szavunk fejlődését kíséri nyomon, valamint többek között - az üdvözöl, -üdv, üd-, id-, it- - alakváltozásait, nyelvekben való "bujdosásait" mutatja be. Izgalmas, érdekes és tanulságos az összefüggések fölmutatása, s munkája folyamán hiányolja nyelvészeink LOGIKUS útkövetését! Hivatkozik László Gyula professzor "kettős honfoglalás" elméletére is, noha még nem tudja illetőleg erről nem szól -, hogy újabban, éppen Németországban találtak a Kr. u. 500-as évekből származó olyan szövegeket, amelyekben mintegy ötvenszer fordul elő az "avar-hun" kifejezés. (Ebből van a Vár-kony szavunk!) S ahogy már szóltunk róla, az "avar" szó magyarul lehullott levelet jelent s az avult, avétt, avítt, sőt az avas is régít, túlhaladottat, már nem használható jelent. S mondhatjuk; ami avul az évül, és fordítva! Finnül öreg, vén - vanha. A nyelvekben a szóeleji és a szóvégi hangzók gyakran "lekopnak", változnak. E jelenség is arra mutat, ami a valós tárgyak esetében is tapasztalható: a dolgok vége kopik, kerekedik, csiszolódik a sok használatból. Ahogy a folyókban sodródó kövek. Volt alkalmam csodaszép, csaknem szabályos gömb alakú és lapított formájú köveket hazahozni éppen Finnországból, a Lappföldről. S ha már itt tartunk, finnül kemény - kova, kő - kivi, kavicsos - kivisen...

Ezek a közbevetések, úgy hiszem, nem hiábavalóak. Hiszen minden alkalommal más és más szemszögből láttatják a nyelvet, a szavakat, a nyelvtani - rendszeri jelenségeket.

Az olvasót időnkint meglepheti, hogy nemcsak a nyelvről beszélünk, de a nemzet - nem, nemz, nemzet, nép, név összefüggnek; finnül nimi - név - lehető kialakulását is megkíséreljük, kutatjuk eredetét, a magyarság szár-inazását. Ez elkerülhetetlen, ámbár kétségtelen, elsősorban a nyelvel kívánunk foglalkozni. De mivel meggyőződésünk, hogy a többféle népből összeforrott magyarságot a nyelv tartja együtt, sőt minden tehetségét és képességét meghatározza, e tényezőket nem lehet nem szabad - egymástól elválasztani. S újra leszögezzük,

hogy eszmefuttatásaink, játékos megközelítéseink korántsem kinyilatkoztatások, sokkal inkább kérdezősködések. Olyasfajta emberi állapot ez, amikor valaki rácsodálkozik a világra és érdeklődni kezd annak rendje, logikája, összefüggései trónt. (Íránt - irány, arány, az íránt irányít? Az arány összefügg-e az arany szavunkkal? E fémhez valamilyen arányban mindig más fémet is olvasztottak, hogy keménységét, tartását növeljék s jórészt ma is ez az arany- arány határozza meg az arany értékét! Így hát ez a kérdés ARÁNYLAG nem is olyan nagy butaság. Talán...) Sokszor rákérdezőnk erre-arra a szóra, okkal-e vagy oktalannul, oktondi módra, döntse el az olvasó! Mindenesetre a szabadságot nem tagadtuk meg magunktól! E munkálkodásban minden fajta korlátozás, valamilyen "tudományos" előítélet nevében, bűn, közzvétek! A továbbiakban is minden vonatkozásban ehhez tartjuk magunkat.

Szék, szeg, csík, szegély

Már emlegettük Eszék nevével kapcsolatban is (e város még az 1600-as évek közepén is színmagyar volt. Színmagyar azt jelenti, hogy teljesen magyar. Ez a színtiszta igazság!) a "szék", "szeg", "szegély", "csík" jelentéstartalmi összefüggéseit, de idetartozik még a "szűk", "szikár", küszöb", "keskeny" kés", "kasza", "keszeg" szócsoport is. Ismét elmondjuk, hogy a magyar helységnevek között a legtöbbször a "szeg" vagy a "szék" szavakat - szótagokat - találjuk. Így függ össze Zalaeger-szeg, Szeg-ed, Szek-szárd (Szár László temetkezési helye!) -, Székesfehérvár neve, valamint a székesfőváros jelentése. E helyek minden bizonnyal magyar alapításúak, még ha Alba Regia netán fehér város is volt, ahol tán a fehérség - az anyajogú nemzetség utódai? - maradékaik székelték. Kazár Lajos is emlegeti könyvében, hogy a japán -saki szó jelentése rész, földnyelv, fél-szig-et. Illetve: szeg-let. És ő is írja a példák felsorolásakor: Tószeg, Isaszeg, Dunaszeg, Gátszeg stb. Külön kérdés az "isa" szavunk jelentése, amely e sorok írója szerint leginkább az "ős", "ösi" jelentést tartalmazza s nem pedig kötőszó, ahogy gondolták. Az isá finn szó jelentése: apa. S ezt írja még Kazár Lajos: Karcag, régi nevén Kardszag (magánhangzó-illeszkedés nyomán nem -szegi), "... és ez is a -saki irányába mutat; bizonyára a szég, szig van a Szeghalom (Szighalom) helységnevünkben..."

A SZÉK-elvek szék-helyei az ör-SZEG-ek voltak, az Őrségben, azaz az ör-szeg-letben, az ország - 'uru-ság-szág`! - szeg-élyén, a kes-keny csík-ban (má-csík), s ha mindez szeget üt a fejünkbe, ahogy már ütött, akkor arról beszélünk, hogy a dolog maradandó nyomot hagyott! Ott maradt. Oda szegezi a gondolatot! S szegényebbek is lennénk, ha mindezt alaposabban nem kutatnánk! (A Lakitelek Alapítvány által rendezett japán-magyar ünnepségen jelen volt a japán nagykövet, és mit tesz Isten, vagy a véletlen, a neve Seki. Azaz valamilyen ülőeszköz, talán éppen szék... Ez aligha sekélyes összefüggés!)

Mielőtt tovább mennénk, hadd hívjuk fel a figyelmet még néhány, másfajta

hasonlóságra! Japánul a heye - szoba, azaz helyiség a yoku jól, chüsai - kis. kicsi, ongaku - zene (hang, zeng-bong...). Nos, ez a HELY-zet. A karasu - holló, kara, gara - fekete stb. (Garabonc - falu Zalában, a szülőfalumtól, a különös nevű Pacsa községtől nem messzire.) Az újságokban néhány évtizede megjelent több cikk az Usszuri folyó közelében lezajlott, kínai-szovjet összetűzésről. Nos, ott ujugurok laknak, s a határfolyó neve is érdekes összetételt hordoz: benne van az "usz" és a "szuri" finn szó..., Ám lehet, hogy ez tévedés, s ez így együtt nagy úszást jelent! Azonban van ott egy sziget is, amelynek szintén az a neve, ami a szülőfalumé: Pacsa! Ahogy tudom, a "pacsázás" a fehér gyász szokásának a megnevezése... Feltételezésem azonban nem egészen alaptalan, mert a "szu" jelentése finnül száj, átvitt értelemben folyótorkolat, a folyó finnül joki a magyar fo-lyó, He-jő, Sa-jó, Berettyó stb. szavakban is jelen van! -, a folyótorkolat pedig joensuu ejtése: joenszú. S ha már itt tartunk, a szájjal függ össze a csók, finnül: suukko. Jelentése puszi is, ami már ősbibb, hangutánzó alak a magyarban, akárcsak a cuppanós csók.

Mint már említettem, szülőfalum közelében található a garabonc és a Zalasabar nevű falu. A garabonc jelentése, ha akarom, fekete pap. Ez ugyanaz a szó, mint a latin carbon, a Karaganda, ahol a híres fekete szén bányásszák, a Karakorum, Kara-kum sivatag neve - kara hum - fekete homok -, s a karasu japán szó, mint említettük hollót jelent. Nos, ha valami nagyon fekete, arra mondjuk: hollófekete. (A szóban lévő "su" szótag tán a szárny-su-hogás ősi hangutánzásából megmaradt szórész?) Az oroszban nincs "h", így a kum-hum jelenti a sivatagot, azaz a homokot. Ez persze török szó, miként török nép a közelében lakó kara-kalpag is.

Ahogy nem voltunk meglepődve, amikor Gyurkovics Tiborral 1974-ben Alma-Atában - magyarul a kazah város neve Alma Atyja -a repülőtéren néhány fiatal költő ezzel fogadott bennünket: ana - anya, ata - apa, zsil - szél stb., mondogatták. Egyébként ott nem messze, Szibéria "alján" van a Fekete-Irtis nevű folyó, Dzsungária peremén, a Kirgiz-hegység közelében pedig a Kara-tau nevű hegy található. Erdélyben van Feketeügy nevű folyó s mint tudjuk, voltak fekete hunok- magyarok- kunok, ahogy fehér hunok- magyarok-kunok is. Ha tehát szó szerint vesszük a FEHÉR+NÉP ősi jelentését, s ezt újra meggondolásra ajánljuk, talán az Amazonok (M+N!) anyajogú társadalmáról és azok utódairól is hírt ad ez az elnevezés. Említettük még Zalasabar nevét. Mára már elfogadott tény, hogy a roppant ázsiai térség. Szibéria elnevezését rokon népek, a szabiok adták. Talán valami ilyesféle kisebb népcsoport került ide, akik meg akarták őrizni emlékezetükben legalább a neveket, ezért található tán megannyi különös falunév Zalában, Göcsejben és Vas megyében.

Mert Garabonc, Zalasabar, valamint Pacsa is oda, arrafelé mutatnak nevükkel, ahonnét történelmi léptékkal mérve - nem olyan nagy a távolság az emberiség ősi művelődésének, Mezopotámiának a Tigris és az Eufrátesz síkságának eléréséhez. Nos, itt van a sík szavunk is! A sí siklik, sima, síkos, tán még a si-

vatag si-vár szavak is összefüggnek jelentéstartalmilag. S aki si-kál, az is tisztít, simít sima-fénylőre sík felületet. (A sikátor már talán inkább a "szűk" szavunkból eredeztethető.) De a nyelv gyönyörű következetességét mutatja, hogy a "sikít", "sikoly" szavainkban is ott sápad-fénylik ez a hegyes hang, a levegőt élesen szelő sí-kopás! Mely végül is hirtelen, nagy veszélyben egyetlen rettenetes hangzó feszes kilövellése a torokból. Nem véletlen, hogy e szavainkban - még a kiáltás szóban is - ott van a síp szó magánhangzója, a dr. Balla Zoltán által emlegetett "í" hangzó.

Az említett terület Elő-Ázsia, amelynek déli részéből nemcsak a világ legelső kultúrája sugárzott szét, miután mintegy hatezer éve kialakult, majd felvirágzott, de onnét való egyik kedves virágunk, mely szinte minden magyaros díszítésben megtalálható, TULIPÁN.

Ez az eredetileg elő-ázsiai őshonos szép virág csakis piros - vörös - színű volt, később Hollandiában hozták létre különböző színváltozatait. Ám, ha akarom, ha nem, ez az- egy szó is összetettnek nevezhető. Akkor, ha finn szónak veszem. S ráadásul pontosan azt jelenti, amit az eredeti tűzpiros virág mutat, láttat. Ugyanis finnül a tűz - fali, (tűz, láng) a tulinen--tüzes, égő, lángoló, de például a VÖRheny, skarlát betegséget is a fali szóval alkotja a finn nyelv. Tehát megvan a TULIPÁN szó első része: tűz. De mi a másik? Találunk valamit ennek a magyarázatára? Alighanem, hiszen a puha jelentése: pír, piros, pirosság, vörösség, punainen - piros, vörös... Lám, mintha csak ez a két finn szó lenne ennek az elő-ázsiai eredetű virágnak a magyar megnevezésében: tulipuneinen, azaz TŰZPIROS!

Reméljük, az olvasó mostanra már nem lepődik meg azon, miféle csodás összefüggések jelennek meg nyelvünkben egy kis bátor eszmetársítással, szabad figyelemmel. Láttuk már a MENE+KŰL szavunk esetében is, micsoda roppant idők és távolságok emléke ez a szó! Úgy tűnik, mintha egy valahai nagy nyelv, valami robbanás következtében szétszórta volna a szavait Japántól az Atlanti-óceánig... Vagy még távolabb? Hiszen valaha egyetlen őskontinens volt a világ. Nem lehetséges, hogy azon egyetlen ÓSNYELVet beszéltek? S akkor egészen másként kell megítélni szókincsünknek azt a részét is, amelyet egyszerűen jövevényszavakként emlegetünk. A szétváló földrészek persze réges-régen szétvitték az esetleges ósnyelv szavait, azok alakultak, változtak, bővültek, egyszerűsödtek. Ami nem változott, az a hangadás törvénye, az embert érő hatások hangban való kifejeződése, s ha jól figyelünk, akkor úgy tűnik, nemcsak a csecsemők élék át a nyelvi törzsfajlódást, ami rövidített változata az emberiség nyelvi útjának, de szemünk láttára ismétlődik a világ teremtése. Semmit sem rejtett el a teremtés, csak meg kell látni munkálkodásának folyamatát.

Valahol délen volt Etelköz... Csak mellékesen mondjuk el, hogy finnül a dél - égtáj - jelentése: etelä. (A déli tizenkét óra finnül "napközép": keskipäivä.) A magyarban azonban a "dél" szónak is kettős értelme van. Egészen mást jelent,

ha azt mondjuk: "Dél van." Vagy azt: "Arra van dél." A két jelentés között azonban igen szoros logikai összefüggés van, erre később még visszatérünk. Azt azonban ne feledjük, hogy az Attila név egyik magyar változata az Etele. Lássuk tehát az égtájak megnevezése, a gyakorlati tapasztalat és a látvány közötti logikai kapcsolatokat. Már a cím is mond valamit:

KELT A KELET KELETKEZÉSEKOR, de azt is mondhatnánk, kikeletkor, amikor is a vetemény nyomán megvetemedik a föld, fölveti magát és kikel belőle a csírázó növény. Igen, kikeletkor - napkeltekor -a veteményes kertben szép mindez...

Azt reméljük, amire alább vetemedünk, nem tesz bennünket elvetemültté és nem vet ránk rossz fényt, sem árnyékot! Mert érdemes ismét játszanunk a nyelvvel, nyelvünk újabb csodájával, azzal a meggyőződéssel, hogy az alább vázolt - korántsem teljes! - lényegi összefüggések ilyen meghatározó erővel és ennyire meggyőző módon egyik nyelvben sem mutathatók ki, csakis a magyarban. A miénkben viszont csaknem szemet szűrőan tündökölnek az ősi tapasztalatokat idéző-őrző nyelvi jelenségek. S ezeket aztán önmaga további építésében-teremtésében föl is használja a nyelvünk. Sőt, alighanem a nyelvújítás szavai közül is csak azok maradtak meg, amelyek az ősi nyelvi törvényeknek eleget tettek...

KELET - DÉL - NYUGAT - ÉSZAK

Minden bizonnyal más nyelvekben is van összefüggés a megnevezés tárgya és a megnevező szó között, ha ez azonnal nem is észlelhető. Az ember először valós tárgyakat nevezett meg, sőt, mindenekelőtt számukat, nagyságukat, veszélyességüket vagy hasznosságukat kellett megfigyelnie, hogy életben maradhasson! Csak azután lett a tárgyi megnevezésből elvont fogalom. De nézzük először a főntebb már jelzett

KELET szavunkat. A Nap keleten kel, azaz följön a látóhatár fölé és mind magasabbra hág az égbolton. (Hág. valóságos földheg, szurdok, sajátos, járható szaka-dék, benne omla-dék, hágó, szoros, másként: meghágja, fölébe kerül, így is mondjuk "Hegyibe megy!") A fölkelő Nap tehát fölfelé emelkedik - így látjuk! -, s amikor mi föl-ke-ünk ültünk-ből vagy ki-ke-lünk önmagunkból, akkor is "emelkedettek", magunkból "kikeltek" leszünk. Az elvetett mag is kidugja csíráját, ki-ke-l a földből, ám előbb picit fölvetemedik a vetemény földje, azaz: fölpuposodik a talaj, s mindez történik azon a napon, amikor a Nap kelt keleten, s így keltezzük levelünket: Kelt 1992. március huszadikán... Nemcsak napkeltekor, de egész nap, vagyis nappal, azaz amíg együtt vagyunk a nap-val, nap-pal. Noha közben be-al-konyul. Lekonyul a Nap íve, pályája.

Ez a látvány nemcsak nagyban, de kicsiben is igaz határozottan kirajzolja az összefüggések egész körét. A méz is megvetemedik - fölpuposodik a falon és

lepereg -, a bútor deszkája is és még sok minden. Mielőtt a pék a kenyeret beveti a kemencébe, meg-kél, meg-kele földuzzad a kovásztól a tészta. A csibe kikel a tojásból, bennünket is kelt a fölkelő Nap s arra vetemedik, hogy ki-keltsen bennünket a jó meleg ágyból. Akármennyire nehéz ez, kelünk kell, hogy kellő időben keljünk útra s odaérjünk, ahol munka "keletkezett" a számunkra. Tudjuk, ha testünkön valahol megvetemedik a bőr, ott pattanás kél - néha magunk is föl pattanunk, amikor meglepő dolog vetődik föl! -, s ami így kel, keletkezik, az a kelevény, más szóval a kelés: (A keltezés - päiväTTY -a finn nyelv a nap - päivä szóból képezi, de nem az égitestből - az aurinko -, ami "fölkel" naponta.)

Összegezve: a "kel", "kél", "vet", "vetemedik" szavaink valóságos emelkedést, magasodást fejeznek ki, azonban a "legenda kél", "elvetemült gonosz" stb. kifejezések már az elvont fogalmak körébe viszik a szavakat. S ma már nem gondolunk rá, hogy a kikelt szavunk éppen úgy, mint a nemzeti felkelés, végső soron a NAPKELTE ősi tapasztalatát megfogalmazva jött létre s a szoros összefüggés megmaradt a napkelte, valamint az égtáj -a KELET - jelentése között. A Nap mozgása természeti törvény, ezt a látványt tízezer éveken át érzékelték az emberek, s mindaz, ami ezzel összefügg, megtalálható nyelvünk szókincsében és rendszerében. Mondhatjuk, e régi nyelvnek is kialakult a saját naprendszere. Ugyanakkor még mindig olyan állapotok uralkodnak a nyelvészetben, olyan hivatalos és "tudományos" vélemények, hogy szavaink "véletlenül" jelentik azt, amit jelentenek. Ha valami, akkor a magyar nyelv a maga teljes valójában ennek éppen az ellenkezőjét bizonyítja! Itt végre mondjuk ki, maga a nyelv dönt a saját kérdéseiben, sem az oklevél, sem a szorgalom, sem a tudományos jelző, sem a rang nem pótolja a zsenialitást. De tegyük hozzá, a zsenialitás önmagában csupán szalmaláng. Csakis akkor segíthet tartósan új eredményekhez, ha szorgalommal, makacs kitartással és szüntelen tanulással párosul!

A mi Vélekedésünk tehát egészen más a "véletlen" szavunkról is, meg arról is, hogy a szavak véletlenül jelentik, amit jelentenek. (Ez bizony hibás felfogás, azaz: hí- ja van, mondhatnák hibbant gondolat s a nyelv valósága ellenében hiábavaló is!) Tehát a vél-etlen az, amiről nem tudunk vél-eményt mondani, amiről nincs vél-eményünk, nem vél-ekedünk. Úgy véljük, ezzel függ össze a "véletlen" szavunk. Illyés Gyula írta a "hirtelen" szóról, hogy csak későn vette észre, már meglelt korában a szó igazi jelentését. Azaz: hír nélkül. Minden előzetes híradás nélkül történik valami, tehát hír-telen. Lássuk azonban a többi égtáj megnevezését és a hozzájuk fűződő nyelvi kapcsolatokat, okokat és következményeket. (De közben gondoljunk Götz László nagyszabású munkájára: Keleten kél a nap!)

Előbb azért egy kicsit színesítsük a témát; mert hát a napszakok megnevezése sem lehet véletlen. Ahogy már említettük, a Nap le-al-konyul, a nappal bealkonyul. A "konyul" azt jelenti, hogy lehajlik. Ahogy a hajlatra utal a "kanyar" és a "kampó" szavunk is. Sokan a "gam", "gom" alakokat is a hajlatra

vonatkoztatják, s valóban, a "gomba", "gömb", "gombolyag", "gömbölyű", "gömbölyded" stb. szavaink is erre a jelentéstartalomra utalnak. Így nem lehetetlen, hogy Esztergom nevében a Duna régi neve -s tán a csillag is? - Iszter+gom, azaz: Duna-kanyar található. (Csillag-kanyar? Csillagó kanyar?)

Az is érdekes, hogy nyelvünkben a pir-kadat, virradat más szóval: HAJ-nal. Sa haj-lék, héj, haj-lékony szavak ugyancsak ívelő kör-részre utalnak. A hajnalodás is a felkelő Nap előbb halovány sugár-ívét, mint valami világosodó kör-részletet emeli elénk, azaz hajlítottan világosodik, virrad. Ahogy az előbukkanó Napból is előbb kisebb körrész, majd félkör látszik. Idekívánkozik a különös, elmúlt, régi dologra vonatkozó HAJ-dan szavunk is. (Hai-dan s lám: né-hai!?) Szükséges, hogy megint próbálkozzunk valamiféle megoldással! Minden bizonnyal ez az elvont fogalom is korábban valós, tárgyi megjelölésből alakult ki. Az idő mérése későbbi, de elnevezése előbb, szintén tapasztalati volt. A Nap járása meghatározta ezt is. Vagyis a haj+dan az idő ívelésének fosztása lehet?! Gondoljunk a haja-don szóra, a finn fosztóképzőre! Az idő folyamatától megfosztva, ezt jelenti - jelentheti? -a hajdan. Valami nem történik tovább, mert már megtörtént. Korán, korábban..., ez már félig-meddig azt jelenti: régebben, hajdan. Reméljük, ez a lehetetlenkedésünk sem egészen csacsukaság! Ámbár ezúttal elképzelhető más lehetőség is. Mert a hajlék szavunk is a fölénk hajló tetőt jelenti. Érdekes, hogy ez az íveltség megvan a hajó, haj, héj - gyümölcshej -, háj stb. szavainkban is. Talán a bekerítésre utal a hajsza, hajszol szavunk? Arra a harcmodorra, amit eleink üzték, amikor üzték az ellenséget? S miközben üzték, KERGET-ték is. Azaz: be-KER-it-GET-ték. Ezekben a szavakban is megtalálható az R+G, vagyis a körre utaló két mássalhangzó. (Huj! Huj!... Hajrá!... Hajítsd rá!) A "reggel" szóban is benne vannak, és RUGalmasan használhatók.

A "dél"-ről később szólunk, az "alkony"-ról már beszéltünk. Itt van viszont az "est" szavunk. Benne az a két mássalhangzó, ami az "eszter" szóban is s ami csillagot jelent, és több nyelven lett imígyen "sztár". (De: West?) Van még az éj, éjjel, éjszaka. Mindhárom ugyanazt jelenti, azaz, mintha az éjjel olyan alak lenne, mint a "nappal". Az éj-szaka pedig az a szakasz, ameddig az éj tart. Még jegyezzük meg, hogy a "j" hangzó is utal hajlékonyságra, hajlásra, nemcsak az eddig emlegetett szavakban, de például a nevezetes "Huj-huj-hajrá!" valami olyasmit jelent: hajítsd rá; az íjjal lödd ki a nyilat! S máris belénk nyilall a felismerés, az íj szóban is ott van a "j". Jé!... (De a "fej" szavunk két jelentése, a fő, koponya, fej, valamint az, hogy tehenet fej, talán mégsem ebből a kiindulásból magyarázható, sokkal inkább a fejer a tej fehér! - szóval függhet össze, mert aki fej, ezt a fehéret- fejéret hozza a világra?! S rendszerint fehérnép! Ezzel kapcsolatban még főhet a fejünk!...) De következzen

DÉL.

Két jelentése van. Ez is olyan szó, amely újra csak kitűnően és látványosan bizonyítja, hogy az ősi megfigyeléseknek - számtani, mértani és egyéb - milyen

meghatározó jelentősége volt a nyelv alakulásában, a közlésben, az ismeretek összefogásában s végül, de nem utolsó sorban a tájékozódás elősegítésében. Őseink megfigyelték például, hogy a vándormadarak vonulása nagyjából és lényegét tekintve észak-déli irányú. De a legfontosabb szempont - és ezt minden fennhézás nélkül mondhatjuk -, hogy a mi nyelvünk a földgömbön az északi féltekén alakult ki. Ezt maga a nyelv, s éppen a "DÉL" szavunk bizonyítja. Mit tudunk megállapítani erről a szóról? Égtájat és időpontot jelent, és ezek a jelentések igen szorosán összefüggnek. Mert az

ÉSZAKI FÉLTEKÉN, DÉLI TIZENKÉT ÓRAKOR, BÁRHOL LEGYÜNK,
ÁZSIÁBAN

VAGY AMERIKÁBAN, A NAP TŐLÜNK PONTOSAN DÉLI IRÁNYBAN
TALÁLHATÓ!

Ha pedig közelítünk az Egyenlítő felé, a fejünk fölé kerül. Vagyis délben így delel a Nap a delelőn. Azt is mondjuk: "Élete delén", "Túl vagyunk életünk delén", "A delelő felé tartunk"... Így tehát a szó magasságot is jelent az időponttal és az égtájjal együtt: delel. Természetesen a Nap. S noha a nyelvészek másként magyarázzák, a deli, délceg, daliás stb. szavaink inkább ehhez a zárt jelentéstartalmi körhöz tartoznak, mint a jövevényszavak csoportjához. Amikor a Nap delel, akkor van pályája legmagasabb pontján; a magas, erős, dalia, deli, délceg férfi is élete csúcspontján van. Az északi féltekén tehát a déli irány és a Nap iránya egybeesik. Nyelvünk réges-régen beépítette magába e megfigyeléseket, se logikus összefüggéseknek a figyelembevételével - mintegy a nyelv tudatalattijában - alkotta meg ezeket a szavakat. Következzék

NYUGAT.

A Nap nyugaton nyugszik. Napnyugtával mi is elnyugszunk, megnyugszunk, eljön a nyugalom ideje. Nyugalmas jó éjszakát kívánunk egymásnak; amikor már nemcsak bealkonyult, de eljött az éj, s nyugalmmal ha még nem is nyugdíjasan - nyugodtan vonulunk nyugalomba. Tán még nem "örök nyugalomba"... Megnyugvásunk szükséges a fárasztó nap-val után. Azaz ut-án, a Nap út- ja ut-án. Az ut-án szavunkban is talán a megtett ut-at követő eseményeket - netán nyugalmat? - jelenti az "-án" szótag. (A nyelvi logika - mivel élő - sajátos. Ezt mutatja például az "odébbáll", "továbbáll" kifejezés. Mert nem azt jelenti, hogy valaki ott helyben áll tovább, hanem éppen a "tovább"-on van a hangsúly vagyis aki továbbáll, az odébbáll, eloldalog, elmegy... Ám ez nem azt jelenti, amit a "messze". Ha fokozzuk: tova, tovább, legtovább, nem ugyanaz, mint a messze, messzebb, legmesszebb. A "legtovább" nem egyenlő a "legtávolabbi"-val, ám az összefüggés érdekes.) Utoljára hagytuk az

ÉSZAK magyarázatát. Természetesen arra gondolunk, hogy ez esetben is a Nap

"állása" a meghatározó, az észak az éj szaka. Ahogy mind északabbra megyünk, egyre hosszabb az éj, az éjszakai sötétség, de hosszabbak a telek is. A Földnek az a része egyúttal az éhség szaka is, azaz éh-szak. Külön kellene elemezni, hogy a Kalevala miféle délről északra törő vándorlásokra utal! Netán a jégkorszak utáni időkre? Ahogy már említettük, finnül etelä - dél. Így a sokszor tanult, egyetlen folyónak a köze - Etelköz, Etil-közü? - akár azt is jelenthette, hogy dél-köz.

Nem bizonyos, hogy ez a magyarázat teljesen meggyőző, ám feltűnő, hogy az égtájak, évszakok, napszakok megnevezésénél alapvető a Nap mozgása - navigálja a nyelvet? -, illetőleg a Föld forgása. S ha ez így van, akkor el kell gondolkodnunk az "ég" kettős jelentésén is. (Az már igazán csak a játék kedvéért kerüljön ide, hogy minden csupa "é": ég, kék, dél, tél...) Az ég, az

ÉGBOLT hajlat - az ősi égés boltja! A Nap körbenjárásának boltozata, ami fölénk borul. A Nap égető ereje, izzása lehetett az első "tűz", amire az ember fölfigyelt. S nemcsak égető, de éltető ereje is. A kenyérsütés és a napsütés minden bizonnyal a közös forrásra, égésre, tűzre utal. Ha van elég sütnivalónk, nem sütkérezünk hiába e kellemes szófénnyelben...

Szóljunk arról is, hogy az "óra", "kör", "forog", "perdül" stb. szavainkban aligha véletlenül van jelen az "r" hangzó. Nagy időjelzőként: kor, koros, mikor? Ekkor, akkor...) Például japánul a nappal - egész nap! - jelentése: hiru. S tán nem véletlen, hogy más, kereksegre utaló szóban is megtalálható ez a hangzó, íme: hiroba - tér. Persze ez lehet véletlen is, hiszen a magyar "nap" szóban sincs benne az "r", a körre utaló mássalhangzó, de benne van a "p" a perdülésre, fordulásra (pf hasonulat) való utalás. Azt ugyan még nem tudjuk, hogy a NAP - vagy esetleg: nab, nav, naf - megnevezéssel mit akartak őseink kifejezni. Tény, hogy ez az égitest isteni jelentőséggel bírt, tisztelték és imádták. A szó tehát nem volt közönséges szó. Hiába tudjuk, hogy ilyen értelemben is használható: Jó nekünk a hétfői nap, ezen a napon, illetve: nappal, nap-nap után, mindennap, csak a mondatból derült ki a szó valódi jelentése.

Szavainknak van tehát alaki és helyi értéke. (Érdekes az "ér" szavunk is, lehet belőle ér-dek és ér-ték, a használat törvénye szabja meg, melyikről van szó, mennyit ér valami, meddig ér-vényes valaminek az ér-téke vagy mi az ér-telme. Ugye ér-dekes? Ez is mutatja, hogy ami tetszik, mindig ér-dekkel tetszik, sosem ér-dek nélkül! Felületes bölcselkedés az, mely szerint: "Szép az, ami érdek nélkül tetszik." Nyelvünk is, e józan népnyelv, mást mond! Hibázhatunk persze, ám ennek nem a nyelv az oka.) Újra felsoroljuk: a hí, híja, hé, héj, hiába, hiány, hiba, hibbant - egyaránt utalnak a padlásra, ami nem más, mint az az üresség az a hiány, ami a tető, a héj és a padlat között található. A hibbant kifejezés az agy ürességére utal. (Zalában így mondják sokfelé: "Fölmenek a héba, hiúba, hiba...") Ennek ellenére sem mondhatjuk, hogy megállapításaink hiánytalanok, sokkal inkább hiányosak, ám azért annyit mondhatunk összefoglalásként: nyelvünk, e természeti - számtani, földrajzi, csillagászati - nyelv őrzi mindazt a

tudást és ismeretet, amit eleink összegyűjtöttek. Ez a lényege. Úgy viselkedik, mint valami rejtett rendszerű közlés, a szókincset, annak természetét és szerkezetét kell megfejtenünk, ha a tudáshoz hozzá akarunk jutni. Éppen ezzel próbálkozunk, amikor sajátosan kalandozva járjuk be rengetegét, és hisszük, fény vetül roppant egy-szerű, de sokszínű és logikusan önépítő voltára, s így könnyebb lesz a tanulása. Ez egyaránt vonatkozik a magyar és bármely más anyanyelvűekre. Érdekes, játékos módon lehet megtanulni azt, amit nyelvtannak mondunk, és nem verejtékezve, de örömmel ismerkedhetnek meg gazdag fordulataival a gyerekek is.

Mondottuk, még sok vonatkozásban főhet a fejünk, amíg megtaláljuk a megoldást. Addig is játszunk el

FŐ A FEJE kifejezéssel! Mert ahogy már említettük, akit nagy gondok gyötörnek, arra szokták mondani: Most aztán fő a feje! Itt nem arról van szó, hogy "fő" a feje, noha ugyancsak fortyog az agyvelő, hanem arról, hogy ebben a helyzetben a legfontosabb, a legfőbb a feje! Azt kell elsősorban használnia. De lássuk csak, hányféleképpen nevezi meg nyelvünk az emberi fejet? Tehát: fej, fő, koponya, de mondhatjuk tréfásan így is: kobak. Finnül a fej - pää. Nézzük miféle fej-leményei vannak e szónak? A fej az ember fő testrésze, ráadásul fönt van, fölül helyezkedik el, a test nemesebb végén. Ebből származtatható a fő, főnök, fönség, felség fölség, fővezér, főember, de a fejedelem is. Fönt van tehát, fönnön áll s rajta van a főveg, fejfedő.

Vannak azonban másféle elágazásai is e jelentéstartalomnak, ahogy kor-ább-an már említettük. Íme néhány fej-lemény: hét-fő, híd-fő, kút-fő, oszlop-fő. Ezek mind fontos dolgok, a hétfő a hét első napja, kezdete, a hídfő fontos tartószerkezet, akár csak az oszlopfő, mely feje, teteje, dísze az építménynek. Van, amikor így kezdjük a beszédünket: "Az a fő, hogy...". Ebben az esetben a "fő" jelentése: fontos, lényeges, elsőrangú. Hasonló jelentése van a főleg, a főként és a főképp szavainknak is.

A továbbiakban, anélkül, hogy megint a teljességre törekednénk, lássuk a FEJ jól kifejlett fejleményeit! S bár a fejlődést magát nem tudjuk bemutatni, anélkül is tanulságos a sor: fejlesztés, fejezet, ki- és befejez, lefejez, fejlődés stb. S ha már itt tartunk, több dolog miatt se mehetünk el amellett, hogy a "fej" szavunknak más jelentése is van. Valaki tejet fej... Az a különös, noha a nyelvészek szerint ez az út téves, hogy a tej fej-ér vagy fehér, s aki feji, az fehérnép, azaz akszin - fehér szín asszony. A tej a fehérség megtestesítője a természetben. Még a méz sem olyan egyértelműen fehér, mint a tej. Több ezer évvel ezelőtti időkre gondoljunk, amikor főleg a természetben határozottan elkülönülő színeket tartották számon. Tehát a kéket, zöldet, pirosat, fehéret, feketét... Érdekes, hogy milyen közel van egymáshoz a szén és a szín szavunk! Sa széna is szürke. Azután éppen a szén lehetett az, ami nyomot hagyott a nyers fán és a sziklán. Szénből - grafitból - g+r! Gara, kara... karandás - készült az

írónok "bele".

Említettük már Karaganda híres fekete szenét, a japán karasu szót, ami hollót jelent; a kormorán is fekete madár, s bizony ide tartozhat a mi korom szavunk is. De hogy a latin, carbon" szóból származnak-e ezek az elnevezések, ki tudja? Lehet, hogy sokkal korábról valók és másból származtathatók, mert ha meggondoljuk, a korom az a feketeség, ami a tűz eredményeképpen mindig is előfordult a természetben. Még az éjszakai sötétség sem olyan egyértelműen fekete, mint a korom. Valószínű, hogy korábbi tapasztalat lehet, mint a szén ismerete és használata. Aki látott villámsújtotta fát, az látott igazi feketét. Ahol levágott egy nagyobb ágat, ott TISZTA FEKETE SZÉN képződött a nagy hőség következtében. Kis, szögletes "pikkelyek" ragyognak tükrös feketén ilyenkor a fatörzsön. Sajátos természeti jelenség ez -s ezen eltűnődhetünk! -, hogy nemcsak szénből lesz tűz és hő, hanem tűzből is lehet szén. Mint ahogy évmilliók során nagy nyomás és hő következtében alakult ki a szén a föld mélyén. A villám villámgyorsan megmutatja e roppant vegykonyha elvét kicsiben.

A "fej" szóval rokonértelmű szavunk a "koponya". Ebből ered tán a "kopjafa"? Olvastuk, hogy a koponyát ivóedénynek - kupának - is használták. A koponya hátsó, alsó részét nevezzük "kupá"-nak. "Majd jól kupán váglak!..." S ne feledkezzünk meg a "kop-asz" szóról se. Gondoljuk meg a kopasz jelentése másként: tar. S hol van a tarkónk? A kupánk fölött!... De nem kívánunk tarolni tovább, ám mintha ez a következtetés is beleillene az eddigiek közé, méghozzá természetesen és logikusan.

Azt se feledjük, a kopjafa más, mint a kopja. Az előbbi díszes halotti emlék, másként fej-fa. A kopja viszont szűrőfegyver, amire a levágott koponyákat húzták és fölmutatták elrettentésül! Megint egyfajta jelentéstartalmi leágazás ez is. Ezért természetes az ismétlés, akárcsak ugyanazon fa, törzs más-más ágának megismerése. Minden alkalommal hozzáadódik egy-egy új változat, összefüggés a korábbiakhoz, amelyek újabb további lehetőségekre hívják föl a figyelmet.

Marad persze megválaszolatlan kérdés elég. Itt van például a FEJsze szavunk. Érthető, hogy miért kapta ezt a nevet. Mert a "fej" a lényege, abban van az ereje. Jól kifejezi ezt egy mondás: "Vesztett fejsze nyele!" Vagyis az érték a vas és nem a fanyél! Ám lám!... Mi jut eszünkbe a fejszéről, erről a nagy és veszedelmes vágószerszámról? Hát a bárd!... A fejvesztés, a lefejezés. Mire gondolunk, ha ma ezt halljuk: tönkrement a vállalat vagy a vállalkozó? Arra, hogy eladósodott, elszegényedett, de arra nem, hogy a fejét vették!... Pedig a TÖNKREMENT azt jelenti, hogy a TÖNKRE TETTÉK a fejét és levágták.

Visszatérve a FEJsze szóhoz, nem tudják az eredetét, kialakulását, de annyit azért megállapítanak a nyelvészek, hogy a "fej" főnévből való származtatás téves. Nahát, pedig fejszénk leg-főbb része, lényege éppen a feje! Ahogy a

hídfő a híd legfontosabb része, úgy a fejszéé a fej-sze!... Igen, a dolgok elrejtőznek előlünk. Ám néha nem úgy, hogy ők maguk tűnnek el szűnnek meg, hanem mi magunk "hunynak szemet", s bizony zárt pillával - finnül piillä - elrejtőzni - aligha látjuk meg az elrejtőzöttet. Ősi reflex, ha behunynom a szememet, én nem látom azt, aki rám les, és azt hiszem, hogy ő se lát engem. Mert logikus, hogy kölcsönösen látni kéne egymást, hogy a valóság igaz legyen...

Tény-leg a tény-ek fontosak leginkább mondhatjuk, hogy a leg-lényegesebbek minden szempontból. S ha egy eszmét mind több szempontból támaszt alá a valóság, az annál inkább igaz. Az általunk föltételezett nyelvi rendszer létezik, sőt nyelvünk igazi fő összetartója. Ezt bizonyítja sok-sok adat és összefüggés. Azokra a szavainkra, amelyek valamilyen módon kapcsolatban vannak a számokkal, még visszatérünk, mert érdemes. Különösen abból a szempontból, hogy mennyi minden lehetőség hiányozna a nyelvünkből, ha azokat nem használ

Előbb azonban elő-leg-ként leg-énkedjünk leg-alább

Leg és leg - fölös-leg

Eddig is sokféle egy-ve-leg-gel leg-én (y) ked-tünk, szavak töm-ke-leg-ét, azaz: tömegét, sokaságát soroltuk föl, biznyságul arra, hogy nyelvünkben sajátos és érdekes törvények rejtőznek. Mi már ebben hiszünk tény-leg és vég-leg. Mégse fölös-leg-es szólni az alábbiakról sem. Az már bizonyos, hogy egyáltalán nem haszontalan "eltördelni" a szavakat, ízekre szedni őket és látni, hol és hogyan fordultak el az egymásba illő "ízületek". Ráadásul nemcsak iz-gató, de iz-galmas is ez a leg-endafürkészás, mert azt például már most megállapíthatjuk, hogy a legfelső fok képzője "lag" alakban éppencsak előfordul, ha igaz, akkor az állag szavunkban. Jelentése valamiféle összegzés, például, hogy a ház állaga, minősége, általános állapota milyen. Ebben az esetben ugyanolyan tisztet lát el, mint a tény-leg, vég-leg, mér-leg, fölös-leg stb. szavainkban a magas magánhangzós változat. De még ez is csak elő-leg mindabból, amit leg-es-leg-in-kább szeretnénk elmondani. Akad még: futó-lag, újó-lag stb.

Sokszor játszottunk már ezzel a szóval: inka, inkább, még inkább, de az inka leg-inkább! Érdekes szó az inkább, nincs alapfoka... Ezt nehéz elhinni, s annál inkább fokozódik az érdeklődésünk iránta: Mit is jelent? Annyit, mint: jobban, csak azért is, több okból stb. Vagyis elvont fogalom. Ilyenkor meg kell próbálni meglelni a tárgyat, a dolgot, a valóságosat, amihez kötődik. Megtalálni a megfoghatót! Lássuk például a, jó" szavunkat. Sem a jó, sem a jóság nem érinthető kézzel. Érinthetők viszont a javaink. Valaminek a java a legjobbja. A javasasszonyt nem hiába nevezik másként jó-s-nőnek! Hiszen általában jó-kat jó-sol... Sa javasasszony is javítani, jobb-ítani akar jó-slataival. Aki jós, annak sok a jója.

De hogy jön ide az inkább? Nos, az inkább helyett leginkább a jobban" használható. Inkább én csinálom, mert én jobban tudom, mert én erősebb vagyok, mert én felkészültem... stb. Tehát végső soron az ÉN kerül előtérbe. Ki, ha nem én? Azaz: én aki, én ki, jobban meg tudom tenni azt a bizonyos dolgot. Tehát ÉN KIBB vagyok, mint te, aKI vagy.

Leg-én-ked-het-ünk így is: énki, énkibb, legénkibb, de ahogy az etimológiai szótár is említi: "Valószínűleg a "jó" melléknévből keletkezett -b középfokjellel." A jonkább, azaz jobb középfokú melléknév fejleménye. "Kivagyiság" van benne, "Ki, ha ő nem!", "Ki, ha én nem!", vagyis egyfajta személyes vélemény tömör kifejezése. (Azt is meg kellene vizsgálni, hogy az ősi magyar rovásírás rövidítései milyen mértékben hatottak vissza a szavak további alakulására, nevezetesen a rövidülésekre. Lehetséges-e, hogy például az "én ki, aki jobban" alakulhatott át rövidítve az "inkább" szóvá? A legfontosabb hangzók mindenestre megmaradtak. A "h" és a "j" nem igazi, inkább átmeneti mássalhangzók, olykor eltűnnek, máskor átalakulnak. A többi mássalhangzó azonban megvan az INKÁBB szóban. Persze, ez nagyon is kérdéses magyarázat, de ilyesfajta lehetőséggel még senki sem próbálkozott, amikor szószármaztatással, szó-fejtéssel foglalkozott. Pedig ilyen hatások is befolyásolhatták a szó alakulását, és ha teljes munkát akarunk végezni, ezt a lehetőséget sem szabad az okok közül kihagyni.)

Ahogy említettem, a legfelső fok képzője leg-inkább magas magánhangzós változatban fordul elő, utó-lag azonban látom, hogy akad az "állag" mellett még több ilyen szó is. (A leginkább szavunkat leginkább s főként a főleg szóval lehet helyettesíteni.) Tény-leg! Amikor nagyon hangsúlyozunk valamit, fokozunk, erősítünk, akkor több "leg"-et adunk egymáshoz: leg és leg, azaz: legesleg. Ez már a leg-fel-sőbb fok, a leges-leg-nél előbbre való, nagyobb, jobb stb. semmi sem lehet. Erre vonatkozólag - vélhető-leg - pontosabban mondani nem tudunk!

Mit is jelent -a jel, jelent, jellem, jellemzően összefüggnek! -a "leg" képző a szó elején és a szó végén? Amint láttuk, a szó elején a felső fok ismertetőjele. De mit jelent a szavak végén? Például a legtöbbször használt tény-leg szavunk esetében? A tény és való, mintegy kimondott igaz-olása, hit-elesítése a valóságnak. Tehát a tény-leg esetében is arról van szó, hogy valami tény-leg-esen igaz! De miként is fogadjuk el ezt a magyarázatot? Akként, hogy előtte mér-leg-eltük a tényeket. Vagyis, e-leg-et tudunk a dologról ahhoz, hogy azt ténynek tény-leg elfogadjuk. Mert van, amikor meg-e-lég-elünk valamit, e-leg-ünk van belőle, nem fogadjuk el tényként, tehát fölös-leg-es róla többet szólni. Vagyis mérlegelés után alakul ki tény-leg-esen és vég-leg-esen elegendő bizonyíték, a legmegbízhatóbb egyen-leg és nem viszony-tag-osan, a-lig-a-lig, eset-leg-esen és futólag alakulhat ki véleményünk s nem szín-leg, hanem vég-leg és tény-leg! S nem legénykedünk, hanem játszunk, hogy "versi-leg" is oldjuk a feszültséget kissé utó-futó-tag:

Leg és leg leg-legénebb leg-én-kedés, én-ki, aki legénykedés.

Lesz-e hívük tény-leg, vég-leg kik leg-in-kább én-kedének, legeslegek leg-ek, én-ek, nagylegények énekének?!

A jel-leg és a jel-leg-zetes szavakban is benne van a végsőbb állapot. S mivel az állapot, az állag jellegzetesen jellemzi valaminek a minőségét, a lig-ha-nem az állag és az alig szavunk is e rokoni körbe tartozik, noha talán a külső körbe. (Persze nem zárható ki az al-ig, alacsonyig származtatás lehetősége sem.) Az elég azonban jobban ide sorolódik, leg-alább is így érezzük. Az "eléggé" már biztosabbá tesz bennünket, noha jel-en-leg nem kívánjuk eldönteni a -leg, -lag, -lig nyelvi állagát, sem jellegét. Illő ezért mindezek után előadni valamilyen el-kép-zelést, még akkor is, ha annak kép-viseletével el-kép-esztjük az olvasót, hogy bizonyos hivatalokról ne is szóljak! De talán akinek a képe sok, annak a kép-essége sem kevés és lesz képe látványosan megmutatni el-kép-zeléseit, mert nemcsak kép-zelete működik, hanem a nyelvi kép-teremtő erő is el-kép-esztő mutatóványokra képes. De mit is jel-ent a "jel" szavunk? Jel-zi a most létezését. A jel-en alakot véglegesíti a jel-en-leg, nyomatékosítja is, azaz ebben az esetben is fokozásról beszélhetünk. S ez a sokféleség a lényegéhez és a jel-entőségéhez tartozik! Fő-leg erről van szó.

A jel, a kép volt az első, amellyel a világ "közölt" magáról valamit az ember felé. Így hát a kép lett az első jel, jelzés amit föl is fogott az ember, majd maga is megalkotott. Leg-alább-is az em-lék-ezetében. Melles-leg - ám mégis fontosként említ-ve, ez a szavunk: em-leg-et, említ, em-lék-ezet, em-lék-szik jelentése olyasféle lehetett ősi időkről van szó -, mint a vemhesség. A szeretkezés, a testi kapcsolat "emléke" a magzat, ami majd megszületik. Sok mindenre mondjuk, hogy születik, de leginkább az eszme, a gondolat, a szó születik, s ilyen módon tán a (v) em-hesség, (v) em-hes szó jelentésével is összefügg az emlék. Mert például, hogyan kend e szavunk végére az -em: szell-em? Kapcsolat van tán a szell-em és az emlék között? Önálló szavunk, ahol eleve ott van az "m" a szó végén, a MAGAM szavunk. Alighanem a "mag" szóból ered, amiből azután a "magzat" is alakult.

Azután itt van az em-el szó is. Vajon, mi a szótó? Az igazi az ősi? Valószínűen az "em", hiszen általában egytagúak voltak az őszavak. Megint két olyan hangzó, amivel játszhatunk, nem kell leírni a magánhangzókat, anélkül is olvasható a szöveg. Írjuk ide játékos mondókánkat:

Ha LSM fölkelek
MLM a kék eget.

Azaz: Ha elesem fölkelek, emelem a kék eget...

Már említettük, hogy a magyar a pénzt is "olvassa". Ez a szóhasználat talán arra utal, hogy a számok följegyzése is a rovásírás része volt, a számokat ugyanúgy

fölrótták, ahogy a betűket. Tehát a számokat is olvasták a felrótt betűk között. Sőt, tán a számokból sokkal többet olvastak ki, mint gondolnánk. (Sok volt a rovásán!)

De szándékosan ne hintáztassuk a szavakat, ne hantázzunk, inkább mondogatódjunk, mintha verset idézgetnénk. S ha már ideidéztük, nem odázzuk el, nem tesszük odább a leírását. (Újra kérdezzük, az ide-gen szavunk is az ide, ide jön fogalommal függ össze?)

Hanta-hinta

Anda panda-banda minden hintás hanta.
Szóból lengő hinta. füllentésre minta!
Nyelvét kente fente lódított a szende.
Szavat szegett rendre, szája, szava, csempe.
Szavait is csente, ferdére kifente.
Minden, mit leírna: handa-banda, tinta.
Suhanc, suhanás, sújt, suhint

Az "s" hangzó susogása, az "sz" sziszegése, a "z" zizegése nagyon sok hangutánzó szavunkat meghatározza: susog, sus-torog, sziszeg, szuszog, zizeg, zuhé stb. Hogyan alakulhattak ki ezek a szavak? Minden biztonnal rövidítéssel. A nyelv arra törekszik, hogy minél egyszerűbben és tömörebben fejezzen ki állapotot, helyzetet, közleményt. Alighanem minden nyelvben van gyorsasági törekvés, azaz törekvés a rövidítésre, hangzók, szótagok elhagyására a szó végén vagy az elején. Úgyis a szavak magja a fontos. Tehát, aki sok sus-t hallatott, mert az hallatszott a beszédjéből, szinte semmi más, csak a susok, az susogott, azaz: súgva, suttogva beszélt. Alakultak változatai is e szónak: susmorog, sustorog, susmog, és a már kissé átvitt értelmű sumákol. De hangutánzó szó a sistereg, s tán a már emlegetett "sí" szavunk is. Aki síel, sível siklik sima síkon, ami síkos, mert siet... És itt álljunk meg! "Sí" szavunk északi fogantatású, vagy a jégkorszak utóidejéből való. A sztyeppei nomádoknak nem volt olyan nagy szükségük erre az eszközre. A "szán" szóban sem véletlenül találjuk az "sz" hangzót. Összefügg vele a "szánt" szavunk is. Az igaz, hogy a síhez síkosság, azaz hó kell, de a nomádok fából készített csúszótalpakat használtak a füves sztyeppéken holmik, emberek szállítására. Alkalmazták ezt homokos talajon is. Ott valóban jól látható nyomot hagy, amikor "végigszántja" az utat. (Szán-kó, szán-ka - szánt?!) De miféle suhogást, susogást, suhanást, surranást hallhatott még nomád elődünk?

Nyíl zúghatott el a füle mellett: zziu!... Zizeghetett, zizzenhetett a fű, a falevél, suhoghatott a szél, surranhatott a vadak gyors lába, suhanhatott a madarak szárnya, például a SAS-é! Ő lehetett a legnagyobb szárnyuhogtató! Nevét is innét kaphatta a magyar nyelvben, ahogy a japánban a kara-SU, a fekete holló is. Hiszen a szárnyuhogtatás hangja igencsak jellegzetes. S ahogy a legnagyobb madár szárnya suhint a legerősebben, lehangosabban, úgy a

legnagyobb "fű", a SAS is kitűnt erős, suhogó hangjával, s nem véletlen az "sz" hangzó ezekben a szavakban: sás, szárny, szél, szellő, suhan vagy ahogy ma is hessegetjük a madarakat: hess-huss! A szó - hesseget, hussogat - ebben az esetben is úgy alakul ki, mint ahogy a hujjogat. (Azonos jelentésű, de más fogantatású a száll és a repül szavunk.

De itt az ideje, hogy visszautaljunk a címre: suhanc, suhanás, sújt, suhint. Tehettük volna értelmes mondattá, kissé kibővítve e szavakat, talán így: A suttyó suhanc suháanggal sújt, suhint... S meg se rezzen-hetünk a következő magyarázatra. A suttyó, suhanc fiatal fiú. Honnét ered a jelentéstartalma e szónak? Onnét, hogy a fiatal fa ága a vessző, amit lehet suhogtatni - maga a vessző, suháng szó is hangutánzó, a vaskosabb, vastagabb az a husáng! - vékony suháng, azzal ütünk, sújtunk és közben suttyan. Tehát a süvölvény emberkölyök sújt a vesszővel és az suttyan. Ahogy a sí sivít, süvít, riszeg-rozszog a havon, miközben siklik, s ahogy említettük, hirtelen kicsusszanó hang a sikoly is, ami ha más ágon is, de minden bizonynyal idekapcsolódik. (Aki sikolt, az iszonyodik ijedten... Az "i" jelenléte ezekben a szavakban nem véletlen. A helyzetre vonatkozik, ebben az esetben a gyorsaságra, mert a síelő síje is gyors, meg az ijedelem és a sikoly "í"-je is. Ebben a kapcsolódásban ez a közös törvény.) Nagyon sok az efféle hangutánzó szógyök. Találomra keressünk néhányat! Íme: reszket, reszel, riszál, riszeg-rozszog, suvaszt, suhint, suhogtat, susog, sziszeg, szuszog, szél, szellő stb.

Külön érdekesség a „szél” szó kettős jelentése: valaminek a szél-e és a szél, ami fúj. Ám maga a "fúj" is hangutánzó szó, ahogy a tutol is. Finnül fú, fúj - puhaltaa, tuulla; a szél pedig - tuuli. A "fúj a szél" tehát így hangzik: puhaltaa tuuli vagy így: tuulla tuuli. Tehát ismét láthatjuk a t-sz hasonlatot. A finnek és több keleti nyelvrokonunk a beszéd törzsfelődésének kissé a korábbi - gyerekesebb! - fokán állnak, emlékezzünk; ahogy Dani fiam a nagyothallás miatt a "szeretsz" helyett "teretsz"-et mondott. Azt is mondhatónk, kinek milyen a füle, olyan a hangja. Noha a logika iránya fordított, a visszahatás igen jelentős erő s meghatározó törvény! Meg kell még említenünk a "cs" és a "zs" hangzó jelentős hangutánzó szerepét, például: reccsen, toccsan, zsibong, bizsereg, zsiszik stb. S itt illik szólni két olyan szavunkról, amelyek kitűnően kifejezik, megmagyarázzák e nyelvi sajátosságokat.

Aki hallott már finneket - néhány méterről, hallótávolságon belül - beszélni, az azt hihette, hogy magyarul beszélnek. Nyelvük muzsikája olyan, mint a magyaré. Azonban, ha közelről halljuk, hallgatjuk őket, úgy tűnik: "gyerekesen" beszélnek. Kissé sok a puha árnyalatú "s" és "sz" hangzó a beszédjükben, ami kihallik a többi hangzó közül. Vagyis, mintha selypítve, illetőleg pöszén beszélnének. (Érdekes, hogy hasonló a benyomás a katalán nyelv hallatán.) Akár azok a magyar gyerekek, akik e két szót is így ejtik: szelypít, pöce... Erre a jelenségre később még visszatérünk, éppen csak említeni kívántuk, hogy nyelvünkben megvan valamennyi fokozata a korábbi nyelvi állapotoknak. A

nyelv nem veszít el végleg hangzókat - nem krajcárok azok! -, sem szavakat, csak elrejti őket, és mi nem vesszük észre azokat. Ahogy a tenger se veszíthet vízcseppet, úgy a nyelv sem veszíthet végleg hangzókat! S még ma is komoly tudósok vallják tudományosan, sőt tanítják, hogy a nyelvek "elveszítettek" hangzókat, szavakat. Ez képtelenség, azok legfeljebb átalakultak, de megvannak. Hová veszhet el a nyelvből a hangzó, a szó?... Csakis magába a nyelvbe veszhet!

Nem esik ki a nyelvből, hogy aztán eltűnjön a fű között vagy a homokban. Gondoljuk csak meg, valaha - ha-i-dan, régen - így hangzott egy-egy mondat: "Mondta vala...", "Jött vala..." Úgy érezhetjük, hogy ez a "vala" elveszett az idők folyamán, pedig megvan. Ott található a valaha, valamikor, valaki, valamiért stb. szavainkban. Kissé átrendeződött ez az ősi nyomatékosító, úgynevezett létige, ám azért ott van az én VAgyok, te VAgy, ő VAN stb. alakokban. A finnben olla (szinte mint a vala!), a török nyelvben olmak - lenni. Egy kis összehasonlítás:

magyar finn török

én (enyém) minä (minun) ben (im)
 te (tied) t-sz sinä (sinun) szen (in) hasonulat (omasi!)
 ő (vé) hän (en) o, ol (on-un)
 miénk me (idän) biz (im)
 tiétek te (idän) t-sz sziz (in)
 ők (övék) he (idän) onlar (in)

Ha a személyes névmás többféle ragozását is bemutatnánk, még érdekesebb lenne a kép. Azt látnánk, mintha a török nyelv sok esetben közelebb állna a finnhez, mint a finn a magyarhoz. Nem akarunk levonni ebből semmiféle következtetést, mindössze annyit jegyzünk meg, hogy a legnagyobb ostobaság és rosszindulat, ezen kívül tudománytalan is az ún. török- finnugor háború elmélete! Csakis azoknak a szándékát tükrözi és azoknak használ, akik minden időben a zavarosban halászva boldogulnak. Mindenki másnak, de főleg a tudománynak és az igazságnak árt! Mi nem kívánunk odasújtani - suvasztani! - senkinek, de szomorúan kell látnunk, hogy a tudomány álarcában esnek egymásnak "tudósok" a saját igazukért, holott mindig csak egy igazság van, noha az más és más irányból is megközelíthető.

Érdekes, hogy a finn "tied" - "sinun" alaknál a szótárban szerepel egy másik szó is, az omasi. Figyeljük csak, a magyarban a "kettedik" helyett más-odikat mondunk. A finnben a saját - oma - alak is ismert, de ez az első személyre vonatkozik. Az omasi - tied -a második személynél bukkan föl. Érdekes e három nyelvben a létige ragozása. Éppen csak érintsük, hiszen nem célunk az összehasonlítás, inkább csak a figyelem fölkelése. Tehát: én vagyok - minä olen - ben im (jím, jum, jüm). "Mi magyarok vagyunk": "Biz Macariz." De már ez a mondat: "Én tanár vagyok", így hangzik törökül: "Ben ögretmenim."

(Tanár - ögretmen, ejtése: öretmen.) Finnül ugyanez: "Minä olen opettaja."

A régies magyarban előfordult, gyerekkoromban magam is hallottam a "vagyok" helyett a "vagyom" kifejezést, ahogy a "vagyol" alakot is. Más igék ragozásánál, - az ún. ikes igéknél, ahol a "k" hangzó már eleve a folyamatosságot jelzi - ez meg is van, például: eszem, iszom, eszel, iszol, eszi, issza stb. (Sőt, emlékszem a "futol" alakra is, a futsz helyett! S ne feledjük: a "g" lágyult "k"!)

De ahol amúgyis folyamatosság van jelen, például: ég (a tűz), fut, ropog, kopog, csoszog stb., ott nem szükséges, tehát csacskaság is folyamatosítani az igét az "ik" vagy a "k" jellel, szótaggal. Természetes, hogy természetes, hiszen nyelvünk természeti - és élő! - nyelv, mindig lehetnek kivételei, ám azok is beleillenek az általános vagy másként egyetemes hangzótörvénybe. Nem is lehet másként. Teljesen légtüres térben nincs hang, illetve nem terjedhet, mert nincs közvetítő. Már említettük a hallás fontosságát a beszédben. A félrehallás (fél!) azt jelenti, valamit hall, de nem EGÉSZEN azt, amit mondtak. Sok vonatkozásban a "jó" is szerepelhet a teljes, az egész jelentéseként. Tehát igaz lehet az az általunk kitalált szólás: kinek milyen a füle, olyan a hangja. S ne is feledjük a logikának ezt a bukfencét, amelyben maga a logika nem változik, a vonala" is azonos, csak más irányban látunk, nem délről északra, hanem északról délre...

De mielőtt rátérnénk, ha tömören is a tömör, tömeg, tömkeleg szavaink közelebbi vizsgálatára, még foglalkozzunk egy kicsit olyan csip-csup dologgal, olyan "semmisséggel", hogy miért van két jelentése a "sújtás" - "sujtás" szavunknak? Miféle logika köti össze a két jelentést? A sújtás, suhintás eleve keskeny bottal, vesszővel, karddal, szablyával történik. Ahogy a süvítés, sikoly, visít szavakban is éles, szikár "í" sípol. És mi a sujtás? Zsinór, szegély, keskeny díszítés a ruhán. A csík, sekély, csekély, szegély, keskeny, szikár, szűk stb. szavaink összefüggéseiről korábban már szoltunk. Aki csipeget, az is kicsit, picit, csöppet vesz föl. Így hát máris ott tartunk, hogy ami megcsappan, az kevesebb lesz, és maga a csapolás sem azt jelenti általában, hogy valami nagy lyukon át folyik, ömlik, hanem inkább keskenyebben, kisebbben keresztül.

Tudom, lesznek, akik sivalkodnak, kiátkoznak bennünket, de ez a vélemény inkább rájuk nézve lesz lesújtó, akár suhánkkal, akár husánkkal sújtanak ránk, suttyóságunk, suhancságunk kibírja, mert mögöttünk ott tündérkedik a nyelv roppant erejével. (Csak annyit még zárójelben, hogy a manysi-vogul nyelvben a "suwa" jelentése bot, swahum - botom. Hát ilyen nekem nincs, nincs szük-ség-em reá, azaz: re-á-ja, arra, órá, tehát rárá hajrá! Juvan Sesztalov használja egyik versében.)

Bizonyos helyzetekben nemcsak a "c" és a "cs" hangzó a kece-becés, csecse-becsés kicsinyítő, hanem a "p". Ime: ici-pici, paci, boci, pici. (Finn népdalban a "pii, pii" kismadár hangját jelenti.) A pinty például, ez az apró madárka ezt az egyetlen hangot hallatja: pii-pii... A továbbiakban említsük még meg a picur, picurka, parányi, pindurka és az apró szavainkat, s tán a tör-pe szóban sem

véletlenül találjuk a "p"-t. A gyerekbeszédben a cipő - pipő, a sütemény - pácsa, a seb - bibi. Itt is érvényesül a p-b-v hasonulás lehetősége, illetve a p-f. Szóltunk már arról is, hogy a finn vauva - baba, a lapsi - gyermek, a pieni lapsi - kisgyermek. (Kistermetű lányom, Ancsa-pancsa kicsinyítő neve Picur volt az iskolában, de az egyik ismert tévés, Pálffy G. István kicsinyítő neve szintén Picur.) Játszunk is sokszor a szavakkal, amikor valósággal felkínálják magukat: picinke cinke, kecskebecske, cica-mica, fió-ka (a fiók az asztal fiókája?), fecske, csi-kó, a díszített ló pedig a parádés, parádézó paripa...

Lezárva ezt a részt, a "selypít" és a "pösze" szavunk az "s", illetve a "p" hangzó szokatlan használatát nevezi meg. Az egyik ismert gyermekmondóka így hangzik:

Ecc-pecc, kimehetsz, holnapután bejöhetsz.
Cérnára, cinegére, fuss ki cica az egérre,
Huss!

Verses kiszámoló. Csak talán nem hordoz akkora titkot, mint az a sumér eredetű kiszámoló, ami angol tudósok szerint napébresztő gyermekdal volt, és így maradt fenn ékírásos agyagtáblán: (Szócs István közlése)

Antan Demus,
Szó raka Temus.

Mi gyerekkorunkban ezt így mondtuk:

Antanténusz, szórakaténusz, szó raka tike-tatra ela-beles bambusz!

Több változatát is hallottam finn öregektől, fiataloktól. Az egyik így hangzik:

Entem-tentem télikamentem.

Érdekes az a dallam is, amire ezt a mondókát éneklik. Leginkább e magyar népdal dallamára hasonlít:

Bújj, bújj zöld ág, zöld levelecske.
Nyitva van az aranykapu csak bújzatok rajta!

Persze az is érdekes, hogy mi az az "aranykapu"? Csak nem a felkelő Nap keleten felragyogó, nagyívű aranykapuja? A kikelet napkapuja? Ezért kellene tudni, hogy a "nap" szavunkhoz még milyen jelentéstartalom tartozott! Ismeretlen eredetű szó. Ilyenkor mit tehetünk? Talán megpróbáljuk ekként leírni, sorban: na-p na-b na-v.

Nos, hát gondoljon ki-ki amit akar, mi kimondjuk: tengeren hajózni (navi-gálni) a Nap és a csillagok segítségével lehetett. Van-e valamilyen összefüggés? Nem

tudjuk, de nem lehetetlen! Mindenesetre meggondolandó, hogy a nov-, new stb. szavak mind azt jelentik: új. Régi tapasztalat: új nap, új élet. A kikelet is a teljes megújulás!... S kedves olvasó, egyáltalán nem arról van szó, hogy minden szóról azt gondoljuk, a magyarból ered. Ám tény, hogy a magyar a legrégebben kialakult nyelvek egyike. (Sokak szerint a legrégebbi!) Belső rendje, logikája is erre vall. Így hát sok olyan szóról kiderülhet, hogy igenis köze van ehhez a nyelvhez, amiről eddig "tudományosan" is mást gondoltak.

Ennyit közbe kellett vetni a további értés miatt, még akkor is, ha most a TÖMÖR szavunkról és rokonságáról kívánunk újra szólni. (Az erről szóló írás megjelent a Magyarok című folyóirat 1990. 4. számában. Nem csak ez az egyetlen tanulmány jelent meg e lapban, hanem legalább tucatnyi, és e könyv írásánál, ha nem is szó szerint, de fölhasználom az ott közzétett gondolatokat. Azonban -s ezt legalább egyszer le kell írni - azóta is finomodott a felismerés, így némileg eltér - nem a lényegét tekintve - egy-egy közlés az évekkel korábban leírtaktól.)

A TÖMÖR mongol szó, a jelentése: vas. S ne feledjük, a finoman áttetsző jelentéstartalmat a magyarban is megtaláljuk. Például, az a kis "tömör" gyerek, akinek VAStag a karja, combja, az VASkos kis kölyök, másként tömzsi. Még átvitt értelemben is használjuk: "vaskos szöveg", "erős kifejezés" stb. Nem véletlen, hiszen a TUMEN mongol szó jelentése tízezer, azaz sok ezres erő, katonai egység. Gondoljunk Dzsingisz kán tumenjeire, amelyekben töméntelen katona volt, nagy tömegű tömkeleg. Soroljuk föl a lehetséges szavakat, amelyeket a TÖM szótövből képezhetünk: töm (eltöm, betöm, kitöm stb), tömeg, tömény, tömkeleg, töméntelen, tömérdek, tömb, tömít, tömköd... Álljunk meg egy kicsit a töméntelen szónál, mert itt olyasféle ellentmondás látszik, mint a nincstelen szó esetében, vagy említhetjük a számtalan -t is. A fosztóképző működése számtani logika szerint történik, sőt, bizonyos vagyok abban, hogy eredetileg a számtani tapasztalat határozta meg a létrejöttét. Gondoljunk az egyetlen szavunkra!

Mit is jelent? Nem azt, hogy az egyet megfosztja önmagától, hanem inkább erősíti, kiemeli. Íme: egyetlenem, egyetlen szerelmem! Vagyis: nincs még egy ilyen. Az egyetlen jelentése lehet még: igazi, valódi. A fosztóképző tehát elkülönít, nyomatékosít, megerősít. De maga a többjelentésű "hat" szavunk is izgalmas ösvényekre vihet bennünket! Vagyis alapos számadással tartozunk magunknak nyelvünk izgalmas jelenségeivel kapcsolatban. (A számokat jelentő szavaink közül csak az egy-hez használhatjuk a fosztóképzőt!)

Most pedig térjünk át arra a témára, amit így vezethetnénk be:

TÖMÖR TÖMKELEG-VASKOS VAS-TETEMES TETEM, és máris benne vagyunk a közepében. Érdeemes lesz elmélyülni s körkörös köröket leírni e szó-töm-ke-leg körül, hiszen nem akármilyen izgalmat kínálnak és fölismeréseket mutatnak föl további tanulságul. Ismét hivatkoznom kell a Játék és törvény

című könyvemre, amelyben szóltam a k+r, illetve a g+r mássalhangzók szótőbeni szerepéről. Az "r" hangzó általában a perdületet, fordulatot, karikát, kört, kanyart jelentő szavainkban fordul elő, ahogy ezt a g+r esetében a guriga, henger, hempereg, görcs, görnyed stb. szavak is igazolják. De ezenkívül még több tucatnyit említhetnénk, a keréktől a te-ker-gő kígyóig (ez a szó valamikor KÉLgyó volt. hiszen a kemény "r" szerepét olykor a lágyult változat, az "l" veszi át), s leírtuk, hogy tán a Körös folyó is a sok köralakú, kanyargó, kacskaringózó holtágról kapta a nevét. Így írtuk:

KÖRÖS-KÖRÜL KÖRÖSÖK AVAGY A KÖRÖSÖK KÖRE SOK? ahogy a számtalan is a SOK-at erősíti. Mert tulajdonképpen azt jelenti: olyan nagy mennyiségű, hogy meg se számolható. Így a nincstelen a leg-szeg-én (y) -ebb. A soktalan vagy sok-atlan elég szokatlan kifejezés lenne, e helyett van a "nem sok" vagy a "kevés". S ne feledjük, ezért újra ismételjük: aki talányos (talános), az bizony-talan! Aki pedig nem használja a "talán" szót, az talán-talan, tehát biztos a dolgában. A nyelv, noha számtani logika szerint rendezi magát, az élet erejét nem győzheti le, így az élet logikája rejtetten és áttételesen árnyalja a számtani logikát. S olykor a fosztás éppen magára a megjelölt szóra, annak jelentésére vonatkozik: ember-telep. Máskor nyomatékosítja, hogy bizonyos emberekre, helyzetekre - nincs-telep, szám-talap - nem alkalmazhatók e szavak: "nincs" és "szám". Jól megérthetjük e nyelvi állapotot, ha azt mondjuk: semmi sincs! A nincs-telennek semmije sincs, noha éppen csak SEMMIJE VAN! Ez a helyzet az értelmi NULLA, SEMMI állapot, s innét, akár a számok esetében lehet negatív és pozitív irányban számolni. A nullával - zéróval -, semmivel nem lehet szorozni, tehát ezért jelenti ugyanazt a semmi sincs, mint a semmi van. Átvitt értelemben, ha semmissé teszünk valamit, akkor ami megtörtént, azt már nem tehetjük semmissé, semmivé, hanem csak az esetleges következményeket. Így tehát a nyelv őrzi a történetet és megjelöli a megállapítást. Hiszen ezt a szót is használhatjuk: nincstelenség! Ez a kifejezés bővíti a szeg-ény-ség-et, ahogy jelentősíti - noha jelentékteleníti! -a semmisségszavunk a semmit. Ha valaki meglök bennünket, vagy akaratlanul is kis bajt, kárt okoz, akkor mondjuk: semmisség az egész. Noha a különálló szavak logikai jelentése: SEMMI+SOK! Ám ahogy az EGY+SÉG szavunk sem azt jelenti, hogy az egy sok, hanem azt, hogy egyből, például azonos véleményből sok van. Így tulajdonképpen finoman árnyalódik a nyelvi logika, de ha az eredeti jelentések nem válnának semmivé, akkor az árnyalásnak sem lenne értelme! Ahogy a tizedesvessző után - például 1,5 - is megmarad az 5 (öt) jelentése, csak hogy ezúttal azt jelenti, hogy tíz-ből van itt öt! Az egészből fél!

Vagyis a dolog FELE így igaz, a másik fele szintén sajátosan: ebből adódik össze a jelentéstartalom. (Ezek az "összeér" szavak. Öszvér: benne van az összes vér, ló is, szamar is, valójában egyik se: öszvér.)

Folytatva még röviden - tömören! -, a töméntelen végül is, sűrűtlent" jelenthetne, ahogy a "soktalan" is jelenthetne keveset. Azonban gondoljuk meg,

ezekben az esetekben is mennyiségekről van szó, azaz számokról, s ha a számokat önmaguktól megfosztjuk, a jelentésüktől fosztjuk meg őket. Ha bármely számból elvesszük önmagát, az "eredmény" semmi lesz. Az egész valót semmisítenénk meg ha azt mondanánk: mindentelep! Végtelent már mondhatunk, mert ebben az esetben a kiterjedés nő folytonossággá! A számos ellenkezője a számtalan, de csak nyelvtanilag, számtanilag a szám ellenkezője a semmi. De csak az egyik, mert lehet minden szám gyűjtője és ellenkezője az EGY, s lehet a negatív szám. Ám ebben az esetben is magával viszi az alaki értékét más helyre. Így hát a rovásírásban a számot is olvasták, azaz olvasás volt a szám-olás is.

De e kis belső kitérő után csatlakozzunk vissza - csel-csat, csattan a csat is a csete-patében, csatakos csatában, mígnem csitul a csattogás, de csitt, most nem erről beszélünk! -a TÖMhöz. A tumen, tümen - lehetett TÁM-adó erő is! Sa támadás ellen védett a tömésből készült támfal is. A támaszték. Temesvár neve: tömösvár, tömésvár, földvár, ahol tömörre - erőssé, vaskeménnyé - döngölték a földet - szülőházam is tömésház volt! -; méghozzá te-TEM-es mennyiségű földet TEM-ettek formákba, s ez a forma lehetett holt tetem, holttest alakzat is. Hiszen például a testes azt is jelenti: nagy kiterjedésű, ahogy például magasodik temetés után a sír hantja. A temetés tehát nem csupán elföldelést jelent, hanem a sírdomb "tömését" is, a tetem helyének mintegy kiemelését a világba. Vagyis a "tetemes mennyiség"-nél nem a holt tetemről van szó, hanem a tömésről, a töményről, végső soron a kiemelkedőről, a SOK-ról! Ezt a kifejezést főként tárgyi, dologi értelemben használjuk, például: tetemes a kár s látható! Földrengés, árvíz, egyéb katasztrófa után. (Ámbár ez esetben óhatatlanul a szó legszorosabb értelmében "tetemes" lehetett a veszteség, sok volt a holt tetem...)

Összefoglalva a fentieket: a Magyar nyelv történeti etimológiai szótárában azt olvashatjuk, hogy a "tömör" szavunk nyelvújítási szó. (Ö-ZS III. kötet 965. oldal) Ám azt, hogy mongolul a tömör jelentése vas, egy Budapesten tanuló mongol diáktól tudjuk, aki kérésünkre kisebb szótárt állított össze a mongol alapszavakból. S mivel a már említett vaskos, vastag kifejezés erősséget, tömörséget is jelent, maga a vas szavunk egyúttal azt is jelenti, hogy tömör. Másként tömött, sűrű, préselt, sajtolst stb. Tehát nagyság és erő egyszerre van jelen e szavakban. Ahogy a töm-zsi is zömök, vállas, erős embert jelent. Igaz, némi ellentmondás is található az említett szótárban, mert odébb azt olvashatjuk, hogy a TÖM szó már a XI. században is előfordult az írásokban. Tehát még csak nem is a tatárjárás utáni időkből maradt ránk, hanem még régebbi kapcsolatokat lehet gyanítani mögötte.

S ilyen logikát is érzékelhetünk, amikor az ellenség TÁMad, a barát TÁMogat. Kis játékkal erősítsük, támogassuk, támasszuk meg ezt a véleményt! A TÁMhoz csatlakozik a gat-get, azaz GÁT szavunk, s ezzel is véd bennünket, amikor a TÁMfallal, TÖMÖR TÖMésfallal emel GÁTat. Ezt a képzőt, amellyel meg-szakít-gatjuk a folyamatosságot, gyakorító képzőnek nevezik, holott éppen

a folyamatosságot gátolja. A dolog tehát nem folyamatosan történik, hanem szakaszosan, gátolva: lép-e-get, mene-get, s jó példa erre a lát-o-gat - tehát időnkint látja! - szavunk. De még pontosabban felismerjük a képző jelentőségét, ha magát a GÁT-ol igét GAT-oljuk! Amíg a "gátol" folyamatos cselekvést jelent, addig a gát-ol-gat - azaz: GAT-ol-GAT - esetében megszakítgatott, gátolt gátolásról van szó. Megint az ismétlés olyan formájáról beszélhetünk, amikor a szó elejére, illetve végére tett képző következtében ellenkezőjére VÁlt a jelentéstartalom. Hiszen a folyamatosság ellentéte a szakaszosság. Nézzük csak:

GÁT-ol - GÁT-ol-GAT.

Persze a "g" keményedhet, a "k" lágyulhat, változhat, hiszen például a szakít-gat szavunkat így is mondhatjuk: szag-gat! (A szak-gat helyett!) Vagy az akasztgat helyett ag-gat... Ebben az esetben mi is törvényt szakítottunk meg és megint inkább a folyamatosság lép előtérbe. Nos, e kéz-közeli esz-köz-ök arra is valók, hogy kézen-közön játsszunk velük. A "folyik" szavunk ikes ige, "k"-s ige, tehát mintha a többes szám jele itt is törvényszerűen jelölné a sokasodást, azaz a folyamat sokságát, folyását. Ami pedig az IGE szavunkat illeti, alighanem az EGY, EGÉSZ, IGEN, IGENES, IGÉZ szavakkal hozható összefüggésbe. Ebből a jelentés-logikából áll össze, így lehet IGAZ. Az igaz maga is állandóságot, folyamatosságot, sőt megdönthetetlen véglegességet jelent, ám képezhetünk az állandóságból éppen a gyakorítással megszakítgatott folyamatosságot, amikor éppen a megszakítgatás folytonossága a lényeg! Íme: IGAZ-GAT. Aki jellemére jellemzően IGENEZ, az igenes, egyenes ember s jellemző e jelzés a jellemére. S minden bizonnyal igényes is. Mindenesetre a "gát" szavunk jelentése is logikusan következik az eddigi szerepből és fordítva, a -gat, -get képző nyelvtani tisztségviselőként is azt a jelentést viszi magával, amit az eredeti szó jelent: a folyamatosság gátolását! A folyóknak, vizeknek gát szab határt.

Afféle kerítés tehát a gát, s talán ilyen formában van jelen a KER-GET szavunkban ez a képző, ahol azonban folyamatosságot jelent. Mintha csak a magyarok ősi harcmodorára is utalna, nemcsak űz, hajt, hanem kerít is. Éppen a kerítéssel emel gátat... Ismerjük őseink látszólagos megfutamodását, majd a lovasok szétválását, az üldözők beengedését, ahogy a színlelt menekülést bekerítéssé változtatva körben támadtak. E kergetés közben lehetett hátrafelé nyilazni, hiszen a kengyelben megtámasztották a lábukat, így elengedhették a fékszárát és mind a két kezükkel foghatták az íjat, nyilat, ahogy ez szükséges. (Miként a kerge-birka az agyban lévő féreg által kiváltott ingerek nyomán körbe-körbe jár, úgy mondjuk az ide-oda mászkáló emberre: megkerült. Tehát a KER a körre utal, a körülzárásra, a GET pedig az ezáltal képezett gátra, hogy a gyűrűből ne szabaduljon az ellenség!)

Noha mondhatjuk, hogy tetemes mennyiségű példát hozhatnánk a fentiek alátámasztására, valahogy mégse illik ide igazán ez a kifejezés. Sokkal inkább a "sok" vagy a "számtalan" megjelölés. De maradjunk a TETEM szavunknál!

Ahogy tudjuk, írásban már 1212-ben előfordult, a tetemes pedig 1395-ben. Persze annyi okmány és írás tűnt el, lett a pusztítás áldozata - martaléka hogy a megmaradt írásos emlékek -a rovásról nem is szólva! - csak azt jelzik, akkor már egészen bizonyosan használt, meglévő szó volt. S ha az írásba is belekerült, akkor az élő nyelvben, beszédben sem lehetett új! Legalább néhány évszázados. Már említettük, hogy a tem-et és a te-tem szavunkban benne van a T+M hangzós "tám", "töm", "tum" szótag egyik változata. (Érdekes, hogy Timur Lenk, másként Tamerlan nevében is benne van az erőre, nagyságra utaló "TIM", illetve "TAM" szótó).

S még izgalmasabb a dolog, ha elgondoljuk, hogy a fel-TÁM-adunk, fel-TÁM-adás szavunknak is fölfelé "tartó" jelentése van - isteni erővel a háttérben! - amikor is a TEMetőkben ez el-TEMetett teTEMek fölTÁMadnak!... Végső támaszunk Jézus - mondják a hívők. Talán a TOM-bolás - vihar, ember stb. - szavunkban is ez az erő támad föl? Mindenesetre az eddigi logika szerint összefüggnek a tömör, tömzsi, tömpe, tompa, tompor, domb, domború -a tömés, a sír is domború -s talán a tömb szavunk is beletartozik ebbe a rokonságba. S még akadhat néhány, amit nem említettünk! Igaz, a "tömeg"-ről azt tudjuk, hogy nyelvújítási szó és Vörösmarty Mihály volt az "apja". Így gondolják a nyelvészek. A nyelv azonban, mintha egészen mást bizonyítana. Ez nem kisebbiti nagy költőnk munkásságát, sőt éppen korszerűségét bizonyítja. Merte használni ezt a szót. Mert ugyebár elképzelhető, hogy költőnk nem a semmiből alkotta?

S ha már a "vas" szavunkkal is foglalkoztunk, alighanem összefügg s egymásból következik a vas, vés, vás, váj, vájat, vájár, vályú szavunk. A vassal, erőssel, keménnyel vésünk, s a vésés valójában vásást is jelent. A vésés következtében vásás jön létre s ezt a vájat mutatja. Nem azért, hogy tovább vájkáljunk a nyelvben, de a ragok, képzők, jelek együttese RAGad egybe, így KÉPezve a nyelv JELLegét! A meghatározások, hogy például gyakorító képző, fosztóképző stb. sem mindig pontosak. De szerencsére, rugalmas a nyelvi rendszer. Éppen ezért ne fosszuk meg magunkat tol-vaj-ként - ugye, érdekes szótagokká tagoltuk e szót?! - egy kis játéktól. A -tól, -től ragokból azonnal teljes értékű szavakat alkothatunk: ettől-attól, tőle, tolja. Ha nem egyszerre, akkor fokozatosan tologatja. Tehát e ragok is megtalálhatók önálló szavakként a nyelvünkben. Akkor kérdezzünk rá: vajon a tol-vaj szavunkban véletlenül van benne a "tol" szótag? Hiszen a tol-vaj-lás éppen azt jelenti, hogy valakitől, asszony-tól, ember-től elvettek, el-tol-vaj-lottak valamit. (Azt már említettük, hogy a manysi tolmas szó jelentése magyarul tolmács. Ha eltörjük, akkor ezt mutatja: tol-más. Valaki-től, más-tól, más...) De a tolong, tülekedik szavaink is idekapcsolódnak, s lehetséges, hogy a tulajdon - től-ai-don - szavunk is? Tol-vajlaskor, eltulajdonításkor a tulajdonos is változik!

E KÉK EKEKÉKEK ÉKE KÉK EKÉK EKEKÉKE

E különös módon ékeskedő mondat mindkét irányban olvasva ugyanazt jelenti. Sőt, ha másként - idébb-odább tologatva - helyezgetjük a hangzókat, hol itt, hol ott választjuk el a szavakat, vagy kérdezzük, állítunk, s eképpen alkotunk mondatokat, akkor e sornak több jelentése is van. Íme példák a rövidebb változatra: E KÉK EKEKÉKEK, de írhatom, így is: EKÉK EKEKÉKEK, sőt így is: E KÉKEK-E? KÉKEK! És ismét kérdezhettek: EKÉK, EKE, KÉKEK? Stb. Minél hosszabb részt idézek, annál több a változat. Ha nem is teljes egészében, de fontosnak tartom itt is közölni a Játék és törvény című könyvem egyik rövid fejezetét, tömören, kis változtatásokkal. Ékes, éktelen ékeskedések címmel adtam közre már korábban, 1974-ben a Kortárs című folyóiratban, majd 1984-ben a nevezett kötetben. S bár korábban már leírtam, hogy nekünk magyaroknak nincsenek piramisaink, a mi emlékművünk a páratlan gazdagságú költészetünk, vagyis a mi "piramisaink" a nyelvünkben vannak, még nem tudtam, hogy valóban létezik az a nyelvi alakzat, ami mintegy két évtizedes nyelvi kutakodás után megmutatta magát.

Akkoriban csak csodáltam, magam sem akartam hinni a szememnek. E mértani alakzatban szereplő valamennyi hangzó ék-alakban helyezkedik el, és az ékkel, kékkel, ekével kapcsolatos jelentést hordoz sokféle változatban. Mindössze másutt kell "eltörni" a szavakat vagy kérdezni kell, és máris más és más értelmezést kapunk. E különös nyelvi ékszer, mert az, aligha található meg más nyelvben. Sok olyan alapvető feltétel kell hozzá, ami így együtt a világ egyetlen más nyelvében sem létezik. Arról nem is beszélve, hogy azóta megtudtam, ez az alakzat az ősi magyar rovásírásban rombusz az EK, illetve a "k" hangzó betűje. De lássuk, mennyi mindent tudunk meg az itt közölt két kisebb változatról? Az egyikben legkívül az E hangzók, a másikban aK hangzók helyezkednek el.

Az ÉK igen ősi szer-szám. Az ékírás eszköze, amellyel, mint sajátos ekével, "felszántották" az agyagtáblákat a sumérok és egyúttal betűket "vetettek" bele. Valójában maguk a barázdák a betűk, maga a szántás pedig egyúttal a vetés is volt. Tényleg agyagtáblát, földet szántottak, honnét máshonnan maradhatott volna meg nyelvünkben a "betűvetés" szava? Maga a "betű" szavunk talán török eredetű, ám az elején ott van a -ba, -be rag egyik változata. (?) Láttuk, a képzők, ragok önálló szavakból váltak "csökötten" nyelvtani állapot képviselőivé, de általában megtalálhatók önálló szavakként is. A -ba, -be helyhatározó rag az abba, ebbe, bele stb. szavakban. A -ban, -ben rag talán a banda, bendő, bennünk stb. szavakban. (Tudom, más erről a nyelvészek véleménye, ám a logika régebbi úr! A ben-dő belül van, ez lényeges! Ezt a tényt előbb fölismerték, mint leírták. S ha a bendőn belülré utalunk, a ragot meg kell ismételnünk: bendőben. Nem első eset, hogy nyelvünk így rendezze magát.) A magot belevetik a földbe. Már szóltunk a vet, vetemény, vetemedik stb. szavak összefüggéseiről. A betűvetés is ehhez hasonló munka volt, amikor is az agyagtáblákat szántották az ékek - mint utaltunk rá -, az apró ekék! Onnét jöhetett nyelvünkbe ez az "emlék". Ám nemcsak írjuk, róhatjuk is be-tűinket a fába, fára. Ez az "emlék" a rovásírásra utal. (Vajon miféle jelentése lehet a Ráró lónévnek? Hiszen a Fecske, Sárga,

Szellő, Pejko stb. valamennyien konkrét jelentést tartalmaznak. És a Ráró?... Ez csak éppen eszembe jutott, noha nem tudom a választ!) Csontra tú-vel karcok be-tút!

Az ÉK szavunkból lesz az ékszer, az ékes, az éktelen. Az ékes szépet jelöl, az éktelen csúnyát. Aki éktele-nül ordít, az csúnyán ordít. Az ékszer is szép. S mind a mai napig nem létezhet a technika ék nélkül, sokszor kell beékelni, aláékelni valamit. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára szerint (A-GY, 732. oldal) bizonytalan eredetű szó. Ahhoz képest elég különös, hogy éppen ezzel a szóval - jelentetűkön ékezetet is! - alkotta meg nyelvünk az itt közölt mértani ábrát.

Már kezdtük sorolni annak okait, hogy miért lehetetlen más nyelvekben is hasonló alakzatra bukkanni. Tehát összegezzük: a magyar ragozó nyelv, valamennyi hangzója egyedül vagy másikkal kapcsolódva még külön nyelvtani tisztséget is visel. Vegyük például azt a három hangzót, amelyet ezekben az ábrákban megtalálunk: az "e", az "é" és a "k". Az "e" lehet birtokos rag: kéz - keze. Lehet kérdőszócska, kérdőhangzó: kéz-e? Az "é" ugyancsak birtokos rag: kéz - kézé. A "k" pedig a többes szám jele: kéz - kezek. Tehát betűk, ragok és jelek e hangzók. Ilyen módon jelképesen jellemzik is egész nyelvünk rendszerét, mert szóközben hangzók, a szóvégeken -a szó elején, ha ritkábban is, de szintén - ragok és jelek lehetnek. Végül is e három hangzóval legalább még három nyelvtani helyzetet is képezhetünk azon kívül, hogy a szóalkotásban részt vesznek. Egyébként a következő szavakat hozhatjuk létre e hangzókkal: ék, kék, eke, de ragozva, jelekkel ellátva: kéke, ekék, ékek, kékek, kékek-e, ék-e, kék-e stb. Vagyis akár a számtan esetében, itt is alaki és helyi értékek adódnak össze szavakká, jelentésekké.

ÉKES, ugyancsak "bizonytalan eredetű" szavunk. Magyarázatul még a következőket olvashatjuk tudós nyelvészekről: "Az ékes tehát eredetileg a fába metszett ékekkel díszített, cifrázott faragványokra vonatkozhatott, s jelentésében absztrakt irányú cifrás díszes faragás -> "díszes fejlődés" mehetett végbe. Az éktelen pedig eredetileg az ilyen cifrázattal nem díszített tárgyakra utalhatott, s a "csúnya" jelentése az ékes, "díszes" ellenpárjaként alakult ki." Nem kívánunk éktelenkedni, de számunkra ez a magyarázat éktelenül elégtelen! A cifra inkább varrottas tárgyakra, díszekre vonatkozik, no meg káromkodásra is! Tehát ez máris ellentétes a magyarázattal. A szép szűr, a cifra szűr a díszítés kacskaringós változatait jelenti, ahogy a káromkodásban is erre utal a szó. Azonban van itt még valami: a logika! Ez azt sugallja nekünk, hogy előbb volt maga a TÁRGY, ez esetben az ék, amivel létrehozták azt, ami ékes lehetett. Mert bizony az ékírás sem létezett volna ékek nélkül! S a piramisok építéskor is alighanem sokféle rendeltetése lehetett az éknek. Akár az emelőt is helyettesíthette. Bizony nagyon sokszor kételkedve fogadom a szavak származtatására vonatkozó tudós elméleteket. Amikor lapozgatom például a történeti-etimológiai szótár vastag kötetét, hirtelen ide-oda pillantva, a "veréb"

címszó alatt az áll: szláv származású. Senkit se zavar, hogy a szóban benne van a "reb" - rep - szótag! Többes számban verebek. És mit csinálnak? Repkednek, röppennek, rebben a szárnyuk és csiripelnek. Úgy gondolom s nem ok nélkül, hogy ezeket a tényezőket is figyelembe kell venni, amikor szavakat származtatunk! Hátha ismerték eleink a verebet már sokkal régebben, mint ahogy szorosabb kapcsolatba léptek volna bármely szláv néppel, nyelvvel, s hátha volt a magyar nyelvben annyi erő, hogy megnevezte ezt a fürge kismadarat. Márpedig a madár esetében, a vijjogó héjától, a seregélyen át a suhanó sasig vagy a vörösbegytől a vércséig, a fickándozó, jellegzetesen röpködő fecskétől a cinkéig, nem öncélú a megnevezés. S meg kell még említeni a gigásan, magas nyakkal álló "gögös" gólyát is.

EKE, ötörök eredetű. A csuvas aga - eke, ez pedig az ak, (ák) - vet ige származéka. Az eke és a vetés szorosan összefüggött és összefügg a valóságban, s mivel nyelvünk a valóságos logika nyelve, összefügg a nyelvünkben is.

ÉK: "ekeshe" alakban előfordul 1237-40 körül, majd: "...aran ekeken" 1508-ban. Ennél sokkal többet sorol föl a szótár, s ezek az előfordulások (latin betűs írások) mind írásbeli bizonyítékok. Az összetett alakok, például az "ékszer" nyelvújítási alkotás. De hát kérem, az "ék" is megvolt, a "szer" is, mégpedig régtől, nemcsak azóta, amikor Pusztaszeren szerét ejtették a szerződésnek! Nem lett volna korábban szavunk az ékszerre? Ékeskedésre? Az ékesített fegyvereket, nyergeket, ruhákat hogyan nevezte meg a nyelvünk?

"Egyedem-begyedem, tengertánc,
Hajdú sógor mit kívánsz?
Nem kívánok egyebet,
Csak egy karéj kenyeret..."

Ez a mondóka is többféle változatban ismert. Most azért idéztük ide, hogy ismét az EGY-ről ejtsünk szót. "Nincs egyebem, csak egy ebem..." Az egyéb is az egy-ből van, azaz: egy-ebb a dolog! Másik egy-ről van szó, az elkülönülőről, s ez nem egy-éni felfogás, ebben is egy-séges a nyelvi rendszer. Hátha az EKE, amely az EGYenes barázdákat - vonalakat - húzza, is az EGY - finnül yksi, ejtése ükszi - szavunkból eredeztethető? Maga az egyezett, egyező, egyenes szavaink is összefüggnek. S érdekes választ adunk

MEKKORA? - kérdésre. Azt mondjuk: EKKORA vagy AKKORA

Nincs kétségem aziránt, hogy ezek a szavak aránylag egy-aránt - azonos irányultsággal! - összefüggő rendszer erősebben vagy halványabban kirajzolódó és ható részei voltak egykor, egykoron. Kis mondókával határoljuk el ezt a részt, ámbár minden bizonnyal visszatérünk még az ékeskedésre, azaz: talán el se hagyjuk.

Ékek e kékek kék ekekékek

Ekék e kékek kék ekék ékek

Kimondva e hangokat: ee,éé azt ejtjük: ekék. Így pedig éé, ee - ékek. Ezt figyelembe véve sokféle rejtvényre van lehetőség, s ezekből a későbbiek folyamán még bemutatunk néhányat abból a ki tudja hány százból, amely benne van a nyelvben. A magánhangzó-illeszkedés, valamint a ragok, jelek és képzők együttese a következőkben látható mértani alakzat - logikai - előfeltétele.

Változatok a leghosszabb sor értelmezhetőségére

EKÉKEKÉKEKÉKE -E KÉKEK ÉKE KÉK-E?+EKÉK-E? KÉK EKÉK-E?+EKÉK? E KÉKEK ÉKE?

II.

KÉKEKÉKÉKEKÉK - KÉK EKÉK ÉKE KÉK+KÉK-E? KÉK ÉK? EKÉK!
+KÉKEKÉ? KÉK-E? KÉK!
KÉK EKÉK ÉKE KÉK
E KÉKEK ÉKEK ÉKE

EKE
EKÉKE
EKÉKÉKE
EKÉKEKÉKE
EKÉKEKEKÉKE
EKÉKEKÉKEKÉKE
EKÉKEKEKÉKE
EKÉKEKÉKE
EKÉKÉKE
EKÉKE
EKE

KÉK
KÉKÉK
KÉKEKÉK
KÉKEKEKÉK
KÉKEKÉKÉKEK
KÉKEKÉKÉKEKÉK
KÉKEKÉKEKÉK
KÉKEKEKÉK
KÉKEKÉK
KÉKÉK
KÉK

Bizonyos összegző megállapításokat tehetünk már most, amihez még lesz mondanivalónk. Például az "r" hangzót járjuk alaposabban körül, hiszen annak

formálásából, a "nyelvpörgésre" utaló mozdulatból szinte meghatározódik a jelentéstartalom. Vissza kell még térnünk az "egy" szinte egyetemesen meghatározó szerepére s tán arra, hogy a számoknak valamikor nemcsak mennyiségi jelentése volt, hanem értelmi is. Azaz az EGY eleve egészet, egészségeset, teljést is jelentett. (Máskor a kettő" jelentette ugyanezt: szem, fül, kéz, láb esetében. Csakis akkor volt teljes, egy, egész az ember, ha e testrészekből mindkettő megvolt. (Az Ősegy jelentőségéről a nyelvben, időközben külön tanulmányt írtam! (K.D.))

Csak akkor volt egészséges! Akinek csak félkarja volt, az ugyancsak fél-hetett!) Ki - pé-céz-tük a pö-sze és a sely-pít (pöce, szelypít), a be-CEZ, az "ó, ha én!, ó, ha nekem" - óhajt - és az "Ööö, ha...", ötölő-hatoló szóépítő nyelvi módokat. S milyen érdekes az ilyen szószületés: szal-ma-szál. Mintha a szalma szavunk első szótagja már önmagában is a "szál", szálfá, szálegyenes, sőt a szár, lábszár stb. jelentéstartalmakat is rejtené! Nem fedtük föl a teljes titkot, de itt-ott láthatóvá vált. Emlékezzünk: arra bátorkodtam utalni, hogy a -tól, -től rag az ettől, attól, tőle, tolja, tolong, tolakszik formában önálló szó is. S aki tol-vaj, az más-tól el-tol-aidonít, azaz el-tul-aj-don-ít valamit s így lesz ő tól-ai-donos, azaz: tul-aj-don-os... S talán a "túl" szavunk is a tőlünk távolabb, például a folyón túl lévőre utal? Vagy valami-től eltávolodtunk s azon túl-vagyunk? S ha így van, újra "jöjjön" a már említett finn fosztóképző, a "ton" don alakja? 'hil-ai-don? Ebben az esetben ugyanis ez a magyarban már értelmezhetetlen és elsovadt fosztóképző megMAGYARÁZZA a jelentést. A tulajdon szóban kétszeres a fosztás, önfosztás valósul meg gondoljunk a nincstelen szavunkra! -, s így jelenti már a jogos birtoklást. Amit jogosan BIR-hat a TUL-ai-DON~os.

Persze ez a szemléleti mód már olyasmi. mint a nagyító, a nyelv ősi "sejtállapotát" vizsgálja, azaz próbálja vizsgálni. ~ Igaz, egyezkedhetünk egyértelműen arról az igényünkről, mely leigázóan ígésző, hogy ez a valóság, ám nem mondhatjuk mégse, hogy sej-haj, tudjuk a teljes igazságot, legföljebb sejtelveink lehetnek róla!

Sokféle formájúvá válik fejlődése alatt a nyelv. Az idő nem idétlenkedik, ámbar csakis mi múltunk, így "érezzük" az időt. Olyan érzékszervünk nincs, amivel az időt képesek lennénk ténylegesen és egyértelműen érzékelni. Ez is az emberi kiszolgáltatottság, a tehetetlenségi erő, a Föld forgásának, keringésének egyetemes törvényéhez tartozik. Az idő nem év-ül el. Ami el-év-ül, az elavul. Régi lesz. (Gondoljunk megint az avar és az avas szavainkra! Feltűnően árulkodik a két egyezés, csak az egyik magas hangrendű, a másik mély: évül, avul...] ha valamire két szavunk van - van amikor több is! -, az váljék számunkra gyanússá! Ott valami egymást erősítő vagy netán kizáró törekvés, szerkezeti ősrénd él tovább. A mi esetünkben a másik szó az ESZTENDŐ. Ez a szó az előbbi vonatkozásban nem ragozható, nem mondjuk, hogy elesztendül... Az esetleg lehetséges, hogy az ESTE és az ESZTENDŐ összefügg. S mindkettő a csillagjárással, az esti, éjszakai fényhunyorgással. ("hugyozással").

Megnéztem a sokszor emlegetett történeti-etimológiai szótár Ö-Zs. 998. oldalán. Elismerik a szócikk szerzői, hogy a "túl" az talán elkülönült jelent, ám azt a nyelvi egységet és visszaigazolást nem is sejtik, amiről bennünket a nyelv tudósít. Mert e roppant munkának az a fő baja, hogy nincs egységes gondolatmenete. Nincs eszmei rendje, ami szerint eligazodhatna. Vaktában találnak a szemek szemet... Viszont a tulipán vándorszó! Már említettük a tulipuneinen, tűzpiros finn szót és azt is, hogy mi is mondjuk: tulipiros, hupikék... Vajon csak úgy véletlenül?

Újra le kell szögezni: nem vagyunk finnugristák, sem török pártiak. Mi egy nyelvről beszélünk, amelyből kisebb-nagyobb hullámok váltak le, amíg ide-oda folyt Ázsiától Európáig. Nem kívánjuk a szavakat sorolni sem rang, sem értelem vonatkozásában, származás szer-int! Előttünk az a feladat áll, ami nagyon izgalmas, hogy megtudjunk valamennyit e rendkívüli nyelv titkaiból. Szándékunk sokkal inkább a kérdezés és a fürkészés, semmint az állítás és a megdönthetetlen kijelentés. Nem akarunk megbotránkoztatni sem. Szépíró, költő kutakodik itt ösz-tön-ösen - ős-tan-os-an? - istenesen... Hiszen azt tanultuk a Bibliából, hogy az Isten megzavarta az emberek nyelvét. S ez teljes mértékben igaz! Csakhogy ezt a megállapítást is szó szerint kell értelmezni, érteni. Mire gondolunk? Arra, hogy valójában az ISTEN ÉRTELMEZÉSE zavarta meg az emberek nyelvét. Az a tény, hogy az Istent, a prófétát s annak kinyilatkoztatásait miképpen értelmezik az emberek. Ha valamiből, ebből igen nagy zavar lett! Gondoljunk a "kiválasztott nép" gögös fensőbbrendűségére! Gondoljunk arra, hányan, hány vallás prófétái hirdetik az egy igaz Isten tanait! Ki hát az igazhitű? Látható, hogy az ISTEN - ős-tan, ösztön? - valóban alaposan összezavarta az emberek beszédét, megzavarta értelmüket, s éppen akkor, amikor az ég felé, az Isten felé vezető tornyot -a magasság a tudás jelképe is! - építették. Talán ez a legbölcsebb, máig is legérvényesebb tan a Bibliából. Ezt kéne szeretettel elemezni.

Az is elkerülhetetlen, hogy valamennyire belekeverjem a magyar őstörténetet s általában az emberi törzsfelföldés sokféle jelenségét. Ezt azért említem, mert akadtak, akik szinte ellenségesen kérdezték: "Miért éppen a magyar nyelvvel foglalkozol?" Ez olyasfajta logika, amit föl se foghatunk... Miért éppen a magyar nyelvvel! Hiszen a magyar anyanyelvű a leghatékonyabban éppen a magyar nyelvvel foglalkozhat!!

S ki-ki elvégezheti a hasonló kutatásokat a maga anyanyelvében. Azután majd egybe lehet vetni az eredményeket. Meggyőződésem, ahogy visszafelé "haladunk" az időben, mind közelebb kerülnek egymáshoz a nyelvek. S noha csökken a szókincsük, szaporodik azoknak a szavaknak a száma, ami közös! A másik fontos hitvallás a mássalhangzók jelentéshordozó szerepe. S ráadásul ezeket a sajátos vizsgálati módszereket nem erőltettük, maga a nyelv vezetett ide bennünket. Ám attól se megy TÖNK-re semmi, ha tévedtünk, hát délibábozzunk egy kicsit a "tönk" szavunkkal!... Mit is jelent ez a szó? A

kivágott fa alsó részét. A tuskónál nagyobbat, amelyről hiányzik a rönk. Az a rész, amelyről levágták a törzset. A tönk tehát mindenképpen darab. Mindezt csak azért mondjuk, mert itt is a finn fosztóképzőt véljük "szereplésen" rajtakapni. Azonban az igazi bizonyíték erre a képtelenségre éppen az lenne, ha magyar szavak is kezdődnének -ton, -tön, -terv -don, -dön, -den szótaggal és hiányt, fosztást, űrt jelentenének. Igaz, az Isten szavunkban is benne van ez a szótag, és valójában nem tudjuk, mit jelent. Ott van a TÖNK szavunkban is, még hozzá fosztottan, sőt éppen valamiféle vesztesre - fejvesztésre, birtokvesztésre - utaló lett nyelvünkben ez a kifejezés. Tönkrement - mondjuk arra, aki mindenét elvesztette. (Persze tönkön, tuskón vágták le a fejét!)

Talán ez a szótag van a TEN-ger szavunkban is. Meg kellene vizsgálni, mi is az a TEN és mi a GER? Tennivaló tehát akad, ha elég GÖR-dülékenyen haladunk és nem tengünk-lengünk tovább! Próbáljuk meg ideemelni azt a sajátos „fosztóképzőt”, amit a TŰN (szűn) szavunk képvisel. Hiszen valóban megfoszt a látványtól, amikor el-tűn-tet! Azonban az ilyesfajta tündérkedéseket aligha dicsérik meg a tudós nyelvészek, ámbár mi korántsem tűn-te-tően tűn-tetjük ki érdeklődésünkkel a szavakat, hanem igazi kíváncsiságból. Ahogy a beszélni tanuló gyermek is bátran, gátlástalanul bánik a szavakkal, s néha olyan mulatságos dolgokat mond, hogy csak ámulunk! De hát enélkül a természetes bátorság nélkül botorság volna a további vizsgálódás. Furcsa például, hogy amíg az el-tűn-tet azt jelenti, hogy a dolog eltűnik megszűnik? -, addig a kitűntet, a tűn-tető éppenhogy feltűnővé válik. Hát éppen ezek a dolgok tűntek föl nekem is, amikor a nyelvvel kezdtem foglalkozni!

Hasonló a helyzet az ide-gen szavunk esetében is. Az idegen azt jelenti: máshonnet jött ide. De mit jelent a "gen"? Kellene találnunk -gen, -gon, -gun, -gan, s -ken, -kan, -kön stb. alakzatokat a szavakban, amelyekből következtethetnénk az "idegen" szavunk jelentéstartalmának értelmezésére. Igaz, van néhány szavunk - genny, gané, gúny, gúnya, azaz gúnyosan említett ruhadarab amelyek a tőlünk idegen jelentéstartalomra utalnak. (Ut-al, azaz utat mutat. Ut-ó-lag, e szó "fordításé": út+ó - régi, elhagyatott +a "leg" (okozóképző mélyhangzós párja adja a szó jelentését, azaz jelen-leg-i értelmezését.) Igazán izgalmasan alakulhat egy-egy szó szétszedése, majd újbóli összerakása. Nagy rakás dolgot tudhatunk így meg! (Rakentta finnül: építeni, rakni.) Így rakódik -ragad - egymásra, ragasztódik össze a raggal a szó értelmi része, és mi ragaszkodhatunk hűségesen a nagyszerű nyelvhez!

Minden vonatkozásban ezt is kívánjuk tenni. Legfőbb képességünk és időnk nem elégséges hozzá. (Ehhez, ahhoz, -hoz, -hez, -höz, házhoz húz, hozzá húz, hazahúz...) De sosem kívánunk huzakodni, a döntést is magára a nyelvre bízunk! A húzza-vonja külön sajátos szóvá is vált ilyen formában: "huzavona". Pl.: Meddig tart még e huzavona?... Mi még huzakodunk, de válaszolni se vonakodunk, vállat se vonunk, mert nemcsak vonónk van, de "vonyigónk" is, amivel szalmát húzunk-vonunk ki a kazalból!

Kis szórákozás szó-ragozás

Említettünk már olyan szavakat - keveset a sokból- amelyek jelentését nem sikerült megfejteni, tán még ~megsejteni sem. Ilyen az "inkább" szavunk, amely tán az én-kebb, tehát az én, mint egyedi egyed fokozása. E akkor nem tértünk ki arra, hogy ez a szó sajátos többesülést is jelent. Valahogy így alakul - rendhagyóan! -a fokozás: sok, több legtöbb, legeslegtöbb. A sokabbnak, legsokabbnak nincs értelme számunkra. (Íme, ezek szavak: rész-ünk-re, szára-unk-ra - is tartalmaznak egységnyit, a RÉSZ-t, illetőleg magát a SZÁM szavunkat. ~. ne feledjük, az én, te, ő után a többekre utaló személyes névmásokban valójában ott van a többes szára jele: mink, tik, ök. Zalában nagyanyám mindig így mondta. De ha ragozzuk e névmásokat, ma is így mondjuk: minket - bennünket -, titeket - benneteket -, őket...) S hogy~ megint előhozakodjunk a finn nyelvel, a te - ti, vagyis többes szám második személyt jelentő személyes névmás, a "t" pedig a finn többes szám jele, például poika - fiú, poijat - fiúk, teidän poijat -a ti fiatok.

Folytatva az előbbieket, tájszólásban a mi, mink így is hangzik: münk, münköt, bennünköt stb Petőfi írja a naplójában csupa nagybetűvel, hogy nyomatékossítsa a többes számot, hiszen már megnősült és a feleségével utazott: jöttünk, TÜNK" Ez a titokzatos „k" amely - mint láttuk, a SOK szavunkban is jelen van talán nem véletlenül van benne az egynél többre utaló szavakban, például a kettő, két szavainkban vagy az iker, ikra szavakban. Finnül a kettő - kaksi. Ám ahogy az Egy egészet is jelent, az ÉN jelenthet Egyet. Például: ennen magam, önnön magam, mondja az önző EGY+ÉN vagy aki egyedül van és magányos, s így talán már jobban érthető in-kább, én-kebb jelentése, mert fokozza nyomatékossítja az én jelentését. S lám, a "fok" szavunkban is ott találjuk a "k" hangzót, és amikor azt mondjuk "fokozás", nyilvánvaló, hogy erősítésről szólunk. Gyanús tehát minden olyan szóvégi "k", ami nem a többes szám jele! Ám feltehető, hogy rejtve, de mégis hordozza ezt a "többes számúságot", amit kisebb-nagyobb mértékben érzékelünk is, ha nagyon figyelünk! Az "ok" szavunk is, noha nyelvtanilag egyes számú alak, de jelentésileg, ha tovább képezzük: okos, máris folyamatot tételezünk föl egy-egy egy-én-i-ség-ről. Aki egyéniség, azt az egyértelmű vélemények jellemzik, s ezért jellem!

Láthatóan elég visz-on-tag-ság-os dolog a nyelv irtatlan - irtatlan? mert irdas nincs - rengetegében való kalandozás. De hová vezethető vissza a viszont szavunk? Magam a "visz"-re gondolok. Lássuk csak: visz, tehát valamit, valakit valahova, majd onnét - helytelenül írva! - visz-a-visz. Érdekes ismétlés, amelynek értelme végül is a vissza! S innét már érthető a viszontagság, visszás helyzet, a visszájára fordít kifejezés. Ámbár jelent ez a szó és rokonsága kölcsönösséget is: viszoz, viszont-látásra, visszaadja, azután: viszony - két ember közti! -, majd megint "bejön" a számtani vonatkozás: viszonylagos! Ugyebár viszony-lag körbejártuk ezt a szót, még sincs igazi fogalmunk, azaz fogalmunk sincs, e fogalom miből ered, miből lett mivé! Bár azért úgy érezzük,

hogy meg-fog-tuk, érzékeljük a származás lehetőségeit. S talán, ha va-ló-ban megfogható dologról, tárgyról van szó, akkor már gyanakodhatunk, hogy jó úton járunk. Keressük tehát mindig magát a tárgyat! Még akkor is, ha úgynevezett "elvont" fogalomról van szó. S ha átgondoljuk, hogy a "vesz" és a "vész" is ide sorolódik, akkor érthetővé válik a viszály, viszolyog, veszély, mint a viszontagság oka. S nemcsak visszamenőleg, de a mában is.

Persze mi nem maradunk veszteg; a vesz-teg-lés éppen az egy helyben maradást jelenti. Bennünket megvesz-te-get-ett a nyelv, azaz megvett, más szóval megvásárolt. Va-ve-vá-vé váltunk, ba-be-bá-bé megyünk: titkokba hatolunk, rengetegbe indulunk, bátrabbak lettünk és kevésbé félünk minden megtett lépés után! De amíg megyünk, menetelünk, mentünkben menten eszünkbe jut: hogyan is van ez a szó?

Hány jelentése van? Ment, vagyis elment. Mentében, azaz: menet közben mentét viselt, miközben megmentett valakit, mert mentes volt a félelemtől és menten - azaz gyorsan, sebesen, rögtön, azonnal - cselekedett. De ne mentegetőzzünk, amiért nem oldjuk meg azonnal, mintegy katonásan. menetből ezt a titkot! A későbbiekben talán újra próbálkozunk a "men", "menni", "menő" lehető gyökereinek megtalálásával. (A "gyökeret ereszt" kifejezésről már szóltunk. De "gyökeret verni"? A verés csakis azokra a cölöpökre, karókra vonatkozhat, amelyek szükségesek voltak ahhoz, hogy leverésükkel a jurta biztosan álljon, akár a szélben is.) A gyökér jelentése tehát nemcsak életnedvek szívására, a földdel való kapcsolatra vonatkozott; hanem az erős, tartós, biztos kapaszkodásra! Nem véletlenül jelenlévő része ez ma is a gyökér szavunk jelentéstartalmának.

Körben girbe-gurba görbe

A jurta említésével hagytuk abba az előző részben a kutakodást. Ahogy már mondtuk, e lakósátor - mezzel borított, azaz bőr-le-mezzel, no meg vert, préselt "takaróval" - magyar megnevezése finn kapcsolatokat mutat. Finnül juurtaa - meggyökerezni, gyökeret verni, ám a juuri - gyökér, tő, átvitt értelemben eredet, kezdet, alap magyarul. (Amint ezt az alapos Papp István szótárában láttuk.) Az emlegetett szóban is benne van az "r" hangzó, melynek ejtésekor mintha iredne-forogna, pörögne a nyelvünk... De előbb még maradjunk egy kicsit a "gyökér" szavunknál, hiszen a gyökér is kanyargós, görbe, ahogy az erecske és az ér is. A gyökér szavunk gyöke a „gyök”, ám amint ez gyakran előfordul, ezúttal sem tudunk róla sokat. Az a nyelvészeti feltételezés, hogy "elvonás a gyökér szóból", nem illik bele az eddigi rendbe. A nyelv ugyanis többnyire "alulról" építkezik, egy szótagból lett kettő stb. Aligha több szótagú szavak alakultak előbb s utána azokból a kevesebb szótagúak, illetve az egy szótagúak! Ezért nem illik bele az eddig felvázolt általános rendbe. Az érből lesz óceán, miközben a víz halmazállapota, azaz vízszerűsége nem változik, ám az óceánból

ily úton-módon nem lesz újra ér! Át kell alakulnia a víznek párává, felhővé...

Az "r" hangzó benne van az ír, ró, rajzol, írás, írka, irón stb. szavainkban. De leginkább azokban a szavakban, amelyeknek a jelentése, mint már utaltunk rá, a KÖR-re, karikára, kerekiségre, kanyarra, kacskaringóra, perdülésre-fordulásra, gurigára, girbe-görbe alakzatra utal. Annak idején Bárczi Gézával - már nyugdíjas volt, de kíváncsiságból az egyetemen fogadott és még vizsgáztatott is! - arról beszéltünk, hogy hányféleképpen "szól" bele a jelentésbe a hangzó, hányféle hatás alakítja a szavak jelentéstartalmát. Említettem azt a lehetőséget, ami az "r" hangzó esetében adódik: a hangzó formálása nem hathat-e a jelentéstartalomra? Bárczi Géza elismerte, ha van hangutánzás és lehet látványutánzás, akkor lehet formálási utánzás is. Ami pedig az ÍRÁS KUNKOR-ait illeti, sok más nyelvben is az írást jelentő szóban benne van az "r", ahogy a körre, kerékre utaló szavakban szintén. (Pl. A német Garten - kert, azaz bekerített hely.) De maradjunk az érdekes "kunkor" szónál! Már a szó első része is mintha a kany-arra utalna. S ne feledjük, a már említett kany-ar, a kantár, a kam-pó, de a lehető k-g zöngülést figyelembe véve, talán a gomba, gombolyalt, gömb, gomb, gumó stb. szavaink is gömbszerűségre utalnak. (A skribálás a latin eredetre s az onnét szétágazó szavakra utal, ugyanígy a ceruza szavunk is, noha már eléggé eltávolodott "ösétől", amelyik talán nem is a legvégső ős?).

S az írással, íveléssel, hajlítással, konyulással kapcsolatosan említsük meg a hajlé-kony szavunkat is, hiszen a haj, hajítás, hajlék, héj, de például az al-kony - ez is lehajlás, lekonyulás! szavaink is idesorolhatók. S talán még jó néhány, köztük a gém - mi az, hogy gém-beredett? - és a gön-dör is. Régi feltételezés, hogy például Eszter-gom nevében is a "gom" szótag a kanyarra utal. A gemecs régi magyar szó, jelentése kampós bot, a halászok használták. De hát görbe a hor-og is, ahogy a magas, görnyedt tartású ember hórihorgas!... (A régi kacskaringós japán írás neve hiragana, az egyszerűbb, "szögletesebbé" katakana.) Ha csúfoljuk az írást: ákom-bákom cékem-békem mondhatjuk, ahogy korábban is eljátszottunk így a szavakkal. De most mintha választ kapnánk arra a kérdésre, hogy mit is jelent az á-kom? Ha a "kom" szótag is görbülésre utal - kam-pó -, akkor az ákom-bákom talán az "á" és a "b" hangzó írásgörbületeit jelenti! Érdemes ezt alaposan átgondolni! Már csak azért is, mert akadnak szavak, amelyekben megtalálhatók ezek a szórészek, ám nem ismerjük föl igazán a jelentéstartalmát. Például: kunyhó, gunyhó, gúnya, gúny... Nos, a gúny persze csavaros beszéd. Sa továbbiakban még: vé-kony, hajlé-kony,... Mindezek kétségtelenül érdekes jelenségek, ámbár megint csak nem törekedhettünk a teljességre.

Lássuk most néhány nyelvben az ír, írás szó alakját: angolul write, németül schreiben, olaszul scri vere, az írás: scrittura, finnül kirjoitta, író: kirjailija, könyv: kirja, törökül yaziyor (ejtése: jaziyor), író: yazar, spanyolul a kacskaringós kézalírás: rubrica, aláír: rubrical, fűzött könyv: rústica stb. E

néhány példával mindössze azt kívántuk érzékeltetni, hogy a kunkornak, pontosabban az "r" hangzónak szerepe van az írás, a rovás, a rajzolás megnevezésében. Angolul rajzol - draw, s ha már itt tartunk, németül a karika - der Reif, a karima - der Rand, a der Ring kört jelent, azaz körutat, s maga a kör németül - der Kreis, törökül: daire.

A továbbiakban, ha vissza is térünk még - leágazó gondolatok ösztökélésére - másfajta példákra, főként a k+r, a g+r, valamint az r+k és az r+g mássalhangzós szógyököket tekintjük át. A KŐR szavunk adott, meghatározó. A KERÉK még inkább, hiszen mind a két irányban olvasva ugyanazt jelenti, ahogy a KERÉK is mindkét irányba gurulhat. Már említettük a gur-iga, gurul szavakat, de idetartoznak még a kar, karol, karom, karám, köröm, karima stb. szavak is. Persze az "r" lágyulhat is, s akkor a régi "kélgyó" szavunkban k+l található, s ha a kígyó nem is mindig tek-ereg teljesen kör alakúra, bizony ívesen, kanyargósan kígyózik.

A példákat szándékosan nem illesztjük szoros rendszerbe, hiszen a nyelv is természetes rendszer. A görcestől össze-gör-nyed az ember. Főleg a gir-hes, de gör-bút a ger-inc és a csi-gol-a is, mert a goló, golyó is idetartozik. Tehát a k+r mássalhangzó-kapcsolat csaknem minden esetben azonnal tudatja velünk, hogy valamiféle görbületről karolásról, kereksegről van szó. Noha rögtön elénk áll ellenkezésül a "karó" szavunk. Áll, mint aki karót nyelt - mondjuk az egyenesen álló emberre. Igaz. Csakhogy a nyelv sokféle logika szerint nevezi meg a rudat, botot, cöveket. A karó arra jó, hogy átKARolja a növény indája! Vélhetőleg ebben az esetben ezért maradt így a neve. Mert a kormorán vagy a karvaly a valóságosan görbülő csőr, illetve karom miatt neveztetett meg így. A nyelvi törvények azonban nem szorítják ki egymást, a vércsénél inkább a ragadozás (rag!) véres mivoltát nevezte meg a nyelvünk. A már említett karvaly esetében (úgy tudom, ebből lett a magyar eredetű Karul, Károly szavunk, a név) az erősen hajlított csőr adta a madár megnevezését, ámbár valamennyi ragadozó madár csőre hajlított és erős, akárcsak a karmuk. A kormoránok, kárókatónák feketék (kara, gara, korom...), s tán a "goromba" szavunk is e vadászó, ragadozó tulajdonságot rejti?

Ezek mind eléggé tetszetős példák, azonban akadnak ellenpéldák is. Ezekben a szavakban is: parázs, vörös, veres, vér, var, vár, pír, por, pár, varázs, réz, rozs, rizs stb. találunk "r" hangzót és a szavak jelentése mégsem utal minden esetben nyilvánvalóan a körre, karikára, kunkorra. Igaz. Mert ekkor is érvényesül a hangzókörnyezet. Ahogy számoknál ismerünk alaki és helyi értéket, a mi nyelvünkben is érvényesül ez a hangzók esetében. Tudjuk, a "k" a legtöbbször a többes szám jele, olyannyira igaz ez, hogy ami eleve sok s ezt tudjuk - de tudja a nyelv is! -, ebben az esetben nem kell kitenni újra a "k"-t. Íme sose mondjuk, hogy homokokat hozunk, akárhány vagonnal is hozatunk! Mert a homok szavunkban eleve benne van - mondhatom: része lett! -a "k". Odanőtt. Ahogy a mák szavunk esetében is, nem szedünk mákokat! (Ez a mag szavunkból való

változat, akárcsak a makk.) Tehát homokot, mákot, makkot mondunk, mert együtt tudjuk a nyelvünkkel, hogy így helyes. Noha van mákszem, homokszem, ám itt a "szem" jelzi az egyet. Mondjuk is, ha hangsúlyozni akarjuk: egyszem gyerelem - ám a személyes jelenlét is a maga (mag) egyedülvalóságát jelenti. Így magányos az egyedül lévő ember! Persze izgalmas például a KÉK szavunk, mintha csak az ég végtelen kékségét jelentené a "k"? Ugyancsak az ÉK esetében is egyről van szó, ha több, akkor ÉKek.

Hát így ékeskedik a mi nyelvünk, s ha törvényei el is rejtődnek indái, dzsungelének rengetegében, be-betérve csodálatos tisztásokat találunk, azokon ősi rend és építmény jeleit. S ezek nem romok, hanem mintha KÉT NYELV SZAVAI volnának... Igen, mintha két rokon nyelvből állt volna össze a mi nyelvünk. Talán az egy másik könyv lesz, amiben ezt vizsgáljuk, elemezzük. Mert már említettem, hogy mi tudunk így is kérdezni: hány? Így is: mennyi? És így is: milyen sok? Milyen kevés? Ugyanúgy sok fogalomra van két szavunk, ami szinte fölösleges és csak megzavarja az embert. Ilyenek például a REPÜL és a SZÁLL, a FEJ és a FŐ stb. Sok van, nem térünk ki a töredékre se. De ezt a két példát azért említjük, mert erre is figyelni kell majd abban a másik könyvben. Mert aki repül, száll is, a főhajtás, fejhajtás... Ráadásul a "fej" szavunk ige is, nemcsak főnév!!! Ám ez sem véletlen, ennek is oka van. Gyanítható, hogy a fehér, fejr szavunkban nemcsak általában a fehér színt nevezték meg, hanem a TEJ színét! Mi más volt fehér, mondjuk tízezer éve? A hó, de hát az északon volt és a TEJ! Valamint az ősz haj! Volt még a szemfehér, fogfehér...

Mindez arra példa, hogy a szavak eredetét nem szabad csupán hangtörvények mostani hatása szerint vizsgálni, hanem az egész környezetet figyelni kell. (Afrikai törzsek nyelvében aligha szerepel a hófehér kifejezés, mint eredeti szó!) Ugyanakkor a hangtörvények egyetemesek, ahogy mind a többi, amely hathatósan hathatott a hangzók, a szavak kialakulására, s hatása olykor hatványozottan jelentkezik. Azaz: visszafelé kutatva, e- bár egyetemesen egynek mondható - sokféle színes, árnyalatot képező hatást kell nyomon követni. Olykor egymással ellentétes állapotok is lényegében azonos hatások nyomán alakultak ki. Egyébként is minden jelentéstartalomnak finom fényköre van, amelyben, mintha hullámzana többféle, a jelentést erősítő s egyben gyöngítő jelentéstartalom is. Olyasféle ez, mint a szív működése. Ugyan a vér nélküli szív "meghasad", azaz: élettelené válik. Ám a működéséhez teljes űrt (vákuumot!) kell teremteni egyes részeiben, hogy majd oda áramolhasson a vér! A szivattyú-elv is csak jelzi azonban az általános és folytonos oda-vissza hatást!

E könyv összefoglalásához két megállapítás kínálja magát. Az egyik talán már ezek után bizonyosságnak fogható föl. Ez nem más, mint az a tény, hogy a nyelvünk számtani, logikai alapokon működik ma is. (Az ósnyelv is ezen az alapon csírázhatott: meg kellett különböztetni egyet és kettőt, majd a többet, azután a tárgyakat nagyság, erő, veszélyesség stb. szerint. Azaz: viszonyítani

kellett arányokat!) A második megállapítás ezúttal inkább még csak kérdés, de mint ilyen nem akár milyen: a magyar nyelvben két ősi, de rokon nyelv elemei, szavai összegeződtek!? Sok jel mutat erre. Majd a továbbiakban ezt a fölismerést kell bizonyítani. Ám már a fölismerés is rendkívüli jelentőségű. Ez már a kérdésnek olyan része, amely része lesz a válasznak is! Azzal is tisztában vagyok, hogy mindez ellenkezést vált ki, azonban ezeket nem én állítom, hanem a nyelvünk súgja, sugallja. Ez azonban, ahogy említettem, majd egy másik munka témája. Viszont ezt a könyvet azzal kell befejezni - ha ez lehetséges - amit már most állítunk: döntő, alapvető, azaz: lényegi szerepe van nyelvünkben a logikának.

Ez a logika, ha úgy tetszik, összevissza "kaszabolja" irányjaival, hatásaival a nyelvünket, ám sajátos összefüggései, kristályrácsai minduntalan előtetszenek, érzékelhetők. S ezek közül itt csak nagyon keveset, töredéket mutattunk be. (Valójában a tör-e-dék is törtrész, s vannak törtszámok is... Reméljük, hogy nemcsak romboltunk - azaz nemcsak ROM-ot hagytunk magunk után -, lám: a romlott, romlandó, rombol szavainkban is ott van a "rom", de nem gondolunk rá!) Ami növekvő, meghatározó érv, azt így mondjuk: egyre-másra. Azaz, kezdetben vala az ige - az IGE (IKE?), az EGY s erre következik a még egy, ami nem mindig ugyanaz, nem mindig ugyanegy, nem mindig azonos a KETTŐ-vel. Gondoljunk megint a két szemre, kézre, lábba, fűire... Ahogy a fél sem mindig az egynek a fele, hanem az EGÉSZnek a fele, FELEIM!... Hiszen a féllábú embernek egy lába van! Itt a "fél" éppen egyet jelent. Vagyis a számtanon belül sajátos emberszabású számtan is működik! Akármilyen keserves igazság -a ser, sör ke-ser-ű! -de igaz, hogy az egyszeregy hitében már benne van minden további, bonyolult számítási lehetőség lényege!

Az egyre több, egyre inkább, egyre jobban nyomatékos kifejezések ezt is sugallják. Számszerűleg erősítenek valamit ezek a kifejezések. Mennyiséggel minősítenek. (Talán azt is mondhatjuk: kezdetben vala az igen?)

Néhány dolgról szóltam röviden, másról többször is, ez a munka hibája, ám jellegzetessége is. Hiszen nincsen főirány a nyelvben, ahogy a mindenségben sincsen, így hát vagy vezetett egy-egy szó, amibe bele tudtam kapaszkodni, vagy magam indultam el ágas-bogas tájakon. Azt nem tudtam megokolni, hogy a hat szavunk (6) vajon miért jelenti a számot, s vajon ez a szám jelent-e olyasmit, amiért a "hat" igéből képződhet a hatás, a hatékonyság, a hatalom, a határ stb. A "hatvány" szóban azonban mintha összegződne, hogy különleges hat-alma van ennek a szónak. Már számnak se kevés, hiszen majdnem hét! S ami nagyon messze van: az a hetedhét határon is túl van... Ám lehet, hogy ez is csak okoskodás (Mivel egyet jelent, akkor a határon - hat-on - van túl?)

Majd azzal is vádolnak - legelőször! -, hogy elfogult vagyok a magyar nyelvvel szemben, s különben is, nem ismerem a nyelveket. Az utóbbi igaz, nem eléggé ismerem, nem is lehet. Megint ismétlek: minden nyelvben végezzük el ezt a "visszaszámlálást", és majd az eredményeket hasonlítsuk össze! Ez

egyszerűsíténé a dolgot.

Én végeztem néhány - kevés - összehasonlítást, s abból csak egyet említék.

Nézzük a családtagok megnevezését. Mivel a család, a rokonság, netán a törzs, nemzetség, nemzet kialakulása fontos fejlődési jellemző a népek életében, nem mindegy, hogy a nyelvek mit s hogyan neveztek meg. Volt-e mindenre szavuk vagy nem. Nos, a magyar nyelvben legalább ennyi - ennyiféle - családtagot nevezhetünk meg: apa, édesapa, atya, apu, apja, aptya, apuka, api, apácska, apó, apóra, anya, édesanya, anyu, anyuka, anyuci, anyácska, mama, mami, mamuska, mamika, nagymama, nagyanya, nagyfi, nagyapa, nagypapa, testvér, fivér, nővér, hűg, báty, öcs, nénje, ángyi, nagynéni, ipa, napa, vej, meny, após, anyás, lánytestvér, fiútestvér stb. (A leány, lányka, fiú, kölyök, gyerek, suhanc, siheder, suttyó stb. más dolog.) A legtöbb európai nyelvben ezekre a fogalmakra: öcs, hűg, báty nincs (megfelelő) szó. "Idősebb testvért" vagy "fiatalabb testvért", illetve "leánytestvért" - nővér! - és "fiútestvért" - fivér mondanak. Mondhatjuk persze mi is, hogy fiatalabb vagy idősebb testvér, de van ezekre sok egyéb kifejezésünk. Említhetem továbbá, hogy sok nyelvnek nem erőssége a logikai kapcsolódás, hiszen például a "lovagolni" kifejezésben nem szerepel a "ló" sem az angol, sem a német, de a finn nyelvben sem. (Ami természetes volna!)

A nyelvek kialakulását, fejlődését sokféle körűlmény befolyásolta. Miért éppen a "fej" szavunkból lett a "fejlődés"? Netán az anyaméhben legelőször a magzat feje alakul ki? S ezt valamilyen módon érzékelték, tapasztalták? S tán innen a nő szó két jelentése: felnő, menő, növekszik, valamint az az emberi lény, akiben NŐ az EMBER, növelődik, nevelődik, fejlődik. S ettől lesz sajátos állapotban, azért "állapotos", és napról-napra nő a súlya, tehát terhes, terhet hordoz.

A "kifejezés" a fejen - arcon - történik, ezért arckifejezés. Nyilvánvaló, hogy az emlegetett tapasztalatok ősiek, van tehát összefűggés köztük és a megnevezés között. Rög-tőn itt van a NYILVÁNVALÓ szavunk. Mit is találunk benne? Íme: nyil+ván+való... S ebből van a nyilvános, azaz: nyil+ván-os állapot, helyzet. Hajdan - mondjuk - négy-ötezer éve - mi jelentette a nyilvánosságot? A nagycsaládi, nemzetségi, törzsi gyűlés. Amikor nem mindenki szólhatott nyilvánosan, azaz: NYIL+VAN+OS+AN szólhatott csak bárki.

Akinek rangja, nyila volt. Ahogy László Gyula kimutatta, a honfoglaláskori sírokban középűtt helyezkedtek el a sok nyíllal rendelkező halottak, majd távolodva a középponttól egyre kevesebb nyila volt az eltemetetteknek. Tehát rangot jelentett a nyilak száma, egyáltalán megléte. Alighanem jelkép is volt, vagyis csak annak lehetett szólási joga a nyilvánosság előtt, akinek nyila volt... Így beszélhettek csak nyil-ván-os-an. Kérdés, kérdés... De ebből már az is következett, hogy ilyenkor nyilván szemtől-szemben szóltak, nyilvánosan, nyíltan. (A nyíl az íjjal együtt fegyver. Feltehető, hogy: "ijj", ilyen hangot adott a húrról való elrőppenés, de maga a nyilazás, a nyilas katona is okozhatott "ij-

edelmet"! A nyilallás, mint szűrő fájdalom, aligha vitatható összefüggésben van a hegyes nyíllal! Ahogy a nyílegeyes kifejezés vagy a nyíllövésnyi távolság szintén.) Látható, hogy a vizsgálódásoknál igen sokfajta leágazást kell figyelembe venni, ám ez szinte lehetetlen. Befejezésül sem tudunk mást tenni, mint előadjuk egymásnak - egy a más-o-dik-nak -, egyik a másiknak, ki mit gondol és miért. Nem szólunk nyelvek ellen, nem minősítünk, csupán sajátosságokat mutatunk föl. Ám mivel fontosnak tartottuk mindvégig, hogy ismételjünk és lehetőleg újabb és újabb elágazásokat láttassunk, a végére szintén (miféle szó? szín-tény? meg-int? a "meg" a számtani összeadás szava...) ismétlés marad. Mégpedig a számunkra annyira fontos szám, az EGY változatai közül említünk még néhányat.

Az EGY jelenthet nagyot, öreget, tekintélyest - Isten! a fél pedig lehet az egy fele, de a ketté fele is, ha láb, kéz, szem, fül... Az egy és fél MÁSKént másfél, ez azonos, ugyanaz, ugyanegy, mégis másféle megjelölés, ez a második megjelölése a mennyiségnek... Hányadik? Második, de nem hányados, nem is hányadrész, de nem EGÉSZ az bizonyos, hanem RÉSZ vagy részlet, részleg, egyaránt közeli jelentésű, és akad ilyen egynéhány... Az mennyi? Né-hány. Aztán lesz hányados, hányadik, sehány és valahány... Számos és számtalan a példa, amikor az egyenlő(ség) azonos jogot, helyzetet, állapotot, lehetőséget jelent. A megtört ember is tört, törődött, ez az élet tör-vénye... S törtet törttel úgy állítunk szembe, hogy megtörjük előzőleg... Az "előző" lényege is az egy, az első! Hány és mennyi szavunk jelent elsősorban (ez is két számtani kifejezés: első+esor) számtani besorolást. Az előny, eleink, előbbi, előttünk lévők - ez érthető úgy is, hogy az öregek, meg úgy is, hogy a gyerekek - esetében, akárcsak a számoknál, a nullától jobbra és balra is "számolhatunk"... Végül is a nyelv dolgai kiszámíthatók? Igen is, nem is. Valamennyi - mennyi? - érzékelhető a rendszerből, elénk bukkan, majd eltűnik. Egyébként egyebütt s egyéb dolgokban is hasonló a helyzet. A számok előtérben vagy háttérben betöltött szerepe meghatározó mindenfajta megismerésben. Innen van, hogy azt is állíthatom: az egyben befelé is növekszik a szám! A katolikus vallás szerint EGY Istenben három személy van: Atya, Fiú és Szentlélek... Ez is sajátos matematika. Integrál- és differenciálszámítás? Hányadfokú egyenlet? Megoldható?

Nem kívánok jósolni, de még jó sok - nem kevés! dolog fényre kerül és csodálkozásra késztet majd bennünket a nyelvünkkel kapcsolatban. S ha már említem: jós. Ki az? Aki jó-kat jó-sol nekünk. Vagyis a dolgok javát kívánja javunkra a jós, a javas-asszony. S ha így van, akkor mi kell nekünk? Ami KELLEmes! Kinek kell, ami rossz? Ami kell, az kellemes legyen! Csakis az kelletheti magát. Ami nem kellemes, az nem kell... S amit kelleetlenül végzünk, az nem jó nekünk. Tehát minden a nekünk kellemesre "fut össze", arra, hogy jól érezzük magunkat, hogy tehetősök legyünk. Mert íme régi tapasztalat, az a gazdag, akinek módja van tenni azt, amit akar. Azért tehetős! (Mód-os) S a tehetség gazdagsága abban rejlik, hogy nemcsak tehetős, hanem tevő is, azaz:

tevékeny! S ne csak javasoljuk, szajkózzuk, tegyük is a dolgunkat! (Szajkó, a nyelvészek szerint szláv eredetű szó... Lehet, hogy véletlenül van benne a "száj" szavunk? Sa kismadár "száj-kó"-zása s a nyelvi szajkózás, a butácska szájalás összefüggése csupán véletlen?) Mink-et - bennünket ez a szó is logikusabb magyarázatra ösztökél. (Már csak azért is, mert a magyar "orca" szó, az orr és száj szavunkat rejti! Figyelmeztetett a minap erre Jean-Luc Morean, a francia költő és műfordító, magyarul is kitűnően beszélő nyelvzseni.)

Ezek után összegezhethetünk valamit? Talán a korábbiakat ismételve, kis finomítással: logikus számtani összefüggések adják a nyelv rendszerének lényegét, határozzák meg működése szerkezetét. Mintha roppant számtani rend robbant volna szét, és most a szálló-repülő repeszeket próbálnánk utolérni és összeilleszteni?!... De bizonyos jelek arra mutatnak, hogy nyelvünk két rokon nyelvből ötvöződött.

Nem a finnre és a törökre gondolunk: egy régebbi és egy újabb magyar nyelvre. De ezt a föltételezést egy újabb könyvben próbálom megmagyarázni.